

Олена Іщенко
Андрій Іщенко

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник інтегрованого курсу
для 4 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

ЧАСТИНА 1

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України

Київ
Літера ЛТД
2026

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 27.01.2026 №111)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Автори:
Олена Іщенко, Андрій Іщенко

Відповідно до Типової освітньої програми колективу авторів
під керівництвом Р. Б. Шияна

Іщенко О. Л.

І-98 Українська мова та читання : підруч. інтегрованого курсу
для 4 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х частинах). Ч. 1
/ О. Л. Іщенко, А. Ю. Іщенко. – Київ : Літера ЛТД, 2026. –
128 с.

ISBN 978-966-945-576-5

ISBN 978-966-945-577-2 Ч. 1

УДК [811.161.2:028.1](075.2)

Інтерактивний електронний додаток

Як працювати з е-додатком

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

*Музика Михайла Вербицького
Слова Павла Чубинського*

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці,
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Дорогі діти!

Рідна мова – це основа всього, що робить людина. Це наш спосіб спілкуватися, ділитися думками, почуттями й краще розуміти навколишній світ і себе.

На уроках української мови та читання ви навчаєтеся не просто читати й писати. Ви будете міркувати, ставити запитання, шукати відповіді, висловлювати свої думки зрозуміло, цікаво й переконливо – усно та письмово. І ви будете опановувати найважливіше вміння – мислити самостійно.

Усі ці вміння стануть вам у пригоді не тільки в школі. Вони допомагатимуть вам і далі: добре вчитися і працювати, дружити, досягати успіху – і змінювати нашу Україну на краще.

Тож успіхів вам!

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

5 рубрик позначають провідний вид діяльності на уроці:

 ЧИТАЄМО ТА ОБГОВОРЮЄМО

 ГОВОРИМО І СЛУХАЄМО

 ПИШЕМО ПРАВИЛЬНО

 СКЛАДАЄМО ТЕКСТИ

 ВЧИМО МОВУ

 Портфоліо

 Тексти для слухання

 Правило

 Домашнє завдання

 Робота в парах

 Робота у групах

 Пам'ятка

А Б В Завдання різних рівнів складності на вибір

 Зразок виконання завдання

Вересень

І. Я — ТИ — МИ

Повторення вивченого в третьому класі.
Текст

Цього місяця я буду вчитися:

- ввічливо, грамотно спілкуватися усно й письмово;
- доводити свою думку;
- уважно читати тексти різних типів;
- визначати тему, головну думку, мету текстів;
- знаходити частини тексту;
- ставити себе на місце героя твору;
- писати невеликі твори, обговорювати їх з товаришами і редагувати;
- презентувати свої тексти в класі.

ГОВОРИМО І СЛУХАЄМО

НАВІЩО МИ СПІЛКУЄМОСЯ

1. За допомогою зображень розкажіть одне одному, навіщо люди спілкуються (яка мета спілкування). Використайте наведені слова і словосполучення.

Отримати або передати інформацію; домовитися; досягти спільної мети; порозумітися; пояснити; навчити; обмінятися думками; попросити; запитати; допомогти; подякувати; розказати про свої почуття; спонукати щось зробити.

- Придумайте і розіграйте діалоги до зображених ситуацій. Один діалог запишіть.

— Я не зрозуміла...
— Зараз поясню.

2. Об'єднайтеся в групи по чотири учні. Прочитайте пам'ятку «Як працювати спільно: 5 аркушів» (с. 123) і виконайте одне із завдань.

А Поясніть, яка мета уроків української мови у школі.

Б Уявіть себе на місці вчительки. Про що, на вашу думку, вона розповідає? Чому ця розповідь важлива?

В Доведіть, що українська мова — найважливіший предмет у школі.

3. Як поводитися, щоб спілкування було успішним? Прочитайте прислів'я і складіть правила.

1. Умієш говорити — уміє слухати. 2. Вмієш сказати — уміє і змовчати. 3. Не кидай словами, як пес хвостом. 4. Хто вчора збрехав, тому й завтра не повірять. 5. Порожня бочка гучить, а повна — мовчить. 6. Слово не горобець, вилетить — не піймаєш.

4. Прочитайте. Поясніть одне одному значення слів. До якого словника ви звернетеся, якщо треба з'ясувати значення слова?

Діалог, монолог, ввічливість, вітання, розмова, мета, до побачення, будь ласка.

■ Напишіть диктант у парі.

5. Спишіть прислів'я (вправа 3), яке вам найбільше сподобалося. Письмово поясніть його значення.

ПОВТОРЮЄМО: ЗВУКИ І БУКВИ

1. Пригадайте абетку. Поясніть, чому букви написано різними кольорами.

А Б В Г Г Д Е Є Ж З И І Й К Л М Н О П Р С Т У
Ф Х Ц Ч Ш Щ Ъ Ю Я

2. Прочитайте словникову статтю і виконайте завдання.

Буквиця, або *ініціал* (від латинського *initialis* – початковий), – більша від інших перша літера частини тексту.

- Створіть у зошиті буквиці для перших літер своїх імені та прізвища.
- Запишіть на чернетці по 5 будь-яких слів на ці букви.
- Запишіть ці слова за алфавітом.

3. Перевірте роботи одне одного: чи немає помилок, чи розташовані слова за алфавітом.

огірок

іграшка

окунь

ім'я

Ольга

інший

опиратися

Ірпінь

осінній

іти

4. Виберіть ведучого або ведучу, які зачитуватимуть запитання. Той, хто написав слово, про яке йдеться, піднімає руку і називає його. Усі слухають і перевіряють, чи правильна відповідь.

Хто написав слово...

Хто
написав
слово...

- 1) яке пишуть з великої літери;
- 2) у якому букви **я, ю, є** позначають два звуки;
- 3) у якому букви **я, ю, є** позначають один звук;
- 4) у якому більше звуків, ніж букв;
- 5) у якому менше звуків, ніж букв;
- 6) у якому всі приголосні звуки тверді;
- 7) у якому всі приголосні звуки м'які.

А хто написав найдовше слово?

5. Прочитайте рядки в правильному порядку, щоб вийшов текст. Спочатку з літер зліва складіть словосполучення **заповітна мрія**.

З Мене звати Марко́. Мені вісім років. У мене скоро
П Вона вже п'ять років думає. Тепер моє майбутнє
А буде кішка. Принаймні мама казала, що подумає.
О виглядає трохи веселіше. Хоча моя найбільша мрія –
І «Уяви собі на сьомому поверсі собаку», – щодня
В це собака. Я йому навіть ім'я придумав – Моцарт.
Н себе, як у раю! «А хто буде щодня зранку її
Т тлумачить мама. А я уявив – і нічого. Навіть відчув
М вставати? О шостій. А я о сьомій тебе до школи
А вигулювати? Знаєш, о котрій годині треба
Р добудитися не можу».
Я був собака, мені б зранку ніколи не хотілося спати.
І До школи – це зовсім по-іншому. От якби в мене

Марія Ткачівська. Обережно, діти!

6. Прочитайте текст одне одному так, щоб не було помітно, як ви переходите на наступний рядок.

■ Розкажіть одне одному про свою мрію. Почніть так:
Моя найбільша мрія...

7. Доберіть із тексту Марії Ткачівської приклади слів, про які йдеться у вправі 4 (7 слів).

1) Марко; 2) ...

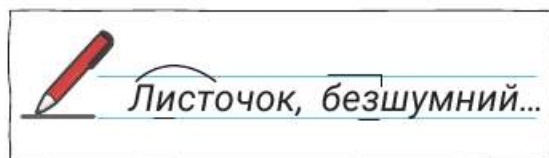
ПОВТОРЮЄМО ПРАВИЛА ПРАВОПИСУ

- 1.** По черзі прочитайте слова кілька разів. Рухайтесь за стрілками тільки очима. Читайте щораз швидше.

- Спишіть слова групами відповідно до кольорів аркушів. Що об'єднує слова в групах? Які правила треба знати, щоб не зробити в них помилки?
 - Позначте частини слова, де є буква, яку можна написати неправильно.
- 2.** Прочитайте продовження монологу Марка з повісті Марії Ткачівської «Обережно, діти!».

Моє улюблене **заняття** — **комп'ютер**. Моя мрія — грати на комп'ютері двадцять чотири години на добу. Ну, можна виділити шість годин на сон, п'ятнадцять **хвилин** на туалет, **п'ять** з половиною хвилин на їжу й годину на телевізор. Ще я хочу мати власний будинок, такий, як у Богданового дідуся. Із подвір'ям і **величезною** гойдалкою. Від басейну я б також **не відмовився**.

- Поясніть правопис виділених слів.

- 3.** Виберіть по запитанню і дайте на нього відповідь одне одному. **А** Яке ваше улюблене заняття? **Б** У якому помешканні ви хотіли б жити? **В** Уявіть, що ви можете робити лише те, що вам хочеться. Яким би був ваш розпорядок дня?

- 4.** Що було б, якби всі робили тільки те, що хочуть?

- 5.** Запишіть свою відповідь на одне із запитань вправи 3 (3–5 речень).

4. Спочатку прочитайте діалог мовчки. Подумайте, яке слово треба виділити у відповіді. Потім прочитайте, міняючись ролями.

- Ти часто сваришся з Діаною?
- Ні, Діана — моя найкраща подруга.
- Ви їдете в табір завтра?
- Ні, ми їдемо в табір наступної середи.

5. Перегляньте текст. До уривка з повісті Марії Ткачівської потрапили два речення зі словника. Хто швидше їх знайде?

Мої друзі — Стас Критик і Бодько Сливка — завжди на моєму боці. Так буває тільки тоді, коли йдеться про справжніх друзів. Друг — це особа, зв'язана з ким-небудь дружбою, довір'ям, відданістю. Без друзів моє життя було б сіре і нудне. Ще нудніше, ніж без кішки. Синонімами до слова друг є товариш, приятель; а антонімом — ворог. Коли я про це розповів мамі, вона сказала, що я, як завжди, вигадую.

Сливка — це не прізвище, а Богданове прізвище. Його малі сестричка Улья кличе його Бодяка (вона також Сливка, тому називати брата Сливкою не пасує). Ми часто називаємо його просто Бодько. Сливка — пухкенький і верткий. Він молодший від нас на рік, тому не раз любить чубитися, щоб утвердитися в компанії. Після кожної бійки його щоки палахкотять, як інфрачервона лампа, біленький чуб спадає на чоло. Він важко дихає, зате гордо підводить підборіддя, оглядає всіх своїми голубими очима й запитує: «Ну як, пацани?» Усі, звичайно, кивають головами: «Клас, чувак!»

■ Знайдіть у тексті: слова з подвійним наголосом; розмовні слова; порівняння.

■ Виразно прочитайте текст одне одному (без речень зі словника). Обговоріть, чи правильно ви вибрали слова, які треба виділити.

6. Подумайте, як зміниться відповідь, якщо ми будемо наголошувати різні слова в запитанні. Запишіть різні варіанти з відповідями.

Ти йдеш сьогодні на футбол із Тарасом?

- Ти йдеш сьогодні на стадіон із Тарасом?
- Ні, ми поїдемо на трамваї.

ПРИГАДУЄМО ТИПИ ТЕКСТІВ

1. Пригадайте і розкажіть одне одному про типи текстів.

Текст — висловлювання з кількох речень, що пов'язані за змістом.

Тема тексту — те, про що йдеться в тексті.

Головна думка — те, навіщо створено текст, що саме автор хотів сказати, до чого привернути увагу, що довести.

Типи текстів

→ **Розповідь** — що (де, як, коли) відбулося?
Зачин — основна частина — кінцівка

→ **Опис** — який? (яка? яке? які?)
Вступ — основна частина — кінцівка

→ **Міркування** — чому це так? (чому це не так?)
Вступ-твердження — основна частина:
аргументи (докази) — кінцівка-висновок

2. Прочитайте оповідання молдовського письменника Йона Друце «Сестра» (переклад Марини Слов'янової). Визначте тип тексту, його тему, головну думку.

Не світить більше сонце на небі. Ні сонця, ні хмар, навіть здається, що й небесної блакиті немає більше над селом. Не співають пташки у садках. Нема ні пташок, ні пташиних гнізд, ні ягід, ні листя...

Не усміхається більше сусідська хата, коли подивитися на неї через тин. І взагалі жоден будинок на всій околиці не усміхається.

Ручка не хоче писати і не влезить у пенал, сам пенал ніяк не входить у портфель. А портфель нізачо не хоче йти на своє місце під столом.

Усе йде шкереберть.

І коли бідоласі Бобочелу вже й світ білий не милий, м'яка рука лягає на його плечі й дівочий голос питає тихо-тихо:

— А чого ви посварилися?

- З ким?
- Не знаю. Бачу, з кимось посварився.
- Як бачиш?
- На твоєму носі написано.

То ось хто його виказав! Бобочел тяжко зітхає, і, може, тому, що його дуже образили, а може, тому, що сестра спитала тихо-тихо, майже пошепки, він починає так само тихо розповідати про все, що було. І — диво дивне! — розповідаючи, він сам починає розуміти, що не так воно вже й страшно. Не встиг розповісти до кінця, як і ручка записала, і пенал повернувся до портфеля. Усміхнулася хата через дорогу, усміхнулися сусідні хати, повернулися садки на свої місця, і знову полинув пташиний гомін.

Над селом засиніло небо, засяяло сонце. І день сьогодні такий духмяний, такий променистий, що не можна не вийти за ворота.

А тільки вийдеш, починається нова гра, а що було — те сплигло. От що значить сестра.

■ Знайдіть у тексті описи. Яка їх роль?

3. Доведіть, що це текст-міркування.

Сольфеджіо — це найголовніший предмет з усіх предметів, — стверджував Бегемот Гіпопотамович. — Він розвиває слух, вчить співати по нотах, вчить глибоко розуміти музику. А музика — це найпрекрасніше з усього, що тільки є на світі (Всеволод Нестайко).

■ Виберіть будь-який шкільний предмет і наведіть три аргументи, чому його потрібно вчити.

Я думаю, ... По-перше, ... По-друге, ... По-третє, ... Отже, ...

4. Прочитайте міркування Марка з повісті Марії Ткачівської «Обережно, діти!».

Усі діти чомусь мусять ходити до школи.

— Для того, щоб мати гарну професію, треба закінчити школу, — казала мама.

— Не маю нічого проти. От піду в одинадцятому класі до школи й закінчу її, — запропонував я мамі полегшений метод навчання.

■ Наведіть три аргументи на підтвердження думки. **А** Усі діти мають ходити до школи. **Б** Дітям не обов'язково ходити до школи.

ВЧИМОСЯ ОПИСУВАТИ

1. Прочитайте текст мовчки. Визначте тип тексту. Як ви міркували?

Лукас-машиніст був невисоким та дещо огрядним, і його анітрохи не хвилювало, вважається локомотив потрібною річчю чи ні. Він носив робочого комбінезона та кашкета із козирком. Очі в Лукаса були сині, як небо над Усландією в сонячний день, а обличчя та руки — майже зовсім чорними від мастила та кіптяви. І хоча він щодня мився особливим милом для локомотивних машиністів, кіптява так і не сходила. Вона дуже глибоко в'їлася в його шкіру, тому що на роботі Лукас багато років заново бруднився щодня. Коли Лукас сміявся — а робив він це часто, — було видно, як блищать його чудові білі зуби, якими він міг розколоти будь-який горіх. Крім того, Лукас носив у лівому вусі маленьку золоту сережку у формі кільця та палив коротеньку товсту люльку-носогрійку. Хоча Лукас не вирізнявся великим зростом, силою він володів неабиякою. Наприклад, якби він захотів, то залюбки зав'язав би залізного прутка на бантик. Але ніхто достеменно не знав, скільки в ньому сили, бо він любив мир та спокій, і йому було ні до чого цю силу показувати. До всього іншого Лукас був пречудовим майстром із... плювків. Так-так! Він цілився так точно, що гасив запаленого сірника на відстані трьох із половиною метрів. Але це ще не все. Він умів плювати так, як не зумів би, мабуть, ніхто на світі, і знаєте як? ПЕТЛЕПОДІБНО!

Міхаель Енде. Джим Гудзик і машиніст Лукас.

Переклад Ігоря Андрущенка

■ Читайте текст по черзі: один починає читати і раптово зупиняється — інший має одразу підхопити і згодом теж зупинитися, і т. д.

2. Намалуйте Лукаса з пам'яті якомога точніше. Перевірте себе за текстом.

3. Виконайте завдання на чернетці, потім обговоріть у групах. **А** Уявіть, що ви створюєте персонажів комп'ютерної гри. Опишіть їхню зовнішність.

Б Складіть короткий текст для реклами харчового продукту. Опишіть його запах і смак. **В** Подивіться на себе в дзеркало. Напишіть якомога більше слів і фраз, щоб описати себе так, щоб хтось, хто вас не знає, уявив вашу зовнішність.

4. Запишіть свої тексти в зошити.

ПЕРЕДБАЧАЄМО ЗМІСТ ТЕКСТУ

1. Подивіться на обкладинку та заголовок. Про що може бути текст?
2. Прочитайте уривок з повісті Всеволода Нестайка. Зверніть увагу на те, хто є оповідачем у творі.

ТОРЕАДОРИ З ВАСЮКІВКИ

Павлуша Завгородній і Ява Рень — школярі із села Васюківка — найбільше хочуть прославитися на весь світ.

Якось влітку Ява сказав:

— А влаштуймо бій биків.

— Га? — не відразу второпав я.

— Ти пам'ятаєш, ми в клубі кіно дивилися «Тореадор»?

— Ага... То й що?

— Пам'ятаєш, на арені розлючений бик, а тут дядько у капелюсі, з гинджалом, перед ним танцює.

— Так-так-так...

— А потім — рраз! Бик — беркиць! І оплески.

— Ага. Здорово... Але це ж убивати треба. Хто ж нам дозволить убивати поголів'я?

— Тю, дурний! Убивати! Що це тобі — м'ясозаготівля, чи що? Це ж видовище. На стадіоні. Вроді футболу. Головне тут — красиво вимахувати червоною плахтою і ловко вивертатися, щоб рогом не зачепило. Ти ж бачив. Тореадори — це найсміливіші герої і ловкачі. Головне тут — тренування і спритність. Розумієш? Уперше в історії Васюківки — бій биків. Тореадор Іван Рень і тореадор Павло Завгородній! Гості з'їжджаються з усієї України. Трансляція по радіо і по телевізору. Навіть у Жмеринці видно буде.

Я посміхнувся. Це було здорово. По радіо, по телевізору і взагалі...

Ми повмощувались зручніше і почали обговорювати подробиці. Насамперед — бик. Кандидатура колгоспного бугая Петьки була відхилена одразу. То таке страшнуче мурмило, що його навіть сам зоотехнік Іван Свиридович боїться. Очі — наче тракторні фари. Землю гребе ногами, як екскаватор. Ні, хай з бугаєм Петькою вороги наші б'ються.

Другою кандидатурою був цап Жора. Це я його кандидатуру висунув, щоб помститися. Дуже мені противний був цап Жора, бо з'їв мою сорочку, коли я у калабані купався.

— Ні, — сказав Ява, — Жора дуже балакучий. Весь час мекекече. Ми й оплесків не почуємо. І йдеться про бій биків, а не цапів. Треба, щоб було щось бичаче, коров'яче щось — велике і крутороге.

— Слухай, — то, може, узяти просто корову? Кращої кандидатури, ніж ваша Контрибуція, і не придумаєш.

— А чому Контрибуція? Чому не ваша Манька?

— Бо в нашої Маньки теля і один ріг зламаний. Ти хочеш, щоб з нас сміялися? Тореадори з однорогою коровою! Карикатура.

— Можна, звичайно, і Контрибуцію. Але вона трохи психічна.

— Що значить «психічна»? Скажи краще, що ти просто мами боїшся.

— Я — боюсь? От я зараз дам тобі у вуха, і ти побачиш, як я боюсь. Ану забори свої слова назад!

— Я забираю, але ти все одно боїшся.

— Боюсь?

— Боїшся...

Я схопився рукою за вуха і в свою чергу затопив Яві кулаком у живіт. Ми покотилися по траві й викотилися на дорогу. Все, що було на дорозі поганого, ми, качаючись, підібрали на свої штани і сорочки. Першим отямивсь я.

— Стривай, — кажу, — годі. А то замість бою биків у нас вийшов бій дураків.

— Це ж ти винен. Ну, гаразд, спробуємо Контрибуцію.

3. Якщо в тексті трапилися незрозумілі слова, з'ясуйте їх значення.

4. Прочитайте в особах діалоги Павлуші і Яви. Чим особлива мова героїв? Як у діалогах розкривається характер хлопців? Чи є герої нашими сучасниками?

5. Знайдіть у тексті описи та міркування. Яка їх роль? Чому їх цікаво читати?

6. Чи хочете ви прославитися?

7. Запишіть кілька речень про те, чи хочете ви прославитися. Поясніть свою думку.

ПЕРЕВІРЯЄМО РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ

- 1.** Прочитайте, що трапилося далі з Павлушею і Явою. Випишіть слова, значення яких не розумієте. З'ясуйте після читання.

Наступного ранку ми зустрілися на шляху, що вів до вигону. Я гнав Маньку, Ява — Контрибуцію. Корови плентались, легковажно метляючи хвостами, і не підозрювали, який це історичний день.

У Яви на голові був крилатий дамський капелюшок, який лишився нам у спадщину від однієї дачниці. Капелюшок був на Яву завеликий і насувався на очі. Щоб хоч що-небудь бачити і не впасти, Ява мусив весь час сіпати головою, поправляючи його. Здавалося, ніби він комусь кланяється.

У мене під пахвою був килимок. Я його пам'ятаю стільки, скільки взагалі щось пам'ятаю. Він висів над моїм ліжком. Килимок був червоний, і на ньому вишито троє кумедних цуценят — Цюця, Гава і Рева.

Килимок і капелюшок — то був наш тореадорський реманент. По дорозі ми ще вирізали з ліщини дві прекрасні шпаги. Ми були в повній бойовій готовності.

Ми йшли і співали арію Хозе з опери Бізе «Кармен», яку багато разів чули по радіо.

Торе-гадор, сміє-ге-ге-є в бой, торе-гадор, торе-гадор...

Там ждьот тебя-га любовь, там ждьот тебя-га-га любовь.

Ми співали і не знали, що нас жде.

Небо було синє-синє — справжнє іспанське небо. Погода — саме підходяща для бою биків.

Ми погнали корів аж на край вигону, туди, де ставок, — далі від людських очей.

— Оджени свою Маньку вбік, щоб не заважала, — сказав Ява, — і давай починати.

Я не став сперечатись. Тим більше, Манька в нас дуже нервова, їй краще не бачити бою биків.

Ява поправив на голові капелюшка, підтягнув штани, взяв мого килимка і, витанцьовуючи, навшпиньках став підходити до Контрибуції.

Підійшов до самісінької морди і почав вимахувати килимком перед очима. Я затамував подих — зараз почнеться...

Ява замахав килимком ще дужче.

Контрибуція — анічичирк! Спокійнісінько щипає собі траву.

Ява мазнув її килимком по ніздрях. Контрибуція тільки одвернула морду.

Ява роздратовано верескнув і щосили хльоснув її килимком. Контрибуція, ліниво переступаючи ногами, повернулася до Яви хвостом.

Ява знову забіг наперед і почав витанцьовувати...

Через пів години він сказав:

— Вона до мене просто звикла, вона мене любить і тому не хоче... Ану давай ти!

Через годину, захекавшись, я сказав:

— Якась дровиняка, а не корова. Шкода, що в Маньки нема рога, я б тоді показав, що таке справжня тореадорська корова.

* Ява знову змінив мене. Він раз у раз міняв тактику: то підходив до корови потихеньку і несподівано бив килимком, то підскакував з розгону, то набігав збоку. Контрибуція не приймала бою. Чуби у нас змокли, килимок нервово сіпався в руках — здавалось, що Цюця, Гава і Рева от-от загавкають. А Контрибуція — хоч би що, не звертала на нас аніякісінької уваги.

Один раз, коли Ява схопив Контрибуцію за вухо, вона з докором глянула на нього своїми сумними очима і сказала:

— Му-у!

У перекладі з коров'ячої це, мабуть, означало: «Ідіть, хлопці, отсюдова. Не займайте мене».

Але ми вчасно не зрозуміли попередження.

Хекаючи, ми стрибали навколо неї, викликаючи на двобій. Яві було соромно переді мною за свою Контрибуцію — це я бачив.

Нарешті розлючений Ява крикнув:

— Ану вдар, ану вдар її, Павлушо, добряче! Що — боїшся?... Ну, то я сам!

Він розмахнувся і дзибнув Контрибуцію ногою по губі. І раптом... Раптом я побачив Яву десь високо в небі.

І звідтам, з неба, почув його відчайдушне верескливе:

— Вва-вай!

Він почав бігти, по-моєму, ще в небі. Бо коли ноги його торкнулися землі, він уже щодуху мчав до ставка. Я рвонув за ним. То був наш єдиний порятунок. Ми з розгону влетіли в ставок, здіймаючи цілі гейзери води й грязюки. Спинилися десь аж на середині. Те, куди ми влетіли, чесно кажучи, ставком можна було назвати лише умовно. Колись тут був величенький ставок-копанка. Але він давно пересох, замулився і перетворився на звичайнісіньку калабаню.

Контрибуція бігала навколо калабані і мукала на нашу адресу якісь свої коров'ячі прокльони. В калабаню лізти вона не хотіла. Вона була бридлива, охайна корова. Ми це знали.

Ми стояли і мовчали.

Дно калабані було грузьке, замулене. Ми по самісінький пуп стояли в бридкій слизькій багнюці. Тільки від пупа до шиї була вода — брудна, каламутна і смердюча. Справжнісінькі помії. Довго ми тоді стояли з Явою в отих помиях. Пів години, не менше. Аж поки Контрибуція не заспокоїлась і не відійшла. Вона ще була дуже гуманна й благородна корова, ця Контрибуція. Бо вона підкинула тореадора Яву не рогами, а просто мордою. І коли ми нарешті

вилізли з калабані, нещасні й брудні, як поросята, вона

й словом не згадала нам нашого до неї

ставлення. Ми залишилися з нею

друзями. Ява після того не тільки

ніколи її більше не вдарив,

а завжди частував цукерками,

які давала йому мати.

- 2.** Дайте відповідь на 5 запитань. Відповіді на два запитання напишіть повними реченнями.

Хто? — Хто є головним героєм оповідання?

Де? — Де відбувається дія?

Коли? — Коли відбуваються події?

Що? — Що відбувається з героями?

Чому? — Чому герої саме так діють і так почуваються?

- 3.** Що могла б розповісти про подію, що трапилася, корова Контрибуція? Складіть і запишіть коротку розповідь від її імені.

ДОСЛІДЖУЄМО БУДОВУ ТЕКСТУ-РОЗПОВІДІ

- 1.** Презентуйте перед класом розповідь, яку ви готували минулого уроку. Перед цим прочитайте пам'ятку.

ЯК Я ПРЕДСТАВЛЯЮ СВІЙ ТЕКСТ

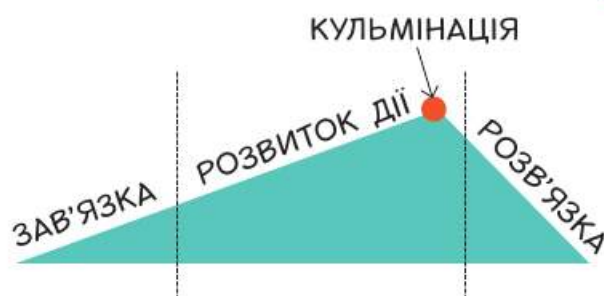
- 1 Я говорю **повільно, голосно і чітко**.
- 2 Я **наголошую** важливі слова.
- 3 Якщо потрібно, я **дивлюсь** у підготовлений текст. Після кожного речення **роблю** невелику паузу. Я **дивлюся** на слухачів.
- 4 Наприкінці презентації я **дякую** аудиторії.
- 5 Потім я **слухаю** відгуки.

- 2.** Із якої події починається уривок з повісті Всеволода Нестайка? Що трапилося далі? Чим усе закінчилося? Який момент був найбільш напруженим?

Найбільш напружений момент у розвитку дії називають **кульмінацією**.

Напруження створюють:

- 1) короткі речення;
- 2) порівняння; 3) дієслова;
- 4) яскраві прикметники;
- 5) репліки персонажів; 6) вигуки.

- 3.** Перечитайте частину тексту, що передуює кульмінації (від *). Обговоріть, як створює напруження письменник. Запишіть приклади.

1) Короткі речення: І раптом...

- 4.** Подумайте, про який випадок зі свого життя ви хотіли б написати.

АНАЛІЗУЄМО ТВОРИ-РОЗПОВІДІ

1. Прочитайте вступи до творів. Що ви з них дізналися? (Хто, де, коли?)

1. Це трапилося торік улітку. Я вперше поїхав у подорож сам. Ну, не зовсім сам, але без мами й тата чи бабусі з дідусем. 2. Ранок у Соні почався кепсько. Мама не дозволила піти до школи в шкарпетках різного кольору. 3. — Мерщій вставай! — розбудив мене голосний шепіт брата. — Уже п'ята година.

2. Знайдіть в останньому абзаці уривка з повісті «Тореадори з Васюківки» (с. 20) опис калабані. Перечитайте його і знайдіть прикметники.

3. Спишіть речення, додавши прикметники. Придумайте назву тексту.

Минулої неділі ми ходили в контактний зоопарк. Там ми бачили кіз, овець і віслюків. Нам дозволили погодувати їх яблуками і морквою. Потім підійшов якийсь чоловік із песиком, і тварини втекли. Але прибігло порося і зраділо їжі.

4. Розгляньте результати інтернет-опитування. Який фінал книжок вам найбільше подобається?

- Що б відповіли ви, якби брали участь в опитуванні? Розкажіть про фінал книжки чи фільму, який вам найбільше сподобався.
- Доберіть приклади з книжок, фільмів, мультфільмів до кожного фіналу.

5. Прочитайте кінцівки творів. Розкажіть одним реченням, про що може йтися в кожному творі.

1. Тепер я зовсім не боюся стоматологів. 2. Експеримент не вдався. Але я таки буду дослідником. Тільки не знаю чого. 3. Більше ніколи не ходитиму по тонкому льоду.

ЗМАЛЬОВУЄМО ПОЧУТТЯ

1. Опишіть почуття зображених дітей.

Описати почуття допомагають сталі словосполучення — **фразеологізми**: муха вкусила (сердитися, бути в поганому настрої); очі на лоба вилізли (сильно здивуватися).

■ Доберіть із правила фразеологізми, які підходять до малюнків.

2. Спишіть, замінюючи слова й словосполучення в дужках фразеологізмами з рамки. Якщо потрібно, змінійте форму слів.

обіцяти золоті гори, наскрізь бачити, душа в душу, ламати голову

1. Не обманюй, я тебе (добре знаю). 2. П'ятдесят років мої бабуся і дідусь жили (дружно). 3. Хоч скільки я (думав), задача не виходила. 4. Часто перед виборами політики (дають неймовірні обіцянки).

3. До кожного наведеного фразеологізму зробіть по два малюнки: 1) передає значення фразеологізму; 2) передає значення слів у словосполученні чи реченні. Домовтеся, хто що малюватиме.

■ Передайте значення фразеологізмів за допомогою пантоміми.

Крила вирости за спиною; камінь із серця впав; як кішка з собакою.

4. Поясніть, на які дві групи можна розділити подані фразеологізми.

Як на світ народитися; мороз продер по шкірі; аж душа радіє; аж душа заholола; душа в п'яти втекла; на сьомому небі.

■ Складіть кілька речень про веселу або страшну подію, яка з вами трапилась. Використайте один з поданих сталих висловів.

ПИШЕМО ТВІР-РОЗПОВІДЬ

- 1.** Прочитайте твір. Придумайте заголовок.

Минулого тижня на гімнастиці ми вчилися стрибати через козла.

Найкраще стрибав Роман. Коли він робив останній стрибок, то дуже поспішав. Він просто вислизнув із рук тренера, який нас страхував. Роман не втримався, впав на праву руку і сильно її забив. Ігор Петрович одразу викликав швидку. У лікарні рентген показав перелом руки.

Тепер Роман ходить до школи в гіпсі.

- Обговоріть, який заголовок найкращий.
- Знайдіть у творі вступ, основну частину і кінцівку.

- 2.** За допомогою пам'ятки розкажіть одне одному, як писати твір-розповідь.

ЯК ПИСАТИ ТВІР-РОЗПОВІДЬ ПРО ВИПАДОК ЗІ СВОГО ЖИТТЯ

- 1** Вибираємо **тему**. Пригадуємо цікавий (веселий, страшний тощо) випадок.
- 2** Обдумуємо **вступ**. **Хто** є героєм розповіді? **Коли** і **де** відбулася подія?
- 3** В **основній частині** розповідаємо, що відбулося. Звертаємо увагу на деталі, розкриваємо почуття.
- 4** У **кінцівці** коротко пишемо, чим усе закінчилося.
- 5** Добираємо **заголовок**. Він має зацікавити читача, але водночас не розповісти забагато.

- 3.** Користуючись пам'яткою, напишіть твір-розповідь про випадок зі свого життя.

Розповідь стає більш яскравою і захопливою завдяки вдалим прикметникам.

РЕДАГУЄМО ТВІР-РОЗПОВІДЬ

- 1.** Прочитайте пам'ятку. Вона допоможе вам поліпшити свій твір.
Також скористайтеся нею, коли обговорюватимете твори товаришів.

ЯК ПЕРЕВІРИТИ ТВІР-РОЗПОВІДЬ

1

Зміст

Чи є заголовок, який може зацікавити?
Чи цікава подія, про яку йдеться?
Чи все зрозуміло в розповіді?
Чи описано почуття людей?

2

Мовлення

Чи повні речення?
Чи використано різний початок речень?
Чи правильно вжито слова?
Чи використано слова персонажів?

3

Правопис

Чи правильно вжито розділові знаки?
Чи всі речення починаються з великої літери?
Чи немає помилок у словах?

- 2.** Прочитайте твір. Відредагуйте його за допомогою пам'ятки.
Запишіть відредагований твір.

Росчарування.

Я хотів роликові коньки. І мені їх купили. Я дуже зрадив.
Я пішов у парк на ролердром. Там ролери стрибали і робили різні трюки. Один впав. Я злякався.
Настрій пропав. Я був розчарований.
— Ти куди. Пішли тренуватися! — гукнув Максим.
Але я пішов додому.

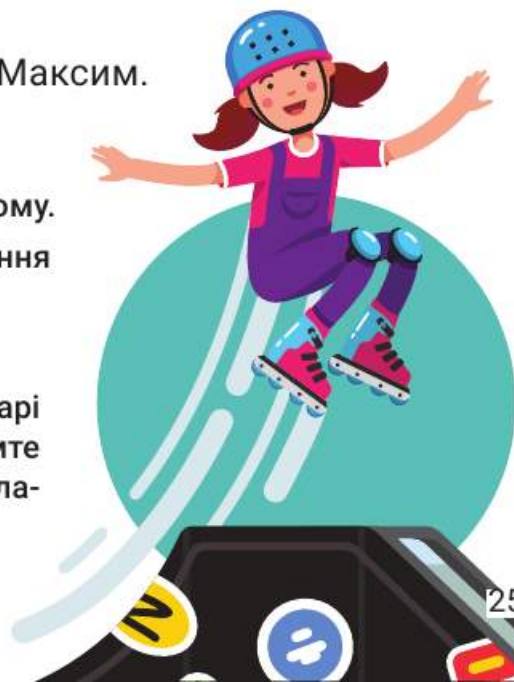
- 3.** Прочитайте відредагований твір одне одному.

- 4.** Проаналізуйте свій твір. Зробіть виправлення на чернетці.

- 5.** Запишіть свій виправлений твір.

На наступному уроці обговоріть свої твори в парі чи з двома товаришами. Потім красиво оформте на окремих аркушах або надрукуйте — і складіть збірку творів учнів вашого класу.

ЧИТАЄМО СТАТТЮ З ЖУРНАЛУ

1. Прочитайте статтю з дитячого журналу. Доберіть заголовок.

Люди мають дивовижну здатність — спілкуватися за допомогою мови. Немовлята можуть вивчити будь-яку з тисяч мов. Як правило, першою вони опановують мову, якою розмовляють їхні батьки.

Є докази того, що мозок немовлят уже запрограмований на вивчення мови. Але заговорить дитина тільки тоді, коли вона живе серед людей.

Немовлята в усьому світі лепечуть одною мовою. Перші звуки маленьких українців, мексиканців чи японців однакові. У віці від семи до восьми місяців немовлята починають лепетати складами.

Вони беруть звук «б» і перетворюють його на «ба-ба-ба». Такі звуки є в більшості мов.

Зазвичай діти починають говорити слова до свого першого дня народження. Здебільшого це назви знайомих їм предметів, таких як одяг, їжа, іграшки, тварини і люди. Коли діти досягають дворічного віку,

вони використовують близько 270 (двохсот сімдесяти) різних слів. А до шести років — близько 2600 (двох тисяч шестисот) слів.

То як же дитина вивчає мову? Учені досі не можуть точно відповісти на це запитання. Але вже зрозуміло, що вивчення мови — це природна робота мозку. Якщо дитина чує мову, вона її вчитиме.

Іван Іщенко

2. Для чого автор написав цей текст — щоб щось повідомити, розважити, переконати чи висловити власну думку? Поставте одне одному по три запитання за текстом.

3. А Знайдіть у тексті вступ і кінцівку.

Б Використавши факти з тексту, розкажіть, як дитина починає говорити.

В Перекажіть зміст статті двома-трьома реченнями.

4. Напишіть, який факт зі статті вас найбільше вразив (1–2 речення).

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

- 1.** Утворіть і запишіть слова з префіксами *з-* чи *с-* та *роз-*.

З р а з о к : дав — здав, роздав.

Нести, класти, пекти, ламати, шити, палити, фарбувати, різати, крутити.

- 2.** Спишіть уривок з повісті Марії Ткачівської, правильно вживаючи великі букви.

СЛИВКА — ЦЕ НЕ ПРИЗВИСЬКО, А БОГДАНОВЕ ПРИЗВИЩЕ. ЙОГО МАЛА СЕСТРИЧКА УЛЬКА КЛИЧЕ ЙОГО БОДЯКА (ВОНА ТАКОЖ СЛИВКА, ТОМУ НАЗИВАТИ БРАТА СЛИВКОЮ НЕ ПАСУЄ).

- 3.** Поділіть ланцюжок на слова і спишіть.
Правильно позначаєте початок і кінець речення.

нерийіншомуюяму—самунеївпадеш
нехочешгодуватисвоюармію—годуватимешчужу
незнаєшброду—нелізьувову
невсетезолото,щоблищить
несловами,аділаміславналюдина

- Доберіть пояснення до записаних прислів'їв.

Важливі вчинки, а не пусті розмови.
Зло, замислене проти інших, може обернутися проти тебе.
Важливо захищати свою країну.
Не варто починати щось, не дізнавшись про всі обставини.
Зовнішність може бути оманливою.

- 4.** Спишіть, уставляючи пропущені букви *е* або *и*.
Перевірні слова добирайте усно.

Н..бесний, л..сточок, т..хенько, с..ло, с..стра, зап..сала,
зас..ніло, спл..vlo, хв..лина, в..л..чезний, в..селий.

5. Спишіть, ставлячи, де потрібно, апостроф.

Імя, м'який, свято, п'ять, зв'язана, довіря, поїзд, довіряти, зав'язав, пам'ять, поява, б'ються, коров'яче, порядок, виїжджати, бур'як.

6. Одна чи дві (нн – н, тт – т, лл – л)?
Спишіть, уставляючи пропущені букви.

Спілкува..я, значе..я, до..я, почу..я, ма..я, віта..я, рід..я, завда..я, осі..їй, дав..їй, продовже..я, сьогод..ї, помешка..я, варе..я, бра..я, ку..я, жи..я, ста..я, по..яг, гі..я.

7. Спишіть, вибираючи потрібну букву з дужок.

Небе(з, с)пека, м(е, и)лодія, інт(е, и)рнет, відвідува(н, нн)я, (з, с)пинилися, комп'ют(е, и)р, пов(йа, 'я)заний, ро(с, з)повів, т(е, и)л(е, и)фон, наро(ж, дж)е(н, нн)я, с(е, и)рédина.

8. Спишіть, вибираючи потрібну букву з дужок.

В(е, и)сокий, хв(е, и)лювало, обли(ч, чч)я, маш(е, и)ніст, рі(ч, чч)ю, (з, с)ходила, в(йі, 'ї)лася, ро(з, с)колотити, бл(е, и)щали, с(е, и)ре(ж, ш)ки, в(е, и)ликий, зав(йа, 'я)зав, тр(о, ьо, йо)х, мабу(д, т)ь, п(е, и)тлеподібно.

9. Спишіть, вибираючи потрібну букву з дужок.

Пам(йа, 'я)таєш, кап(е, и)люх, фу(т, д)бол, тр(е, и)нува(н, нн)я, ле(х, г)коважно, ро(с, з)дратовано, з(йі, 'ї)в, пот(е, и)хеньку, канд(е, и)датура, (з, с)хопився, ч(е, и)рвоний, тор(е, и)адор, сли(з, с)ький, кар(е, и)катура, (з, с)пробуємо, т(е, и)л(е, и)візор.

ПЕРЕВІРЯЄМО, ЩО ВМІЄМО І ЗНАЄМО

1. По черзі читайте запитання і давайте на них відповіді.

Що таке текст?

Які типи текстів бувають?

Із яких частин складається текст?

Із якою метою можуть створювати тексти?

Що таке кульмінація?

Який текст, прочитаний цього місяця, найбільше сподобався?

Яке завдання із виконаних цього місяця було найцікавішим?

2. Прочитайте текст. Доберіть і запишіть до нього заголовок.

То був дуже гарний годинник. На білому ц..ферблаті — дванадцять золотих цифр і дві золоті стрілки. На кінці в(е, и)ликої стрілки на кружечку було викарбуване усміхнене сонце із хв..лястим і густим воло(с, сс)ям-промі(н, нн)ям. А на кінці малої — **маленький** жовтий місяць.

Маятник зображував (з, З)емлю. По екватору вправний майстер викарбував різних звірів і птахів. Тут були в..дмідь, слон, ж..рафа, пінгвін, крук.

Щопівгодини дв..рцята хатки над ц..ферблатом ро..чинялися. Звідти **вигулькувала** дерев..яна зозуля.

Петрик пам..ятав цей годинник усе жи(т, ття).

За Радієм Полонським

3. Спишіть текст, розкриваючи дужки і вставляючи пропущені букви.

4. А Запишіть, який це текст — опис, розповідь чи міркування.

Б 1. Запишіть два запитання до тексту.

2. Випишіть виділені слова.

Доберіть до них синоніми.

В 1. Запишіть два запитання до тексту.

2. Поясніть значення підкресленого слова.

*Диво-годинник на вежі Циммера
в м. Лір (Бельгія)*

Жовтень

II. ВСЕ ПОЧИНАЄТЬСЯ З МАЛОГО

Розуміємо і порівнюємо тексти.
Речення

Цього місяця я буду вчитися:

- порівнювати тексти, зображення;
- визначати причину і наслідок;
- розрізняти факти і думки;
- розповідати про свої враження від прочитаного;
- розуміти почуття героя твору;
- визначати вид речення;
- складати речення різних видів і правильно їх записувати;
- визначати головні й другорядні члени речення;
- розрізняти просте і складне речення;
- правильно вживати кому – у реченнях з однорідними членами, у складних реченнях.

ВЧИМОСЯ ПОРІВНЮВАТИ

1. Числа (номери) газет і журналів присвячують певним темам. Якою може бути тема журналу, для якого створили такий колаж?
 - Складіть по два речення до кожної ілюстрації. Запишіть речення до ілюстрації, яка вам найбільше сподобалася.

2. Чим відрізняється речення від слова? Прочитайте і обговоріть.

Речення — це група слів, що виражає закінчену думку. Коли ви пишете речення, то передаєте свої думки словами. Якщо речення завершене, його зміст зрозумілий.

3. Порівняйте речення в таблиці. Прочитайте їх так, як вам підказують розділові знаки.

РЕЧЕННЯ		ЗА МЕТОЮ ВИСЛОВЛЮВАННЯ		
		розповідні	питальні	спонукальні
ЗА ІНТОНАЦІЄЮ	неокличні	Я вже йду.	Ти вже йдеш?	Ходімо.
	окличні	Я вже йду!	Ти вже йдеш?!	Ходімо!

- 4.** Складіть і запишіть приклади речень різних видів.
Поміняйтеся записами й визначте вид речень.

- 5.** Прочитайте вірші. Що спільного у віршів та ілюстрацій на с. 32?

Дош із краплі починається

Все — із доброго чи злого —
починається з малого.
Листя виросте з листочка,
з нитки витчеться сорочка.
З пагінця чи з бруньки — гілка,
з гілки — дудочка-сопілка.
Хліб — з маленької зернини,
дош — із чистої краплини.
Навіть річечка-ріка
починається з струмка.
День турботою почнеться,
все довкола усміхнеться.
Проганяй мерщій дрімоту —
і рукам давай роботу.
І роби невтомно, вміло,
хоч мале, та добре діло.

Микола Сингаївський

Зернина

У пшеничній зернині
більше як сто казок.
У пшеничній зернині
схований колосок.

А в тім колоску — пів жмені
зерна.

А з того зерна колоски довжеленні
знову добує сила земна.

А з тих колосків — рѣшето зерен.
А з рѣшета зерен — зерен мішки.
А далі, а далі світ ясен і зелен
вінком обів'ють золоті колоски.

І хліб наш, і хлібом осяяна пісня,
і місто, й веселка нового моста,
і все те, що є і що буде опісля,
в зернині було і з зернини зроста.

Дмитро Павличко

- 6.** Разом виберіть із вірша Миколи Сингаївського одне розповідне
і одне спонукальне речення. Напишіть диктант у парі.

- 7.** Запишіть із пам'яті першу строфу вірша «Зернина».

ВИДІЛЯЄМО ПІДМЕТ І ПРИСУДОК

1. Подивіться на уривок із казки «Срібне яйце» Ірини Петренко (не читайте). Скільки, на вашу думку, учнів потрібно, щоб прочитати текст в особах?

2. Прочитайте уривок в особах.

Посеред лісової галявини лежало яйце. Не просте і не золоте. Воно сяяло — світилося срібним світлом і ледь чутно гуділо. Яйце було більше за совіне гніздо, яскравіше за місяць і дивніше за все, що мешканці лісу коли-небудь бачили.

— Це яйце впало з неба, — замріяно мовила Мишка, тримаючись за травинку.

— Або його знесла інопланетна істота! — припустив Ёнот і відразу сховався в кущах.

— А раптом це драконяче яйце?.. — прошепотів Зайчик. — Мій дідусь казав, що колись бачив у нашому лісі дракона — зеленого, з вусами!

— Драконів не існує! — заявила Сова. — Із нього може вилупитися звичайний крокодил, змія, ящірка або пташка. Ну, може, хтось не зовсім звичайний, а трохи чарівний.

— На ньому є напис! — вигукнула Мишка, примружившись. — «Не торкатися до сходу сонця».

— Може, це жарт? — насторожено спитав Зайчик.

— А може, попередження! — Сова зашаруділа крилами. — Якщо там хтось ще не готовий вилупитися — або спить, — краще не будити...

— Але я хочу дізнатися, хто там! — не витримав Ёнот. — Якщо ми всі торкнемося його разом, то ніхто один не буде винен.

— Добре, — погодилася Сова. — Але тихо. І обережно.

Усі підступили до яйця. Мишка доторкнулася хвостиком, Зайчик — лапкою, Ёнот — носиком, а Сова, легенько, — крилом. Яйце здригнулося. Із нього вирвалося м'яке світло, а потім... залунала дивна мелодія.

- Воно співає?! — приголомшено запитав Зайчик.
- Точно інопланетне... — вирішив Єнот.
- Або трохи чарівне, — припустила Сова. — Але хто ж там усередині?

І всі знову завмерли.

- Це зачин, основна частина чи кінцівка? Що може трапитися далі? Коротко запишіть свою ідею (три речення).
- Чи можуть у казці використовуватися наукові факти? Доведіть.
- 3.** Чому в уривку так багато окличних речень? Знайдіть розповідне окличне і питальне окличне речення.
- 4.** Пригадайте, на які питання відповідають підмет і присудок. Чому їх називають головними членами речення?
- Спишіть речення. Підкресліть підмет і присудок.

Сова зашаруділа крилами.

1. Посеред лісової галявини лежало яйце.
2. Усі підступили до яйця.
3. Його знесла інопланетна істота!

- 5.** Доповніть речення другорядними членами. Підкресліть за зразком.

Дідусь бачив (кого?) дракона.

Дідусь бачив дракона (де?).
Це яйце впало (звідки?).
Мишка доторкнулася до яйця (чим?).

- 6.** Напишіть диктант у парі.

Звичайний, попередження, лежало, галявина, зелений, ящірка, обережно, легенько.

- 7.** Намалюйте ілюстрацію до казки. Підпишіть малюнок поширеним реченням. Підкресліть головні та другорядні члени.

ПОШИРЮЄМО РЕЧЕННЯ

1. Спишіть речення. Підкресліть головні та другорядні члени.
Порівняйте речення.

Ми читаємо. На уроках української мови ми читаємо цікаві книжки.

- Прочитайте правило та схарактеризуйте речення.

Речення може бути **непоширеним** — складатися тільки з підмета і присудка. У **поширеному** реченні є головні і другорядні члени.

2. Поширте речення так, щоб отримати відповіді на поставлені запитання.
Запишіть за зразком.

Малює. Хто? Яка? Що? Чим? На чому?

Весела дівчинка малює портрет
олівцями на папері.

А Їдять.

Хто? Що? Яке? З чим? Де?

Б Висаджує.

Хто? Що? Де? Коли?

3. Поширте речення. Позмагайтеся, у кого вийде найдовше речення.

Діти гралися. Прийшов лист.

4. Прочитайте пам'ятку.

**ЯК ВИДІЛИТИ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ
З РЕЧЕННЯ**

- 1** Спочатку знаходимо підмет і присудок:
Погана трава швидко росте.
- 2** Потім шукаємо слова, пов'язані з підметом:
трава (яка?) погана.
- 3** Далі шукаємо слова, пов'язані з присудком:
росте (як?) швидко.

У словосполученні є **головне (x)** і **залежне слово**.

Від головного до залежного слова можна поставити питання.

■ Доведіть, що підмет і присудок не є словосполученням.

- Випишіть словосполучення: **А** із речення-зразка у вправі 2; **Б** із речення, яке ви склали у вправі 2; **В** із найдовшого речення, яке ви склали у вправі 3.

5. Прочитайте текст. Що в нього спільного з уривком із казки «Срібне яйце»? Чи можна було б його помістити до збірки казок? Чому? У відповіді використайте слова *художній* і *науково-популярний* текст.

Черпахи, крокодили, змії, ящірки відкладають яйця, але не висиджують їх. Вони зігріваються сонячним теплом. *Із яєць з'являються на світ маленькі дитинчата. Вони відрізняються від своїх батьків лише розмірами. Більшість плазунів про потомство не дбає, тому воно часто стає здобиччю хижаків.

Птахи відкладають яйця і піклуються про своє потомство. Вони будують гнізда і висиджують у них яйця, зігріваючи теплом власного тіла.

В одних птахів пташенята самостійні, їхні тільця вкриті пухом. У інших пташенята вилуплюються голими й безпорадними. Але всі без винятку попервах залежать від батьків, тому що не вміють літати і самостійно добувати собі їжу.

- У короткому усному повідомленні порівняйте, як з'являються на світ плазуни і птахи. Спробуйте пояснити, чому плазуни відкладають більше яєць, ніж пташки.

- 6.** Перепишіть речення із * кілька разів, щоразу видаляючи якийсь другорядний член. Останнім має бути речення, яке складається лише з підмета і присудка.

ЗНАХОДИМО ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

- 1.** Прочитайте речення. Зверніть увагу на виділені слова. На яке питання вони відповідають? Якими є членами речення? Із яким словом у реченні пов'язані?

Максим швидко одягнувся, поснідав і вибіг на вулицю.

Максим (що зробив?) → одягнувся
→ поснідав
→ вибіг

На футбольному полі він побачив Левка, Сергія та Андрія.

Побачив (кого?) → Левка
→ Сергія
→ Андрія

Біля стадіону вже збиралися батьки, брати і сестри, вчителі та просто знайомі.

Збиралися (хто?) → батьки
→ брати
→ сестри
→ вчителі
→ знайомі

- 2.** Прочитайте правило. Що в ньому збігається з вашими висновками? Чого раніше не знали?

У реченні можуть перелічуватися предмети, ознаки, дії. Виділені у вправі 1 слова називають **однорідними членами речення**.

Однорідні члени речення відповідають на те саме питання і пов'язані з тим самим словом у реченні.

Якщо однорідні члени речення зв'язані між собою тільки за допомогою інтонації (без сполучників), між ними ставлять кому.

Я вмію їздити на **велосипеді, самокаті, скейті**.

Якщо два однорідні члени поєднані сполучником і (й), між ними коми не ставлять. Я люблю **футбол і гандбол**.

Завжди ставимо кому перед сполучниками **а, але**.

По м'ячу він **вдарив, але не попав** у ворота.

- 3.** Прочитайте речення. Знайдіть однорідні члени. Поясніть, яким чином вони пов'язані між собою (за допомогою інтонації, сполучників).

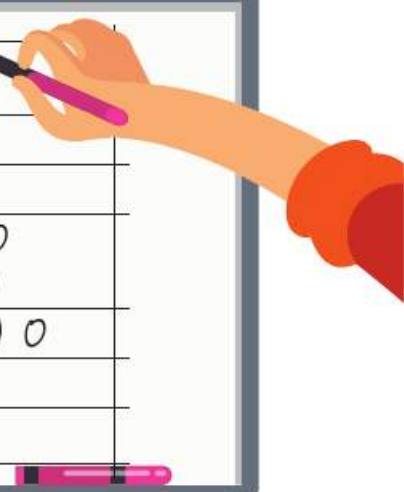
Діти, візьміть блокноти й ручки. Зараз ми тихо і швидко вийдемо на вулицю. Там ви будете спостерігати за деревами, кущами, птахами, комахами. Будьте уважні, але обережні. Пам'ятайте: ви нічого не ламаєте, не руйнуєте, а тільки дивитися. Результати спостережень записуйте або замальовуйте.

- Яка мета тексту? Кому він адресований?

- **4.** Розгляньте таблицю. З'ясуйте, коли між однорідними членами речення ставлять кому. Доберіть до схем приклади із вправи 3.

О – однорідний член речення

= – «у значенні»

,	;
О, О, О	О і О
О, а О	О й О
О, але О	О або О
	О чи О
О, та (= але) О	О та (= і) О
О, і О, і О	
О, О і О	

- 5.** По черзі відповідайте на запитання повними реченнями. Запишіть свої відповіді на 5 запитань. Ставте коми там, де вони потрібні.

- Які чотири фрукти ви найбільше любите?
- Які три країни ви хочете відвідати?
- Які місяці припадають на період із січня до травня?
- Які три дії ви виконали сьогодні, щоб допомогти вдома?
- Які області межують із вашою?
- Що ви найбільше любите робити влітку?
- Які три книжки ви недавно прочитали або хотіли би прочитати?
- Які люди є найважливішими у вашому житті?

- **6.** Складіть три запитання (як у вправі 5) і на наступному уроці попросіть товариша письмово відповісти на них. Перевірте відповіді одне одного.

УЯВЛЯЄМО ГЕРОІВ ТВОРУ

1. Прочитайте уривок із повісті Тані Поставної «Коли я була лисицею» (ілюстраторка Марія Фоя). Як ви гадаєте, чи буде ця розповідь казкою?

Дідусям та бабусям. Моїм і всім

Класно бути лисицею!

Добре пам'ятаю день, коли дідусь сказав, що я — лисиця. Мені саме виповнилося п'ять. Тоді розтанув перший сніг, і наша вулиця перетворилася на довжелезний басейн. Бабуся навіть не виходила з хати і плела намисто. А ми з дідом і Меркурієм, нашим собакою, зачинилися на веранді й лагодили старі телевізори.

Мабуть, треба вам трохи розказати про мого діда. Він був людиною, яка все про все знає наперед. Наприклад, він завжди наперед знав, що піде дощ — тоді, коли про це не здогадувався ніхто, навіть синоптики. Він завжди знав, який гриб їстівний, а який отруйний — навіть до того, як його хтось скуштував. Він також знав назви всіх рослин і птахів. А ще він знав, як поводитися з дітьми, і навчив цього бабусю. Одного разу я почула, як він їй казав: «На цю дитину кричати не можна. Бувають діти, на яких деколи не гріх і прикрикнути, а на цю — не можна». Я тоді дуже здивувалась, але з дідом погодилась.

На веранді стояли п'ять розібраних телевізорів, які дід по черзі ремонтував, а потім ламав, щоб знову полагодити. Вони були такі старі, що їх уже можна було показувати в музеї. І якби дідусь надумав їх продати, ми, певно, купили б мені літак, корабель і невеличкий скейт. Але дідусь каже, що можливість ремонтувати цю техніку для нього дорожча за всі кораблі й літаки світу. Я не знаю, скільки коштують літаки, тому, може, воно й так.

Того дня дідусь, як завжди, возився з одним із телевізорів, а я чухала за вухом Меркурія.

— Слухай, діду. Давно хотіла тебе спитати... — почала якомога байдуже я. — А де мої мама й тато? Тобто у всіх же десь є мама й тато, правильно? Навіть якщо вони десь далеко.

— Правильно, — сказав дід і всміхнувся так, наче від самого початку знав, про що я питаю.

— То де мої?

— Я знав, що колись доведеться тобі розказати. Сідай.

Тоді я вперше почула історію про те, звідки взялась. Дідусь не знав, де мої батьки, бо знайшов мене в лісі біля лисячої нори майже п'ять років тому. Він забрав мене, щоб я не замерзла, бо тоді була зима. Він сказав, що спочатку я більше походила на лисицю, ніж на дитину, але з часом вилюднила. Хоча так і залишилася руда і дика.

Весь наступний день я крутилася перед дзеркалом, роздивляючись ніс, волосся, руки й очі. Усе сходилось! Я таки була лисиця! Принаймні це пояснювало, чому я чую запах бабусиної юшки навіть знадвору і чому перед сном я завжди згортаю ковдру так, щоб утворилася нора.

Бути лисицею мені дуже сподобалось. Відтепер ми з Меркурієм улаштовували змагання, хто швидше за запахом знайде ковбасу і варення, а дід нагороджував нас різними деталями від телевізорів. А якось, прокинувшись, я побачила поряд із собою, на подушці, справжній лисячий хвіст! Я хотіла його впіймати, але він хутко щез. Може, уві сні я цілком перекидаюся на лисицю? Оце було б круто!

2. Кому письменниця присвячує свою книжку? Чому саме їм?

3. Що ви відчували, коли читали цей уривок? Чому? Які речення вас особливо вразили?

4. Якими ви уявляєте: **А** головну героїню; **Б** дідуса? Яка у них зовнішність, улюблені справи, риси характеру? Перечитайте уривок, поділіться думками з партнером, а потім запишіть їх на чернетці (5–6 речень). У реченнях з однорідними членами ставте коми там, де вони потрібні.

5. Запишіть у зошит своє висловлювання.

Ілюстрації
Марії Фої

ПРАВИЛЬНО ПИШЕМО РЕЧЕННЯ З ОДНОРІДНИМИ ЧЛЕНАМИ

- 1.** Прочитайте. Спишіть, уставляючи пропущені букви і розкриваючи дужки. Перевірте себе, знайшовши подібні речення в тексті.

Бабуся навіть (не)в...ходила з хати і пл...ла намисто. А ми з дідом і Меркурієм зачинилися на в...ранді й лагодили старі т...л...візори.

Весь наступний день я крутилася перед ..еркалом і ро..дивлялася ніс, волос..я, руки й очі.

- Підкресліть однорідні члени речення. Обведіть сполучники, які їх з'єднують.

- 2.** Прочитайте запитання і текст — уривок із повісті «Коли я була лисицею» Тані Поставної. Запишіть повні відповіді на запитання, використовуючи однорідні члени речення.

Що робила Лисичка
під час снігопаду?

Чому замолоду
дідусь боявся
познайомитися
з бабусяю?

...За тиждень почалися снігопади, які передбачав дідусь. Щоб не нудьгувати, ми з бабусяю влаштовували покази мод: ходили хатою в її сукнях, а дідусь фотографував нас на старий фотоапарат.

Пізніше я зібрала з тих знімків цілий альбом.

На одній світлині ми з бабусяю в довгих вишитих сорочках чухаємо пузо щасливому Меркурію. А на іншій — я в жовтій бальній сукні сиджу на дідовій веранді та слухаю радіо з антеною.

Якось, переглядаючи разом зі мною світлини, дідусь розповів, як замолоду боявся підійти до бабусі, щоб познайомитись. Усе тому, що вона була надто красива, ходила на підборах, робила модну зачіску. А в нього були одні штани на всі випадки життя. Тож урешті-решт бабуся познайомилася з ним сама, а за якийсь час вони одружилися.

Ілюстрації
Марії Фої

3. Прочитайте пари речень. Які відмінності ви помітили?

1. Дід лагодив, а потім ламав телевізори. Дід лагодив і знову ламав телевізори. 2. Я здивувалась, але з дідом погодилась. Я здивувалась і погодилась з дідом.

Однорідні члени речення можуть вимовлятися не тільки з інтонацією **перелічування**, а й **протиставлення**. Якщо однорідні члени речення з'єднані сполучниками **а, але, та (=але)**, їх вимовляють з інтонацією протиставлення.

- Прочитайте речення із вправи 3, які вимовляються з інтонацією протиставлення.

4. Спишіть. Підкресліть однорідні члени речення. З якою інтонацією вони вимовляються?

День і ніч змінюють одне одного. У класі говорили то голосно, то зовсім тихо. У нашому лісі ростуть не тільки високі, а й низькі дерева. Ми змогли зустрітися не зранку, а ввечері.

- Поясніть уживання розділових знаків.

5. Прочитайте текст. Який недолік ви помітили? Як його можна виправити?

У суботу ми ходили в кіно, а потім повечеряли. Мама замовила піцу. Тато замовив піцу. Я замовив піцу. А сестра замовила салат з куркою.

6. Замініть речення в кожній групі одним реченням з однорідними членами.

1. Лисичка одягла довгу вишиту сукню. Бабуся одягла довгу вишиту сукню. 2. Дід знав назви всіх рослин. Дід знав назви всіх птахів. 3. Лисичка залишилася руда. Лисичка залишилася дика.

7. Складіть речення з однорідними членами, використавши наведені слова і різні сполучники.

1) у бібліотеці, у їдальні, у спортзалі; 2) салати, пиріжки, бутерброди; 3) з мамою і татом, з бабусею і дідусем.

ВЧИМОСЯ РОЗУМІТИ ІНШОГО

1. Прочитайте продовження розповіді Лисички. Поясніть назву розділу.

З друзями буває непросто

Дід казав, що бабуся вміла робити все на світі. Вона куховарила, шила, танцювала й навіть складала вірші. Єдине, що в неї так і не вийшло, — це народити дитину. Тож, я думаю, добре, що все так склалося і дід знайшов мене в лісі. Тепер ми є одне в одного, і нам добре разом. З дідом ми граємо в шахи і влітку збираємо чорниці. З бабусяю робимо прикраси і шиємо костюми, а з Меркурієм дивимось погоду і потрапляємо в різні халепи.

Якось сусідка Віка, старша від мене на півтора року, спитала, як це воно — жити без мами й тата.

— Не знаю. Наче нормально.

— І що, зовсім не сумно?

Я замислилась. Якби дідусь із бабусяю кудись надовго поїхали, мені, мабуть, стало б сумно. Я вже сумувала багато разів... Але мені ніколи не було сумно через маму й тата.

Деколи я уявляю собі, що з нами живуть жінка з рудим, як у мене, волоссям і високий чоловік з вусами, і що вони — мої батьки. Потім уявляю, як по черзі граю в шахи з дідом і татом. І як ми втрюх із бабусяю й мамою позуємо влітку в нашому саду серед півоній і жоржин. Це могло б бути досить весело... Але так, як є, мене теж улаштовує.

— Наче не сумно, — урешті-решт відповіла я. — Дідусь і бабуся — це як мама й тато, тільки старші.

— Мабуть, так, — погодилася Віка. — А ти знаєш, де твої батьки?

— Не знаю. Дід знайшов мене біля лисячої нори, і схоже, що насправді я була лисицею.

— Як це — була? А потім? — Віка занервувалася й нахмурила брови.

— Дід каже, потім вилюдніла.

*Ілюстрація
Марії Фої*

— Так не буває, — Віка насупилася ще більше і стала схожою на хмару перед дощем. — Лисиці не вміють говорити, і... в них є хвіст.

— У мене теж є, тільки він з'являється, поки я сплю. Якщо мені вдасться, я тобі його сфотографую.

Відтоді ми з Вікою більше не дружили. Вона сказала, що я брехуха, а потім ще й тато її приходив сваритися з дідом. Він казав щось про брехунів, про те, як треба виховувати дітей, і весь час повторював якесь сирне слово... Сирота.

Дідусь слухав його мовчки й не сперечався. А коли Вікин тато пішов, дід ніжно скуповдив мені волосся та сказав: «Люди бачать лише те, що хочуть бачити. А те, чого вони не розуміють, їх лякає. Не переймайся цим, Лисичко».

Після того випадку дідусь кілька днів майже не виходив зі своєї веранди. Він лагодив і знову ламав телевізори. Бабуся непокоїлася, носила йому щось смачненьке і щодня мила вікна. Вона казала, що миття вікон — найкращий порятunek від депресії та дурних думок. А я взялася вирощувати на підвіконні цибулю і кріп, тож була весь день заклопотана і мити вікна мені було ніколи.

Я так захопилася, пильнуючи, як росте коріння в моєї цибулі, що геть забула про свято Миколая, до якого залишалося всього кілька днів. І було ще дещо, про що я хотіла спитати в дідуся.

— Діду, пам'ятаєш, ти розповідав, що в усіх дітей є янгол-охоронець?

— Пам'ятаю.

— А в лисиць він теж є?

— Янгол є в усіх. І в лисиць теж. Дочекайся Дня Святого Миколая і побачиш свого. Вони завжди прилітають, щоб записати всі дитячі бажання, а коли настане час, здійснити їх.

2. Запишіть відповіді на запитання, використовуючи однорідні члени речення. **А** Що вміла робити бабуся? **Б** Що робила Лисичка з дідусем? **В** Яким уявляла Лисичка життя з мамою і татом? Що вони могли робити разом із бабусяю та дідусем?

3. Чому Лисичка і Віка перестали дружити? Як це пояснює оповідачка, а як пояснила би Віка?

4. Чому Вікин тато сварився з дідом? Чому дід не виходив зі своєї веранди, а бабуся непокоїлася?

5. А За що ви вдячні своїм бабусям і дідусям? Напишіть кілька речень. **Б** Створіть вітальну листівку для Лисички до Дня Святого Миколая.

ЗНАЙОМИМОСЯ ЗІ СКЛАДНИМ РЕЧЕННЯМ

1. Прочитайте вірш Максима Рильського. Обговоріть відповіді на запитання після вірша спочатку вдвох, а потім у класі.

Ми збирали з сином на землі каштани

Ми збирали з сином на землі каштани,
ми дивились довго, як хмаринка тоне,
як хмаринка тоне, як синіє синь,
як колише вітер струни павутинь.

Ми збирали з сином жолуді дубові,
і про день майбутній я казав синкові,
і пливли багряні хмари в вишині,
і співала осінь весняні пісні.

- Яку ілюстрацію ви б намалювали до вірша? На яку деталь звернули б увагу? Які кольори використали би?
 - Чому у вірші осінь «співала весняні пісні»? Як цей образ передає почуття героїв?
 - Пригадайте повість Тані Поставної «Коли я була лисицею». У яких епізодах цього твору почуття героїв є близькими до тих, що передані у вірші?
2. Зі скількох речень складається вірш «Ми збирали з сином на землі каштани»? Скільки частин у кожному реченні? Знайдіть головні члени речення (граматичну основу) в кожній частині.

Речення бувають **прості** та **складні**. У **простому реченні** одна граматична основа: [— —]. **Складне речення** складається з кількох простих: [— —], [— —]. Між частинами складного речення ставиться кома (іноді двокрапка (:)) чи тире (—).

Прості речення можуть поєднуватися у складне за допомогою сполучників, а можуть і без них.

- Спишіть одну строфу вірша. Підкресліть підмет і присудок у кожній частині складного речення.

3. Прочитайте. Доведіть, що ці речення складні. Поясніть уживання ком.

Я давно мріяла про халабуду, і влітку ми побудували її за сараєм. Тато приніс із лісу гілок, а бабуся дала нам старі ковдри. Якось уранці ми побачили, як із халабуди вибігла білочка — мабуть, вона не зрозуміла заборонного знака, який намалювала сестра біля входу.

4. Спишіть вправу 3. Підкресліть граматичні основи.

5. Об'єднайте речення в кожній групі так, щоб утворилося одне складне речення. Для зв'язку простих речень використайте слова в дужках.

Андрій прокинувся сьогодні пізно. Учора ввечері він не поставив будильник у **телефоні**. (тому що)

В Андрія зіпсувався настрій. На перший урок він не встигне точно. (бо)

Учора батьки пішли в кіно на в..чірній **сеанс**. Він довго дивився **телевізор**. Старший брат робив уроки. (і, а)

- Випишіть виділені слова. Підкресліть букви, правопис яких потрібно запам'ятати.
- Випишіть слово з пропущеною буквою. Знайдіть у тексті перевірку до нього і запишіть.

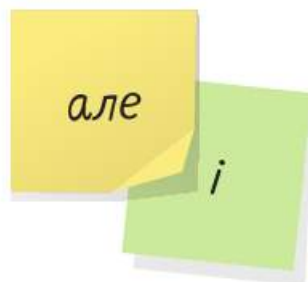
6. Доповніть речення, добираючи сполучник, який підходить за змістом.

Була гарна погода, ... ми пішли гуляти.

Була гарна погода, ... ми мусили лишитися вдома.

Була погана погода, ... ми пішли гуляти.

Була погана погода, ... ми мусили лишитися вдома.

7. Допишіть, щоб утворилося складне речення. Використовуйте по черзі кожен сполучник.

1. Мені купили ноутбук, (і, але) ...

2. Прозвенів дзвінок, (і, але) ...

3. Наша сім'я переїхала на нову квартиру, (і, але) ...

8. Спишіть, уставляючи пропущені букви і розділові знаки. Яке з речень є складним, а яке — простим із однорідними членами?

Моя с..стра хотіла грати у фу..бол але бат..ки були проти. Вони пропонували їй зап..сатися в гурток танців малюван..я або хоча б на баске..бол.

ВИЗНАЧАЄМО ПРИЧИНУ

1. Пригадайте, що ви знаєте про Марка — героя повісті Марії Ткачівської «Обережно, діти!». Прочитайте, які нові події сталися з героєм.

Я мушу нарешті починати дорослішати. Так каже мама. Це все через Лінку, мою молодшу сестричку, яка недавно народилася. Забув сказати: я став старшим братом.

Ідея з Лінкою мені не сподобалася ще з порога. Там, де лежало наше взуття, тепер стояв дитячий візочок. Мені зовсім не подобалося, що Лінка мала спати у дитячому ліжечку, в якому колись спав я. З коридору хтось прибрав мої машинки. Це мені теж аж ніяк не сподобалося.

Я ненароком зачепив ногою візочок. Чомусь тато відразу помітив. Він погладив мене по голові:

— Лінка тобі обов'язково сподобається.

Вона мені не сподобалася ще з порога, і мені не хотілося заходити до кімнати.

Усі заглядали в ліжечко, начебто там лежало золото. Найбільше мені тепер хотілося до діда Романа. Він ще не повернувся з магазину.

— Проходь, глянь, яка красуня! — потягла мене за рукав тітка Марина.

Я не люблю, коли мене тягають за рукав. І дивитись на малих дітей теж не люблю. І не люблю, коли навколо стільки жінок. І взагалі, чому всі тягнуть мене в цю кімнату? Біля дверей я розвернувся і рушив до себе. Мама зупинила мене в коридорі.

— Іди, я покажу тобі твою сестричку, — сказала мама.

Вона хотіла взяти мене на руки. Хіба я маленький? Хай Лінку бере. Чому вона не народила мені братика?

— Глянь, вона схожа на тебе. Ви скоро подружитесь, — погладила мене по голові мама.

Я міцно заплющив очі. Мене не цікавило, на кого вона схожа. І взагалі, мене нічого тут не цікавило. Я хотів до тата.

— Здається, вона таки більше схожа на тата, — прицмокувала тітка Марина.

— У неї мамин ніс, а очі такі, як у Софійки, — заперечила тітка Люся.

Ще мені другої Софійки не вистачало!

— Побудь із Лінкою, поки я проведу гостей, — попросила мама й ще раз погладила мене по голові.

Коли за мамою зачинилися двері, я розплющив очі. На подушечці лежала маленька лиса і зовсім не гарна голова. Я навіть трохи заспокоївся. Я зрозумів, що Лінка ні на кого не схожа і зовсім не красива. Навпаки, вона жахлива! Беззуба і лиса! З мініатюрного беззубого рота показався язик. Я також показав їй язика, та вона захитала своїми тоненькими, як у ляльки, ручками і заверещала.

«Найбільше вона схожа на татову сигналізацію», — подумав я і ввімкнув телевізор. Я вирішив, що це єдиний рецепт для заспокоєння. Я не помилився. Для того щоб Лінці було зручно дивитися, я перекутив її голову у другий бік. Лінка відразу затихла і задоволено затріпотіла ручками.

«Здається, мама має рацію», — подумав я і торкнувся Лінчиного маленького пальчика. У мене вже є компанія для телевізора. Мені здалося, що Лінка всміхнулася, і ми вдвох вирішили дивитися «Сімпсонів».

Із наступного дня мама заборонила мені підходити до ліжечка. Телевізор дивитися теж.

2. Розкажіть, що відчуває Марко. Підтверджуйте свої думки словами з тексту.

3. Спробуйте пояснити причину почуттів хлопчика.

4. Чи маєте ви молодшого братика або сестричку? Якщо так, розкажіть, що ви відчували, коли вони з'явилися.

5. Напишіть три поради Марку (вони можуть бути серйозні або веселі).

6. На с. 48 знайдіть речення, у яких розповідається, чого не любить Марко. А чого не любите ви? Напишіть.

Я не люблю...

КОЛИ СТАВИМО КОМУ

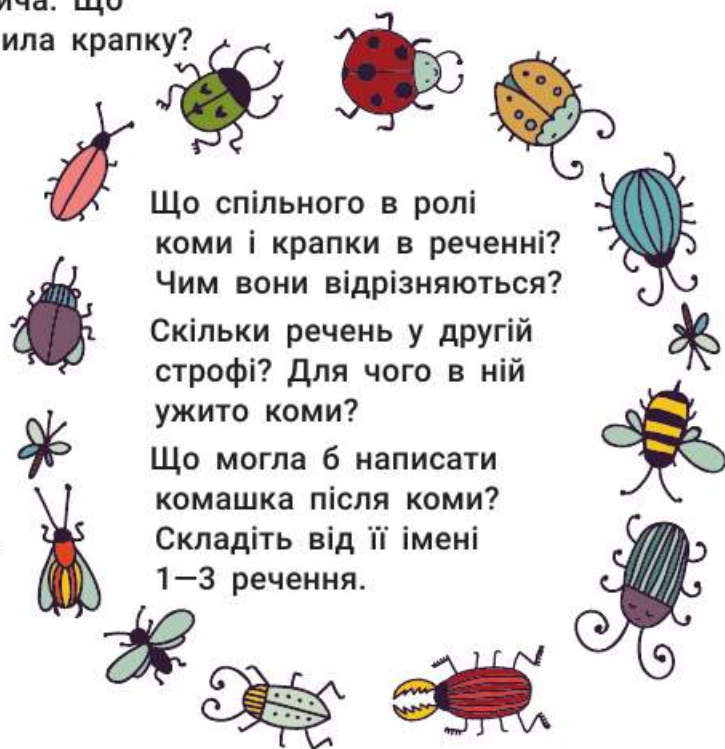

- 1.** Прочитайте вірш Григорія Фальковича. Що змінилося б, якби комашка поставила крапку?

Комашка писала нікому.
Комашка поставила кому.
Недовгим видався лист,
Але то не весь його зміст.

Комашка писала нікому.
Комашка поставила кому,
А кома в листі означає,
Що автор листа убачає,
Що має усі сподівання
На дальший процес спілкування.

Комашка поставила кому.
Комашка писала нікому.
Мабуть, у непевний цей час
Нікому — це кожному з нас...

Що спільного в ролі
коми і крапки в реченні?
Чим вони відрізняються?
Скільки речень у другій
строфі? Для чого в ній
ужито коми?
Що могла б написати
комашка після коми?
Складіть від її імені
1–3 речення.

- 2.** Пригадайте, коли потрібно ставити кому в реченні. Потім перевірте себе.

Коли ставимо кому

- 1.** Між однорідними членами речення:

- не з'єднаними сполучниками: *Ми купили шапку, куртку.*
- з'єднаними двома або більше однаковими сполучниками: *Ми купили і шапку, і куртку. Купіть або шапку, або куртку.*
- з'єднаними протиставними сполучниками **а, але, та (=але)**: *Ми купили не куртку, а шапку.*

- 2.** Між частинами складного речення: *Продавець відчинив магазин о дев'ятій, і ми купили куртку та шапку.*

- 3.** Для виділення звертання: *Покажіть нам, пані, оцю куртку.*

- 4.** Для виділення слів *будь ласка, мабуть, по-перше, по-друге* тощо. *Купи мені, будь ласка, оцю куртку. По-перше, вона красива. По-друге, якісна й недорога.*

Коми ставлять і в інших випадках. Читаючи журнал, книжку чи листа, звертайте увагу на коми і пробуйте пояснити їх уживання.

3. Читайте речення по черзі. Пояснюйте, де потрібно ставити кому.

1. Хлопці замовили три порції вареників. 2. Ось ваше замовлення хлопці. 3. Дівчата пообідали і пішли в кіно. 4. Дівчата пообідали а потім пішли в кіно. 5. Я хотів би на день народження велосипед роликові ковзани і сноуборд. 6. Може вистачить велосипеда і сноуборда? 7. Ти будеш сік чи чай? 8. А можна і сік і чай? 9. Торік я навчилася кататися на лижах і взимку ми поїдемо в Буковель.

4. Запишіть кожне речення двічі, ставлячи коми в різних місцях (варіант В — тричі). Як зміниться зміст речення залежно від місця коми?

А Виїжджаю ранком зустрічайте.

Б Гуляти не варто робити уроки.

В Я запросила сестру друга брата.

5. Прочитайте. Поясніть, як пов'язані розділові знаки і вміння читати мовчки.

Латинське
punctum —
крапка.

Ми використовуємо такі **розділові знаки**, або **знаки пунктуації**: крапка (.), кома (,), крапка з комою (;), двокрапка (:), тире (—), три крапки (...), знак оклику (!), знак питання (?), лапки (« »), дужки ([], (), { }), скісна риска (/), абзац, проміжок (пробіл).

Колись у текстах, які писали від руки, розділових знаків не було. Не було великих літер і навіть проміжків між словами. Щоб правильно прочитати такий текст, його мусили завчати напам'ять.

Щоб якимось допомогти читачам, монахи-писці розділяли текст на рядки за змістом. Самі ж вони писали під диктовку або читали вголос текст, який переписували: «Ніхто не знає, скільки треба зусиль. Три пальці пишуть, два ока дивляться. Один язик говорить, і все тіло працює».

Завдяки розділовим знакам люди почали вчитися читати по-думки. Бо ж доти читали тільки вголос. До 10-го століття читання мовчки стало поширеним. Писці почали виокремлювати слова, перший рядок розділу писали червоним чорнилом. Абзац починали з нового рядка, а пізніше перше слово абзацу — з великої літери.

6. Запишіть свої приклади до кожного правила вправи 2.

РОЗРІЗНЯЄМО ФАКТИ І ДУМКИ

- 1.** Прочитайте статтю з журналу. Що здалося вам незрозумілим або вразило? Обговоріть це в класі.

Давньогрецький барельєф

ФІЗКУЛЬТУРА В ДАВНІЙ ГРЕЦІЇ

Статуя «Дискобол»
давньогрецького
скульптора Мирона

Якщо ваш улюблений шкільний предмет — фізкультура, вам би сподобалося в Давній Греції. Особливо, якщо ви хлопчик. Давні греки високо цінували добру фізичну форму. Вони вважали: де сильне тіло — там сильний розум.

Вчителі навчали хлопчиків гімнастики та інших видів спорту. Діти вчилися плавати, боротися, кидати диск і спис, виконували фізичні вправи під музику. На думку давніх греків, музика мала велике значення для душі. Також хлопчиків учили читати, писати, рахувати.

Дівчатка навчалися вдома під наглядом матерів. Усіх дівчаток мами вчили хатньої роботи. Дочок із багатших родин — ще й читання і письма. Також дівчатка мали вміти танцювати. Але фізичні вправи не вважали для них так само важливими, як для хлопчиків.

Коли хлопчики дорослішали, вони тренувалися для участі у великих змаганнях — Олімпійських іграх. Найкращі атлети відстоювали честь свого краю. Переможці не отримували грошей — вони виборювали славу. Греки вірили, що до переможців Олімпіади прихильні боги. Фізичні вправи допомагали хлопцям ставати дужими і вправними вояками. Саме цього насамперед від них чекали в ті давні часи.

2. Якою була мета автора тексту? Обґрунтуйте одну відповідь.

1. Перекопати в тому, що треба поліпшити уроки фізкультури в Україні. 2. Розповісти про фізкультуру в Давній Греції. 3. Розважити історією про Олімпійські ігри. 4. Спонукає більше займатися фізичними вправами.

3. Пригадайте, як відрізнити факт від думки.

Факт — це те, що було або є. Його можна перевірити або довести. Думка (судження) — це чийсь погляд, міркування про факти. З чиею думкою можна не погодитись. Факти заперечити не можна.

4. Поясніть, які з наведених тверджень є фактами, а які — думками.

Усім сучасним хлопчикам сподобалося б у Давній Греції. Давньогрецькі хлопчики плавали, боролися, кидали диск і спис. Де сильне тіло — там сильний розум. Фізичні вправи для дівчаток не такі важливі, як для хлопчиків.

Усіх дівчаток у Давній Греції мамі вчили хатньої роботи, а дочок із багатших родин — ще й читання і письма.

■ Якщо є думка, з якою ви не згодні, наведіть аргументи проти.

5. Навіщо у статті фото? Які факти вони підтверджують?

6. Доберіть речення зі статті до зображень із давньогрецьких ваз.

7. Підготуйте усне повідомлення на одну з тем:

А Чого вчили дівчат у Давній Греції?

Б Чого вчили хлопців у Давній Греції?

В Чому давні греки вважали фізичні вправи дуже важливими для хлопців? Наведіть два аргументи.

Працюйте так: 1. Знайдіть і перечитайте уривок зі статті, де є потрібні вам факти. 2. Випишіть ключові слова. 3. Дайте відповідь на запитання, використавши ключові слова.

8. Запишіть один факт і одну думку про ваш урок фізкультури.

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

- 1.** Спишіть. Підкресліть граматичну основу в кожному реченні.

Моя мама п'є каву без цукру.

На канікулах наш клас їздив на екскурсію в Ужгород.

На Землі п'ятдесят мільйонів років тому жили грізні
тиранозаври.

- 2.** Поширте речення другорядними членами.

Я йду.

Дівчинка побачила.

Клас готується.

- 3.** Встановіть зв'язки між членами речення за допомогою питань.

У суботу моя бабуся пече пиріжки з вишнями.

(Хто?) _____ (_____) _____;

_____ (коли?) _____;

_____ (що?) _____;

пиріжки (_____) _____;

_____ (чия?) _____.

- 4.** Спишіть. Підкресліть однорідні члени речення.

Для зміцнення імунітету я їм фрукти й овочі.

Моя родина рідко купує цукерки, тістечка й торти.

Свіже повітря, рухливі ігри, гарний настрій потрібні
для здоров'я.

- 5.** Спишіть, доповнивши речення однорідними членами.

До хижаків належать

Я живу в ... місті.

... – це листяні дерева.

6. Спишіть. Вставте пропущені розділові знаки.

Ми поїдемо поїздом а не автобусом.
Прут Тиса Черемош та Бистриця беруть початок у Карпатах.
Закарпатська область межує з Польщею і Словаччиною Угорщиною і Румунією.

7. Складіть речення, використовуючи подані слова.
Сполучники доберіть самі.

Із мамою, татом, бабусею, дідусем.
Жовті, червоні, помаранчеві, золотисті.

8. Спишіть. Підкресліть граматичні основи.
Вставте пропущені розділові знаки.

Я народився в Луцьку тут живуть мої бабуса і дідусь.
Інна любить піцу Віра любить піцу але ми купили пасту і салат.
Мама читає книжку тато будує вежу з кубиків з моїм братиком а я малюю листівку.

9. Спишіть, вставивши пропущені розділові знаки.

Мені мабуть вже час іти. По-перше вже темніє. По-друге мама хвилюватиметься. Проведіть мене до автобуса будь ласка. Друзі у понеділок зустрінемося в школі.

10. Спишіть, вставивши пропущені розділові знаки.

Вітаємо Вас Оксано Сергіївно з Днем учителя. Бажаємо Вам по-перше здоров'я. По-друге будьте завжди веселою радісною і щасливою.

11. Складіть речення, використавши в кожному з них по одному з поданих слів.

Будь ласка, пане, по-перше, мамо, мабуть, по-друге.

ПЕРЕВІРЯЄМО, ЩО ВМІЄМО І ЗНАЄМО

1. Прочитайте два тексти.

I

Плечистий, статний дуб стоїть на околиці села самотньо.^А Років йому триста, якщо не більше.

Коли пролітає вітер, він починає лопотіти листками. Дуб ніби бурчить, щось розповідає.

Найбільшої втіхи йому завдають птахи. Можливо, якби не народився на цей світ дубом, то хотів би народитися птахом. Коли прилітають ластівки, то дуб веселішає і наче аж молодшає.^Б Він слухав би ластівок завжди. Вони навіюють безтурботність, проганяють сумні думки.

Незабаром у гості до дуба завітали журавлі. І журавлям, і крячам, і кропив'янкам дуб розповідав щось про своє життя.^Б

Дні коротшали. Поступово засинало все навколо. Сипнули сніги. Дуб не засинав. Він чув, як угорі пропливають важкі хмари. Дуб знав усе.

За Євгеном Гуцалом

II

Дуб звичайний — багаторічна рослина родини букових. Поширений у Європі в регіонах з помірним кліматом. Найдовговічніший вид дерев в Україні. Цінна деревинна, харчова, медоносна, фарбувальна, кормова, лікарська та декоративна культура.

Могутнє дерево 20–50 м заввишки з міцними гілками. Стовбур завтовшки 1–1,5 м. Кора в молодих дерев сіра, гладенька, у старих — темно-сіра. Довжина кореня дорівнює висоті надземної частини дерева.

Плід — горіх (жолудь), голий, коричневий, 1,5–3,5 см завдовжки, розміщений у блюдце- або чашоподібній мисочці.

2. Дайте відповіді на запитання.

1. Що спільного в обох текстів, а чим вони відрізняються?
2. У якому тексті ми відчуваємо настрій автора?
3. Якою була мета кожного з авторів?
4. Чому в другому тексті багато термінів і чисел?
5. У якому тексті дуб схожий на людину? Чим саме?
6. Який текст художній, а який — науковий?

3. Виконайте завдання.

- A** 1. Спишіть речення, позначене літерою **A**. Підкресліть у ньому граматичну основу й однорідні члени речення.
2. Запишіть одне запитання до тексту II.
3. Яким пташкам радіє дуб і чому? Напишіть про це 2–3 речення.
- B** 1. Спишіть речення, позначене літерою **B**. Підкресліть у ньому граматичну основу й однорідні члени речення.
2. Запишіть одне запитання до тексту II.
3. Чому, на вашу думку, найбільшої втіхи дубу завдають пташки? Напишіть про це кілька речень.
- B** 1. Спишіть речення, позначене літерою **B**. Підкресліть у ньому граматичні основи.
2. Запишіть одне запитання до тексту II.
3. Опишіть, яким ви уявляєте дуб. Використайте у своєму описі речення з однорідними членами.

1. На честь якої планети назвали собаку в повісті Тані Поставної «Коли я була лисицею»?
2. Що лагодив і знову ламав дідусь у повісті «Коли я була лисицею»?
3. Чому замолоду дідусь боявся познайомитися з бабусею?
4. Що бабуся вважала найкращими ліками від дурних думок?
5. Чому Віка перестала дружити з Лисичкою?
6. Що відчував Марко, коли в нього з'явилася сестричка (Марія Ткачівська, «Обережно, діти!»)?
7. Із чим Марко порівняв сестричку?
8. Який мультфільм дивився Марко із сестричкою ?
9. Чого навчали хлопців у давньогрецькій школі?
10. Чи вчилися дівчата в школі в Давній Греції?

Можна користуватися підручником!

Виграють перші п'ятеро, які напишуть правильні відповіді на запитання. Зазвичай це 1–2 слова.

Або працюйте в групах, у парах – по черзі читайте запитання і відповідайте.

Листопад

III. ДИВОВИЖНІ МОЖЛИВОСТІ ЛЮДИНИ

Використовуємо інформацію з різних джерел.
Іменник

Цього місяця я буду вчитися:

- шукати інформацію в різних текстах, плакатах, інфографіці;
- готувати усне повідомлення на основі інформації з різних джерел і презентувати його перед класом;
- створювати інформаційний плакат у групі;
- визначати, хто, що, де, коли, чому в художньому творі;
- пояснювати значення слів, добирати антоніми, синоніми;
- розбирати слова за будовою;
- розрізняти частини мови;
- визначати рід, число, відмінок іменників;
- правильно писати закінчення іменників у різних відмінках.

ПОЯСНЮЄМО ЛЕКСИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛІВ

1. Прочитайте текст. Обговоріть значення виділених слів.

Безпека в мережі

Інтернет — річ дуже практична. Кілька клацань миші — і ви отримуєте доступ до інформації з усього світу. Однак відвідування сайтів пов'язане з певними небезпеками. Тож ви маєте бути до них готові.

Будьте обережні, коли **завантажуєте** ігри, музику або мелодії для мобільного телефону! За таке завантаження часто знімають гроші з телефонного рахунка.

Не повідомляйте особисту інформацію, таку як ім'я, дата народження й адреса, без дозволу батьків. Про це часто запитують, коли люди реєструються в соціальних мережах або щось купують в інтернеті.

Завантаження фотографій, на яких зображені ви або інші люди, теж може бути небезпечним. Тільки-но фотографія буде розміщена в інтернеті, будь-хто зможе отримати до неї доступ і використовувати як заманеться.

Не завантажуйте і не встановлюйте на свій комп'ютер жодних ігор чи програм без дорослих. Коли ви відкриваєте **посилання** або завантажуйте **файли**, на комп'ютер можуть потрапити віруси. Вони пошкоджують програмне забезпечення або надають доступ до комп'ютера стороннім особам. **Хакери** можуть отримати інформацію про персональні дані й навіть доступ до банківського рахунка або кредитної картки.

Найкраще, якщо ви шукаєте потрібну інформацію в інтернеті разом із батьками. Тоді пошук текстів, зображень і цікавих фільмів, новин та ігор буде безпечнішим.

2. Сформулюйте чотири правила безпечного користування інтернетом.
 - Розкажіть, чого ви не могли б робити, якби не було інтернету.
 - Знайдіть у тексті спонукальні речення. Яка їх роль?

- Поясніть уживання розділових знаків в останньому реченні.
- Виберіть із тексту 6 слів, у яких можна зробити помилки, і напишіть диктант у парі.

3. Доберіть до зображень підписи з рамки. Поясніть значення слова *мережа*. Яке значення цього слова було першим? Що спільного в усіх трьох значень багатозначного слова? Якщо потрібно, зверніться до тлумачного словника.

Риболовна
мережа
Соціальна
мережа
Комп'ютерна
мережа

4. Про яке багатозначне слово йдеться? Запишіть два речення, щоб це слово вживалося в різних значеннях.

1. Мікроорганізми, що розмножуються всередині живих клітин і викликають інфекційні захворювання в людей, тварин, рослин.

2. Програми, здатні приєднуватися до інших програм комп'ютера і викликати збої в їх роботі.

5. Пригадайте, як називають слова, близькі за значенням; протилежні за значенням; слова, які звучать однаково, але мають різні значення. Як назвати слова кожної з поданих груп?

1. Купити — продати. Пошкодити — полагодити.

2. Купити, придбати. Небезпека, загроза, ризик. Пошкодити, зіпсувати. 3. Польова миша, комп'ютерна миша.

6. Спишіть, продовживши ряди синонімів словами з тексту на с. 60. Назвіть, до яких частин мови належать слова кожного ряду.

Обачний, обачливий, Захотітися, забажатися, забагнуватися, Світлина, знімок, Чужий,

ОПРАЦЬОВУЄМО ІНФОРМАЦІЮ З РІЗНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Прочитайте інформацію про дрони з різних джерел.

СТАТТЯ З ДИТЯЧОГО ЖУРНАЛУ

ЛЕТЮЧІ РОБОТИ

Безпілотний літальний апарат (БПЛА), або дрон, – це літальний апарат без пілота на борту. Дроном може керувати дистанційно людина-оператор, або ж БПЛА може літати цілком автономно за допомогою комп'ютерної програми.

Слово «дрон» походить від англійського *drone* – трутень. Так називали перші безпілотники через звуки, які вони видають.

Дрони з'явилися понад сто років тому, але тоді вони були простими й недосконалими. Сучасні дрони – це справжні летючі роботи. Вони мають камери, датчики, комп'ютери й можуть самі орієнтуватися в просторі.

Інженери створюють різні види безпілотників – від маленьких, що вміщаються в долоні, до великих, які за розмірами не поступаються деяким літакам.

Дрони використовують як у мирних, так і у військових цілях.

ІНФОГРАФІКА

Помічники військових

- знищення ворога
- розвідка

Рятівники

- гасіння пожеж
- порятунок людей

Помічники в мирному житті

- стеження за станом рослин
- внесення добрив
- створення карт
- доставлення ліків

Дрони — помічники і захисники

Безпілотники, або **дрони**, виконують багато важливих завдань. Їх використовують у війську – для знищення ворога, розвідки, **коригування** артилерії. Дрони бачать ворога здалеку й допомагають захищати українських воїнів від російських загарбників.

У мирному житті дрони теж дуже корисні. Вони допомагають фермерам – створюють карти полів, стежать за розвитком рослин, вносять добрива.

Під час **стихійних лих** дрони шукають людей, яких потрібно врятувати. Їх також застосовують для доставлення обладнання та медикаментів у важкодоступні місця, гасіння пожеж, стеження за дорожнім рухом, транспортування товарів.

Сили безпілотних систем
Збройних сил України

6 лютого 2024 року вперше у світі у складі Збройних сил України створили окремий рід військ – Сили безпілотних систем.

У ньому використовують повітряні, морські надводні й підводні, а також наземні безпілотні та роботизовані системи.

2. На окремих картках запишіть ключові слова для трьох підтем. Вам допоможуть запитання.

1. Що таке БПЛА?
2. Для чого використовують дрони?
3. Як дрони допомагають у війні з російськими загарбниками?

3. Як ще можна використовувати дрони? Дізнайтеся з додаткових джерел або запропонуйте свої ідеї та обговоріть їх у класі.

ГОТУЄМО УСНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

ЯК ПІДГОТУВАТИ УСНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ КЛЮЧОВИХ СЛІВ НА КАРТКАХ

- 1 Подумайте, з якої інформації ви хочете почати. Розташуйте відповідно свої картки і пронумеруйте їх.
- 2 Перевірте ключові слова. Чи всі записи зрозумілі? Що найважливіше? Складіть речення з вибраними ключовими словами.
- 3 Складіть речення, з якого ви почнете. Можете записати його на звороті першої картки.
- 4 Потренуйтеся кілька разів. Щоб почуватися впевнено, час від часу поглядайте на картки.

- 1.** Прочитайте текст. Що нового ви дізналися про види дронів? Доповніть свої картки новою інформацією.

ПОЛК «К-2» ЗА ДОПОМОГОЮ РОБОТА ЕВАКУЮВАВ БІЙЦЯ

НОВИНА

13.06.2025

На Донеччині військовий полк «К-2» вперше евакуювали пораненого бійця за допомогою наземного дрона. Його побратими думали, що весь екіпаж загинув. Але бійця помітили пілоти безпілотного полку.

Наземним дроном керував військовий із позивним «Дикий». Він зазвичай возить дронами їжу й боєприпаси, а цього разу треба було врятувати людину.

Зв'язок був поганий, але допомагала аеророзвідка. Коли дрон під'їхав до пораненого, той самотужки виліз на нього. Робот рушив назад і доставив бійця до евакуаційної групи.

- 2.** Використайте картки, щоб підготувати повідомлення про дрони. Можете вибрати іншу тему, але обов'язково добирайте інформацію з кількох джерел. Потренуйтеся кілька разів, а потім виступіть із повідомленням перед групою. Можна створити повідомлення в групі – тоді кожен готує відповідь на одне запитання.

СТВОРЮЄМО ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПЛАКАТ

1. Пригадайте, для чого потрібні інформаційні плакати.

2. Об'єднайтеся в групи і створіть інформаційний плакат про дрони. Перед тим як стати до роботи, прочитайте поради.

- Перегляньте свої картки і подумайте, що саме ви хочете повідомити. Можете записувати ідеї на карті думок.
- Пишіть короткі тексти (на окремих аркушах).
- Пишіть великими буквами, розбірливо.
- Важливі слова виділяйте кольором.
- Добирайте до кожного тексту відповідну ілюстрацію.
- Придумуйте цікаві заголовки.
- Користуйтеся лінійкою, коли проводите лінії.
- Акуратно вирізайте тексти й ілюстрації.
- Спочатку розкладіть тексти й ілюстрації на великому аркуші. Виберіть найкраще розміщення.
- Наклейте тексти й зображення.

На інформаційному плакаті інформація передається за допомогою тексту і зображень.

ПОВТОРЮЄМО БУДОВУ СЛОВА

1. Пригадайте, з яких частин складається слово.

префікс	корінь	суфікс	закінчення	<u>Перевезли</u>
основа				<u>пілот</u>

2. Спишіть спільнокореневі слова. Позначте корінь. Які звуки чергуються в корені?

Літак, злітний, льотчик, прилетіти. Довгий, довжина, видовжити.

■ Запишіть спільнокореневі до слів *вантаж*, *пришвидшити*.

3. Спишіть. Виділіть префікси. Доберіть слова з такими самими префіксами.

Злітати, розробити, перевезти, використати.

Злітати — зварити

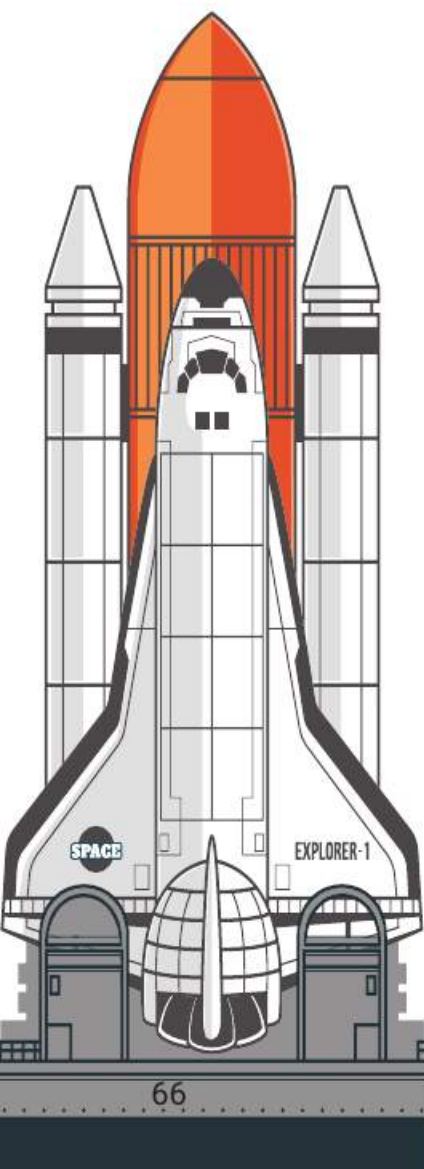
4. Позначте суфікси, за допомогою яких утворилися назви професій.

Робітник, льотчик, фізик, зварювальник, технік, програміст, журналіст, конструктор, маляр.

Робітник, ...

5. Прочитайте. Що об'єднує жінок, про яких ідеться? Назвіть щонайменше три спільні ознаки.

У космосі побували близько шістдесяти жінок. Серед них — астронавтки, що мають родинне коріння в Україні.

Астронавтка-лікарка

Роберта Лінн Бондар — перша канадійка, яка побувала в космосі. Її батьки родом з Івано-Франківщини, і вона добре говорить українською. Мріяла стати вчителькою. Проводила біологічні дослідження в домашній лабораторії, яку обладнав батько. У школі захопилася астрономією: спостерігала за зірками, читала наукову літературу й фантастику. Якось разом із сестрою-близнючкою навіть майструвала літальний апарат з картону та дерева.

Пізніше навчилася стрибати з парашутом, керувати повітряною кулею. Коли ж вирішила стати астронавтом, освоїла пілотування літака. Але до того стала науковицею, лікаркою-неврологинею. Під час космічного польоту Роберта Лінн Бондар досліджувала вплив невагомості на людину та рослини.

Астронавтка-військовослужбовиця

Американка Гайдемари Стефанишин-Пайпер п'ять разів виходила у відкритий космос.

Її батько народився на Львівщині, а мати німкеня. Гайдемари добре знає українську мову. Ходила до української недільної школи, захоплювалася народними танцями й була пластункою.

В інституті вивчала машинобудування. Потім служила у Військово-морських силах США — ремонтувала кораблі під водою. Каже, що цей досвід і допоміг вийти в космос.

Гайдемари Стефанишин-Пайпер відповідала за встановлення сонячних батарей на Міжнародній космічній станції.

Астронавтка вважає, що найперше треба зрозуміти, що тобі насправді подобається, — вивчати цей предмет у школі, вчитися далі і зрештою знайти роботу до душі.

За Наталкою Сіробаб, rovaha.org.ua

- Випишіть іменники — назви жінок за професією, посадою, національністю тощо. Виділіть у них корені та суфікси **-к-**, **-иц-**, **-ин-**.
- 6.** Розберіть за будовою слова *повітря, інженерний, ремонтувала*.
- Виберіть один текст із вправи 5. Випишіть із нього ключові слова. Розкажіть за їх допомогою про астронавтку.

ПРИГАДУЄМО ОЗНАКИ ЧАСТИН МОВИ

- 1.** За допомогою схеми розкажіть одне одному про частини мови. Які з них вам відомі, а яких ви ще не вивчали? Слова якої групи відповідають на питання, мають лексичне значення, можуть бути членами речення?

- ▶ Іменник: *космос, мрія, крило*
- ▶ Прикметник: *розумний, швидка, важке*
- ▶ Дієслово: *створили, працює, здолають*
- ▶ Займенник: *я, ми, ти, ви, він, вона, воно, вони*
- ▶ Числівник: *п'ять, шість, двадцять дев'ятий*
- ▶ Прислівник: *повільно, завдовжки, напам'ять*

- ▶ Прийменник: *у, до*
- ▶ Сполучник: *і, але, або*
- ▶ Частка: *не, ні, би, хай*

- Випишіть із текстів на с. 66–67 (вправа 5) приклади самостійних частин мови.

- 2.** Прочитайте.

Понад 100 років тому в Києві жив, учився і закінчив гімназію із золотою медаллю майбутній видатний учений-мовознавець Лев Щерба. Якимось, уже викладачем, він вигадав для своїх студентів таке речення:

*Гло́ка ку́здра штéко будлану́ла бо́кра
й кудря́чить бокре́ня.*

- Спробуйте: довести, що граматичну основу підкреслено правильно; виписати з речення всі словосполучення; визначити, якою частиною мови є кожне слово; рід і число іменників, прикметників; час дієслів; знайти спільнокореневі слова і розібрати їх за будовою.

- Намалюйте малюнок до речення.

- 3. А** Порівняйте малюнки однокласників. Поясніть, чому в них є і спільне, і відмінне. **Б** Поясніть, як ви визначали частини мови, не розуміючи значення слів. **В** Розкажіть, яке відкриття ви зробили сьогодні на уроці.

- 4.** Вигадайте і запишіть схоже речення (як у вправі 2). Над кожним словом скорочено позначте, до якої частини мови воно належить.

ПОВТОРЮЄМО ОЗНАКИ ІМЕННИКА

1. Прочитайте і пригадайте, що ви знаєте про іменник.

Іменник — це частина мови, що називає предмет (читач, книжка, вітер, талант, Кременчук) і відповідає на питання хто? (істоти) і що? (неістоти).

Іменники мають рід: чоловічий (винахідник), жіночий (карта) і середній (дитинство) і змінюються:

за числами: однина (стілець), множина (стілці);

за відмінками: геній, генія, генію, генієм...

Загальні назви пишуть з малої літери (річка), а власні — з великої (Ворскла).

2. Прочитайте текст. Обговоріть, хто, для кого і навіщо його написав.

До читача

Усі, геть усі великі люди колись були маленькими дітьми. Чи такими, як усі навколо? Певно, що ні. А чим же вони відрізнялися від інших дітей?

Нерідко маленькі генії страждали через свою талановитість. Адже дуже часто їх не розуміли інші дітлахи, родичі, вчителі. І що?

Маленькі генії не здавалися.

Можливо, дехто з них і піддався, став таким, як усі інші малюки навколо. Однак про таких ми тепер нічого не знаємо, бо повиростали вони звичайними людьми.

А ось про незвичайних читайте далі в нашій книжці...

Богдан Жолдак

- Випишіть із двох останніх абзаців іменники. Поставте до них питання, визначте число і рід.
- Випишіть синоніми до слова діти.
- До якої серії може належати книжка, з якої взято звернення: «Життя видатних людей», «Життя видатних дітей», «Життя геніїв»?

3. Прочитайте анотацію до книжки, з уривком із якої ви скоро ознайомитеся.

Богдан Жолдак про Карпа Соленика, Йосипа Тимченка, Івана Піддубного, Юрія Кондратюка, Миколу Лукаша. — Київ : Грані-Т, 2008. — 128 с., іл. (Серія «Життя видатних дітей».)

Цю книжку із серії «Життя видатних дітей» для маленьких розумників написав відомий **прозаїк, сценарист та драматург** Богдан Жолдак. Читайте захопливі історії про дитинство Карпа Соленика — мандрівного актора, гру якого визнавав найкращою навіть Тарас Шевченко; Йосипа Тимченка — найпершого у світі винахідника кіно, який жив в Одесі; Івана Піддубного — найвидатнішого світового борця, шестикратного чемпіона світу, який змагався у надважкій категорії; Юрія Кондратюка (Олександра Шаргея) — дивовижного винахідника, який був автором розрахунків польоту та висадки американців на Місяць; Миколи Лукаша — найкращого українського перекладача, який знав понад двадцять мов і перекладав найцінніші шедеври. Книга для допитливих мрійників.

- 4.** Поставте одне одному запитання за анотацією. Дізнайтеся значення виділених слів.

- 5.** Виберіть із тексту анотації та запишіть по три приклади таких іменників: назви істот, назви неістот, власні назви, загальні назви.

Назви істот:
розумник, ...

- 6.** Накресліть таблицю в зошиті. Запишіть по три приклади з тексту анотації. Позначте закінчення іменників.

Чоловічий рід (він, цей)	Жіночий рід (вона, ця)	Середній рід (воно, це)

- 7.** Про чиє дитинство ви хотіли би прочитати і чому? Напишіть про це 2–3 речення.

ВИЗНАЧАЄМО РІД І ЧИСЛО ІМЕННИКІВ

- 1.** Запишіть до поданих дієслів споріднені — назви істот чоловічого і жіночого роду та назви неістот. Укажіть рід іменника — назви неістоти.

Писати, винаходити, боротися, перекладати, грати.

Письменник,
письменниця,
письмо (с. р.);

- 2.** Усно визначте рід іменників, назвіть закінчення. У яких іменників рід визначити не можна?

Дитинство, канікули, історія, кіно, ніч, Микола, політ, карта, лоша, окуляри, штани, земля, життя, мандри, молодь, дядько, серце, хлоп'я.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Чоловічий рід: шампунь, біль, тюль, нежить, тунель, собака (рідко ж. р.).

Жіночий рід: туш (фарба), папороть, бандероль, ваніль, путь.

- 3.** Спишіть, дописуючи закінчення прикметників.

Дерев'ян.. меблі, гостр.. біль, довг.. путь, дрібн.. сіль, цінн.. бандероль, молод.. папороть, сильн.. нежить, дубов.. двері, біл.. тюль, зл.. собака, дорог.. шампунь, м'як.. крісло.

- 4.** Розгляньте таблицю. Прочитайте слова одне одному. Які слова пропущені в таблиці на місці знаків питання?

?	?
кніжка	книжкі́, дві (три, чотири) кніжки
сторінка	сторінкі́, дві (три, чотири) сторінки
вчителька	вчителькі́, дві (три, чотири) вчітельки
брат	браті́, два (три, чотири) бра́ти
рік	ро́ки і роки́, два (три, чотири) ро́ки

- 5.** Запишіть слова у формі множини. Вставте пропущені букви. Позначте закінчення.

З..мля, в..сна, кр..ло, з..рно, оз..ро, с..стра, с..ло, в..рба, пл..че, ч..сло.

- 6.** Прочитайте уривки з книжки Неллі Стерхової «Мій тато — блогер» (переклад Оксани Савостіної). Обговоріть, чи були в давнину згадані професії. Якщо були, то як вони змінилися?

Для мандрівника дуже важливо знати різні мови. Англійська — універсальна мова спілкування. Я радий, що навчився нею говорити ще в школі. Однак іще важливіше — вміти знайти підхід до місцевих жителів, попутників і туристів. У школі цього не вчать, але саме завдяки спілкуванню з людьми відкривається багато нового й корисного.

Сподіваюся, через багато років, коли за плечима залишаться всі країни світу, я зможу відправитися в космос і вести блог з інших планет.

Антон, тато Дениса й Аліси

Мій

тато — блогер.

Він мандрує гарними містами, фотографує та пише про свої пригоди. Люди заходять до нього в блог, щоби почитати його історії.

*Ілюстрації
Катерини Касьянкової*

Мій тато — фермер. Він щороку сіє соняшник і кукурудзу, а потім збирає і продає врожай. Він має комбайн і трактор. А ще він дає роботу багатьом людям, які працюють у полі.

У моїй роботі мені найбільше подобається спостерігати, як з малого виходить щось велике й корисне. Коли ти кладеш у землю крихітне зернятко кукурудзи або соняшника, а через кілька місяців виростає велика рослина заввишки до двох метрів.

Сучасні фермери користуються мобільними додатками, онлайн-панелями керування та промисловими роботами, які допомагають вирощувати і збирати урожай.

Євгеній, тато Сергія, Федора та Демида

- 7. А** Випишіть із наведених уривків п'ять іменників. Зазначте їх рід і число.
Б Опишіть професію когось із членів вашої родини.
В Запитайте в когось із членів родини, за що вони люблять свою професію. Запишіть відповідь.

ВЧИМОСЯ ПОЯСНЮВАТИ

- 1.** Ознайомтеся з уривком із книжки Богдана Жолдака. Під час читання шукайте відповіді на запитання: хто є головним героєм оповідання? Де відбувається дія? Коли відбуваються події? Що трапилося з героями? Чому герої саме так діють і так почуваються?

Одної чудової днини під парканом Шаргеїв з'явилися таємні постаті — кілька хлопців, зігнувшись, скрадалися, пригинаючись до землі. Лише блиск кокард на кашкетах видавав гімназистів.

Песик Сірко зачудовано дивився на цих диваків, міркуючи: гавкнути, а чи краще заховатися в будку?

Друга думка переважила, і він заліз туди якомога глибше. І вчасно, бо здоровецький шмат сіна заткнув отвір до його собачого помешкання.

Потім Сірко відчув майже невагомість — коли багацько рук підняли будку й понесли разом із її власником геть з подвір'я.

«Що за дивина? — міркував він. — За яку честь мене отак шанують?»

І ось незабаром берег Ворскли побачив дивовижну процесію, яка несла в будочці песика Сірка.

Той, протикаючи сіно, визирав звідтіля занепокоєно, однак щоразу отримував кусень смачненької ковбаски, яка заспокоювала сумління.

До того ж хлопці дбайливо підмостили його свіжим сіном, і тваринка дивувалася, за що їй такий комфорт.

А ті, дійшовши до колодязя-журавля на березі річки, одчепили од тваринки ланцюга, нахилили його аж до цямрини, од'єднали тягу з відром, а натомість із цього кінця постановили будочку із Сірком.

Аби він марно не хвилювався, дірку до його оселі заткнули чималим шматком сіна.

Усе завмерло.

— Пускай! — скомандував винахідник цього дивовижного проєкту Сашко Шаргей.

Хлопці, які тримали дішло колодязя, разом одскочили. Воно, скрипнувши, злетіло догори й пружно жбурнуло увись будочку із Сірком. Той несамовито заскавчав і навіть устиг гавкнути, перш ніж його домівка влучила в річку.

Занурилася — та перш ніж випірнути, на поверхні води з'явився, увесь оповитий мокрою соломою, герой польоту песик Сірко.

Він почав щосили пливти до берега, однак, побачивши тамечки цілий гурт експериментаторів, вирішив за краще піддатися течії, щоби потім вигребтися десь у безпечному місці.

Усі аплодували, вітали винахідника Сашка Шаргея.

— А добре, що ми з нього ланцюга зняли, га?

Жартували друзі, тицяючи пальцями на будочку, яка, випірнувши, коливалася на хвилях.

— Не завадило б тепер жбурнути чогось важчого, — виник новий науковий проєкт у гурті.

— Чи не попового підсвинка? — пролунала пропозиція. — Такий вредний, скільки городів перепсував.

— Ніяких підсвинків, — почувли вони несподівано. — Ніяких Сірків.

Здивувалися:

— А кого ж іще?

Сашко довго тягнув паузу, доки вимовив:

— Мене.

2. А Знайдіть у тексті іменники, які потребують пояснення. Запишіть їх на окремих картках у формі однини. Вкажіть рід. Знайдіть їх у словнику, запишіть тлумачення і намалюйте ілюстрації. Скріпіть картки в алфавітному порядку. Презентуйте свій малюнковий словничок.

Б Намалюйте на великому аркуші схему криничного журавля. Покажіть на ній, як запускали Сірка в політ. Розкажіть про це за допомогою схеми.

3. Що буде далі з героями? Запишіть своє припущення.

ПЕРЕВТІЛЮЄМОСЯ В ГЕРОЇВ

1. Прочитайте, що трапилося далі із Сашком Шаргеєм. Під час читання подумайте, які три запитання ви хотіли б поставити герою. Запишіть їх на аркушиках і роздайте товаришам, щоб вони спробували відповісти від імені героя.

Усі перестали навіть дихати. Знали добряче, що він здатен на неабиякі витівки, але щоб до такого додуматись?

Він мовчав. Не міг же розкрити найважливішу свою таємницю, що тренує своє тіло, готує себе до космічних перельотів? В епоху, коли перші літаки-«етажерки» заледве одірвалися од землі — про які ж космічні перельоти можна мріяти?

Але все ж одірвалися од землі оті незграбні «етажерки»!

А от про політ з катапульти-колодязя і мріяти не треба. Ось він — давній, міцний, дубовий, стоїть поруч, очікує, готовий до нового випробування.

Принесли чималу каменюку і під керівництвом винахідника примоцували її собачим ланцюгом знизу до тягара. Тепер нахилити журавля стало набагато важче. Та й скрипів він дужче, тому вісь Сашко наказав добряче змочити, щоб зменшити тертя.

Він ліг на коромисло головою донизу. Дехто не витримав і одвернувся від страху. Старші хлопці вже втомилися тримати, коли нарешті почули спокійне:

— Пускайте.

Одскочили.

Здавалося, журавель на мить завмер, міркуючи: а чи варто йому таке робити?

Однак спочатку повільно, потім чимраз швидше почав випростувати свого дишла над берегом, а коли тягар ударився в землю — потужно стрепенувся і жбурнув винахідника в небо. Катапульта зробила свою справу.

Над землею, над водою, попід небом — усе це перекрутилося перед широко розплющеними очима Сашка...

Дивовижна невагомість на мить охопила його, йому здалося, що він торкнувся хмари... Ні, то він на мить перетворився на неї й завис над видноколом — аж тут блискавично почала надлітати ріка.

Він згуртувався увесь, обхопивши руками коліна.

І ось нарешті побачив зірки — тисячі їх спалахнули йому в очах і бризнули навсібіч, коли він увійшов у воду.

Шубовсть!

Вода пружно розійшлася, м'яко підхоплюючи хлопця. І вмить пітьма огорнула його, втягуючи до нової, вогкої невагомість.

Де тут дно, де тут поверхня?

Навколо темна невагомість. Розплющив очі, крутнувся, однак не міг збагнути, куди ж пливти — навколо було надто мрячно і незрозуміло.

Тим часом повітря в легенях закінчувалося.

Він крутнувся, здавалося, востаннє, і раптом побачив зірки. Просто над собою узрів, як спалахують вершечки хвиль, збитих його падінням на поверхню.

А тоді побачив крізь товщу води мляве сонце. Посеред них, хвильок-зірочок, коливалося величне сонячне світило, просвічуючи аж на дно річки.

Туди треба, до нього!

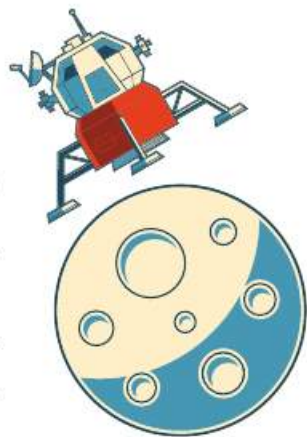
І вплив саме тоді, коли діхавка скінчилася...

- 2.** Як письменник передає почуття однокласників Сашка? Знайдіть ці речення.
- 3.** Прочитайте речення, у якому криничний журавель виступає як жива істота. Навіщо Богдан Жолдак використав цей прийом?
- 4.** Слово *горизонт* в українській мові має 13 синонімів: *обрій, небосхил, небозвід, крайнебо, круговид, кругозір, кругогляд, виднокруг, видноколо, виднокрай, небокрай, овид, узнеб'я* (порівняйте: узлісся, узбіччя). Який з них є в оповіданні? Поясніть, як утворені ці слова.
- 5.** Уявіть, що ви: **А** песик Сірко; **Б** однокласник Сашка Шаргея; **В** Сашко Шаргей. Коротко опишіть у щоденнику день, що минув: що трапилося; хто брав участь у події; як ви почувалися; чого навчила вас ця подія. Спочатку напишіть текст на чернетці та обговоріть його з товаришем (див. пам'ятку «Як я аналізую текст товариша», с. 109). Потім внесіть виправлення і запишіть текст у зошит.

ВІДМІНЮЄМО ІМЕННИКИ

1. Прочитайте. Який факт вас вразив? Що ви хотіли б дізнатися?

Коли американці висадилися **на** Місяць, світ довідався **про** Юрія Кондратюка. **На** космодромі Канаверал (США) йому поставили пам'ятник. Розрахунки польоту на Місяць Кондратюк зробив ще учнем Полтавської гімназії, коли йому було лише 16 років.

Насправді винахідника звали Олександром Шаргеєм, однак страх **перед** комуністичною владою змусив його змінити ім'я.

- Зверніть увагу на виділені частини слова і слова. Поясніть, за допомогою чого іменники зв'язуються з іншими словами в реченні.
- Спишіть перше речення. Доведіть, що воно складне. Поясніть уживання великої літери. Усно поставте питання до всіх іменників у реченні.

2. Прочитайте, розгляньте таблицю і дайте відповіді на запитання.

Початкова форма іменника — називний відмінок однини.

ВІДМІНОК	ПИТАННЯ	ПРИЙМЕННИКИ	ПРИКЛАДИ
Називний Н. в.	хто? що?	—	пам'ятник□ пам'ятники
Родовий Р. в.	кого? чого?	до, без, від, з, біля, для	пам'ятника пам'ятників
Давальний Д. в.	кому? чому?	рідко з при- йменниками	пам'ятнику пам'ятникам
Знахідний Зн. в.	кого? що?	про, на, за, по	пам'ятник□ пам'ятники
Орудний О. в.	ким? чим?	з, перед, за, під, над	пам'ятником пам'ятниками
Місцевий М. в.	на (у) кому? на (у) чому?	в, при, на	на пам'ятнику на пам'ятниках
Кличний Кл. в.	—	—	пам'ятнику пам'ятники

- **А** У якій формі подають іменники у словнику? Іменники в якому відмінку не відповідають на питання? **Б** Порівняйте відмінки: називний і знахідний; родовий і знахідний; давальний і місцевий. **В** Порівняйте відмінки: давальний і місцевий.
- Усно провідмінійте слова *учень, школа, літо*.

3. Прочитайте пам'ятку і визначте відмінки іменників у реченні із вправи 1, яке ви списали.

ЯК ВИЗНАЧИТИ ВІДМІНОК ІМЕННИКА

Зробив (кого? що?)
розрахунки (Зн. в.);
розрахунки (кого? чого?)
польоту (Р. в.);
польоту (на кого? на що?)
на Місяць (Зн. в.);
16 (кого? чого?)
років (Р. в.).

- 1 Знаходимо в реченні чи словосполученні слово, з яким пов'язаний цей іменник, і ставимо від нього питання.
- 2 За питанням визначаємо відмінок. Щоб правильно визначити відмінок іменника, можна ставити до нього два відмінкові питання (тобто для істот і неістот): бачу *кого? що?*; немає *кого? чого?*.

4. Поставте питання до іменників і визначте відмінки.

Гратися (з ким?) з другом (О. в.).

Гратися з другом, гратися на стадіоні, вколоти пальця, вколоти голкою, пити компот, компот із яблук, писати твір, писати в зошиті, писати ручкою.

5. Прочитайте закінчення оповідання про Сашка Шаргея.
Як почувався директор гімназії? Чому?

А тим часом у гімназії почалася епідемія нервових захворювань. Так вирішив директор, бо кілька учнів тихенько приходили до нього й пошепки доповідали:

- Спершу собаку з будкою кинув Сашко під хмари.
- Потім сам сів на журавля і літав у небо. А втрапив у воду. І втонув. Але потім ожив і випірнув.

Після кожного такого візиту директор випивав склянку холодної води. Бо вже й самому скоро од такої роботи ввижатимуться в небі літаючі собаки й такі само гімназисти верхи на журавлиних ключах, які летять у вирій.

- Доведіть, що слово *журавель* — багатозначне, а до слова *ключ* можна дібрати омоніми.

6. Спишіть останній абзац вправи 5.
Над іменниками зазначте відмінки.

ВИЗНАЧАЄМО РОЛЬ ПРИЙМЕННИКІВ

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Збирати **по** лісах, шука-
ти **по** бібліотеках, читати
по складах тощо.

Іти **по** хліб. Роздати
по завданню. Поратися
по господарству.

А Зупинивсь на зрубі зубр,
задивився зубр на зруб.

Б На подвір'ї зелен кущ.
Над кущем літає хрущ.
Ми прибігли до куща.
Над кущем нема хруща.

В Зелен в'яз високий виріс.
В'язолаз на в'яза виліз.
Та зважай же, в'язолазе,
не скрути ж на в'язі в'язи!

1. Зверніться до таблиці на с. 77. Наведіть приклади прийменників. Для чого потрібна ця службова частина мови? Іменники в яких відмінках не вживаються з прийменниками, а в якому — тільки з прийменниками?

2. Спишіть, розкриваючи дужки. Поставте іменники у відповідну форму. Вставте прийменники. Поясніть їх роль.

Гуляти (куртка, шапка) (майданчик). Розказати (поїздка). Побачити (вікно). Ходити (вулиці). Подорожувати (міста і села). Іти (молоко).

3. Прочитайте скоромовки Володимира Лучука. Виконайте завдання на вибір.

А 1. Спишіть. Підкресліть граматичні основи.

2. Визначте відмінки іменників.

3. Обведіть прийменники.

4. Вивчіть скоромовку напам'ять.

Б 1. Спишіть. Підкресліть граматичні основи в другому і третьому реченнях.

2. Визначте відмінки іменників.

3. Обведіть прийменники.

4. Вивчіть скоромовку напам'ять.

В 1. Спишіть. Підкресліть граматичні основи.

2. Визначте відмінки іменників.

3. Обведіть прийменники.

4. Поясніть значення слова *в'яз*.

5. Підкресліть звертання.

6. Вивчіть скоромовку напам'ять.

4. Запишіть скоромовку з прийменниками. Зазначте відмінки іменників.

РОДОВИЙ ВІДМІНОК

- 1.** Прочитайте. Поясніть, для чого потрібно знати відмінки іменників.

Ми поєднуємо слова в реченні, не думаючи про їх закінчення. І здебільшого говоримо правильно. Але є іменники, у закінченнях яких легко зробити помилку (*піска* чи *піску*; *калюжою* чи *калюжею*?). Щоб не помилятися, треба знати відмінки. Тоді ми зможемо знайти потрібне правило або подивитися у словник, якщо правила немає.

Р. в. кого? чого?
немає

- 2.** Розгляньте фрагмент орфографічного словника. Навіщо після слова наведено закінчення родового відмінка?

кабель, -ю
кабінет, -у
кавун, -а

Іменники чоловічого роду, які в початковій формі закінчуються на приголосний, у родовому відмінку однини мають закінчення **-а, -я** або **-у, -ю**: *вівторка, олівця, футболу, кашлю*. Щоб не помилитися, звертайтеся до орфографічного словника.

- 3.** Що спільного в значенні слів кожного стовпчика?

інституту	граду	будинку	піску	суфікса	бронхіту
музею	вітру	підвалу	гіпсу	конуса	гаймориту
лицею	туману	сараю	йоду	радіуса	грипу
клубу	смерчу	поверху	квасу	атома	кашлю

- Доберіть до слів кожного стовпчика речення-підказку. Запишіть їх, позначте закінчення іменників у родовому відмінку. Вивчіть підказки напам'ять.

Заповни анкету для університету. Не питай у тата про площу квадрата. Не пуцу, доки не з'їси борщу. Хто Аллу підвезе до вокзалу? Заваримо липу — геть симптоми грипу! Повірте прогнозу — чекайте морозу.

- 4.** Запишіть речення з одним словом із кожного стовпчика. А можете уявити себе веселим поетом і придумати римовані речення.

ДАВАЛЬНИЙ І МІСЦЕВИЙ ВІДМІНКИ

1. Розгляньте таблицю. Що ви помітили?

Н. в.	директор, журавель, Сергій
Д. в.	директор ові / директору, журавл еві / журавлю, Сергі єві / Сергію
М. в.	на директор ові / директорі, на журавл еві / журавлю / журавлі, на Сергі єві / Сергії / Сергію

Д. в. кому? чому?
дати

М. в. на (у/в) кому?
на (у/в) чому?
стою

■ Визначте рід іменників. Подані іменники — назви істот чи неістот?

2. Поставте слова *інженер, учитель, герой* у формі давального і місцевого відмінків. Використовуйте паралельні форми.

Коли уживають поряд кілька іменників чоловічого роду у формі давального відмінка однини, то треба спочатку використовувати закінчення **-ові, -еві (-єві)**, а тоді — **-у (-ю)**:
Іщенкові Андрію, п'анові директору.

3. Поставте слова у форму давального відмінка однини.

Пан президент, добродій музикант, Кузьменко Петро, пан полковник, громадянин Коваленко, Дмитрик Зайченко.

4. Спишіть, ставлячи слова в дужках у потрібну форму.

Стояти на (поріг), залишок на (картка), плавати в (річка), у кристалому (капелюх), по ґрунтовій (дорога), молоденькій (травичка).

У давальному і місцевому відмінках [г], [к], [х] чергуються із [з'], [ц'], [с']:
нога, нозі, на нозі; рука, руці, у руці; муха, мусі, на мусі.

- 5.** Прочитайте, ставлячи слова в дужках у потрібну форму. Визначте тему тексту. Придумайте заголовок.

Зараз змінилася ідея телефонного дзвінка. Раніше ви телефонували в певне місце, а тепер — конкретно людині.

Мартін Купер

3 квітня 1973 року. Нью-Йорк. Якийсь чоловік на вулиці дістав телефон і подзвонив. «Алло, — сказав він (співбесідник). — Ти знаєш, звідки я тобі дзвоню? З вулиці. Зі стільникового телефона, портативного і реального».

Це був перший в історії дзвінок зі стільникового телефона. Його зробив інженер компанії «Моторола» Мартін Купер, син єврейських емігрантів з якогось містечка під Києвом. Він подзвонив своєму (колега) — (інженер) з фірми-конкурента.

«Не пам'ятаю, що він тоді відповів, — згадував пізніше Купер. —

Але я чув, як скриплять у нього зуби».

Перший мобільний телефон скидався на цеглину. Розміри 225×125×375 мм, вага 1 кг 150 г. Заряду акумулятора вистачало на 20 хв. Однак довше його годі було втримати в (рука).

Купер і його команда сподівалися, що мобільний телефон буде в кожній людині на Землі. Номер телефону даватимуть (користувач) при народженні. Та й сам телефон являтиме собою імплантат, який будуть вшивати під шкіру. Купер вірив, що технології мобільного зв'язку зроблять життя кращим і безпечнішим.

- Поясніть, для чого в тексті: **А** фото; **Б** опис телефона; **В** епіграф — слова Мартіна Купера.

- 6.** Дізнайтеся і розкажіть: **А** чому телефон називають *стільниковим* і *мобільним*; **Б** що означає слово *портативний* і як воно пов'язане зі словами *портфель*, *апорт*, *імпорт*, *транспорт*.

ОРУДНИЙ ВІДМІНОК

О. в. ким? чим?
задоволений

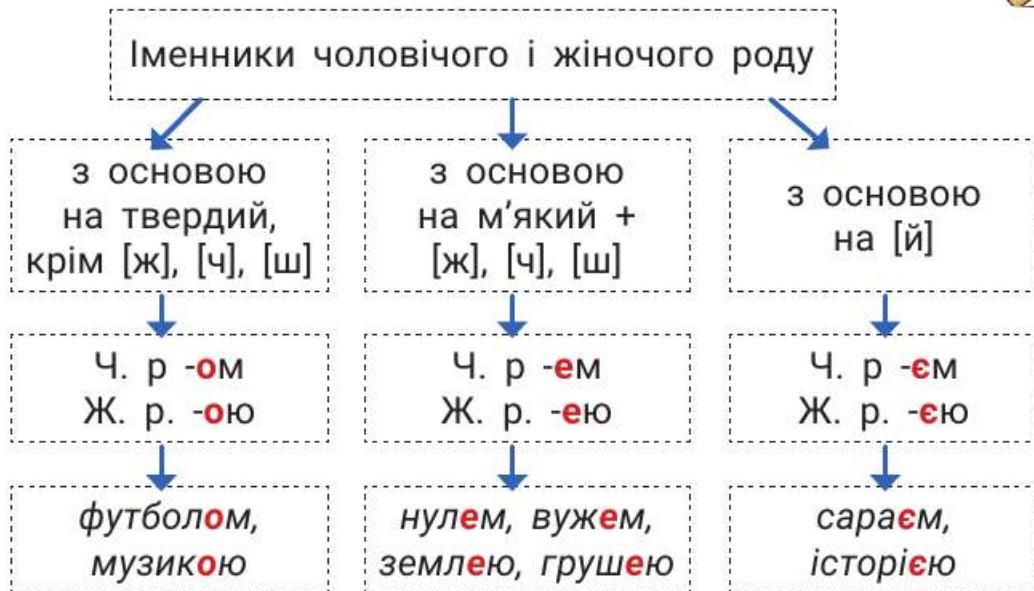

1. Пригадайте, що таке алгоритм. Коли ми використовуємо алгоритми? За допомогою алгоритму також легше запам'ятати деякі правила правопису.

О, Е чи Є в закінченнях орудного відмінка?

АЛГОРИТМ

2. Запишіть слова у формі орудного відмінка однини, керуючись алгоритмом.

Слухач, душа, учень, приятель, борщ, мрія, урожай.

Іменники чоловічого роду з кінцевими **-ар, -яр, -ир** (воротар, газетяр, бригадир) в орудному відмінку однини можуть мати закінчення **-ем, -ом** (воротарем, газетярем, бригадиром). Їх правопис треба перевіряти за словником.

3. Уявіть, що ви можете спробувати себе в десяти професіях. Закінчіть речення: *Я хотів би / хотіла б спробувати побути (ким?)...* Починайте з тієї професії, що вам найбільше подобається. Можете скористатися списком.

Агроном, актор, архітектор, блогер, бухгалтер, воротар, дизайнер, інженер, комбайнер, конструктор, кравець, кухар, маляр, перекладач, перукар, програміст, продавець, столяр, тренер, учитель, фермер, художник, шахтар, шофер.

4. Поясніть, чим вам подобається професія, яку ви записали найпершою.

5. Запишіть іменники жіночого роду в орудному відмінку однини у три стовпчики.

піччю	радістю	любов'ю

Вірністю, глазур'ю, гордістю, жовчю, кров'ю, ніччю, повістю, подорожжю, річчю, сіллю, тінню, тушшю.

6. Прочитайте вірш шотландського поета Роберта Бёрнса в перекладі Миколи Лукаша. Спробуйте закінчити речення одним словом: Цей вірш про... .

Нехай і холод, і вітри,
І сніг з **дощ..м**, і сніг з дощ..м.
Я від негоди захищу
Тебе **плащ..м**, тебе плащ..м.

Нехай і горе, і біда,
І море тьми, і море тьми.
Я від неволі заслоню
Тебе грудьми, тебе грудьми.

Нехай я стану **злидар..м**
В чужім краю, в чужім краю.
З тобою буде скрізь мені
Як у раю, як у раю.

Нехай я стану **владар..м**
На цілий світ, на цілий світ.
В моїй короні будеш ти,
Як самоцвіт, як самоцвіт.

7. Виконайте завдання на вибір. **А** До кого і навіщо звертається герой вірша? **Б** Прочитайте перші дві строфи. Про що в них ідеться? За допомогою яких звуків поет передає хлюскіт мокрого снігу? Які синоніми передають скруту? Для чого використано багатозначне слово? **В** Про що йдеться у третій і четвертій строфах? Знайдіть у них антоніми. Як вони передають силу почуття героя?

■ Яка головна думка вірша?

■ Випишіть виділені слова, вставивши пропущені літери.

8. Запишіть іменники в орудному відмінку однини. Позначте закінчення.

Кліщ, товариш, вірність, годинник, митець, каша, глядач, гай, вежа, біль, матір, грубість, мить, тінь.

КЛИЧНИЙ ВІДМІНОК

- 1.** Прочитайте іменники у формі кличного відмінка. Які закінчення вони мають?

Донько, Галино, ду́ше, Катре, Іллі́, мрі́є, Соломі́є, Марусю́, си́нку, ліка́рю, украї́нцю, Киє́ве, лю́бовє, школя́ре, Коваленку́, дитя́, грома́дяни, гривні́, моря́, пані́, панове́.

- Напишіть диктант у парі. Один із вас нехай запише власні назви, а інший — загальні.

- 2.** Пригадайте, що таке звертання. За допомогою схеми розкажіть, як на письмі виділяють звертання. Наведіть приклади.

[3, ...] [..., 3, ...] [..., 3.] [3! ...!] [..., 3!]

Якщо звертання складається:

- з імені та по батькові — обидва слова вживають у кличному відмінку: *Олександрє Петровичу, Тетяно Павлівно*;
- з двох іменників — кличну форму мають здебільшого обидва слова: *пане полковнику, друже Віталію, панно Інно*.

- 3.** Утворіть форму кличного відмінка іменників.

Андрій, друг Вітя, кондуктор, Катруся, киця, бабуся Надія, Зоя, вчитель, пан лікар, пані водійка, батько, добродій, продавчиня, продавець, дитя.

- 4.** Використовуючи утворені слова та слова ввічливості, складіть речення, в яких: а) спитайте в перехожого, котра година; б) попросіть продавчиню зважити триста грамів печива; в) спитайте в товариша, чи він вже зробив уроки; г) попросіть водія зупинитися на наступній зупинці тощо.

Якщо ви не знаєте ні імені, ні прізвища людини, до якої маєте звернутися, вживайте слова *пане (пані, панно)* або *добродію (добродійко)*.

Не варто звертатися до незнайомих осіб *тьотю, дядю, бабцю, діду* тощо.

5. Прочитайте, чим обернулися добрі наміри знайомих вам Яви і Павлуші (героїв книжки Всеволода Нестайка) поліпшити життя у Васюківці.

— От знайдибіда, авантюрист шмаркатий! Ванькоо-о! Вилазь зараз же! Бо такого втру маку — тиждень чухатимешся! Вилазь, чуєш!

Ми лежимо в густих бур'янах, уткнувшись у землю носами, й не дихаємо. — Вилазь, убоїще, бо гірше буде! Ти ж мене знаєш!

— Знаю, знаю, — ледь чутно зітхає мій друг і нарешті наважується подати голос.

— Діду! — жалібно озивається він. — Діду, ви одійдіть за хату, ми виліземо. Бо ж ви битиметесь.

— Вони ще мені умови ставлять, вишкварки! Ану вилазьте!

— Та ми ж не хотіли. Ми ж хотіли метро. Таке, як у Києві. Одійдіть, діду.

— Я вам дам метр! Я вам такого метр дам, що...

Довго ще тривають переговори. Нарешті дід востаннє лайнувся, закашлявся і почовгав за хату.

Ми вилазимо з бур'янів... Біля свинарника нас зустрічає гундосим рохканням п'ятипудова льоха Манюня, противна й плямиста, як географічна карта.

Це через неї ми вскочили в халепу. У нас була прекрасна, благородна ідея — провести під свинарником метро. Це мало бути сюрпризом. Перша лінія метро у Васюківці! Станція «Клуня» — станція «Крива груша». Три копійки в один кінець. Родичі — безплатно. З учительки арифметики — п'ять копійок.

Ми вже підкопалися майже до половини свинарника, і раптом — непередбачена катастрофа! — клята льоха Манюня провалилася в наше метро. Провалитися вона зуміла, а от вилізти — дзуськи! І зняла такий вереск, що причовгав дід. Ну і...

— Ще не скінчили, анциболотники? — так несподівано гримнув ззаду дід Варава, що ми аж поприсідали. Попались-таки. Спереду стіна свинарника, з боків густі бур'яни, ззаду дід Варава. Тікати нікуди...

— Кінчайте, шминдрики, і йдіть учити уроки, екзамент на носі.

■ Поясніть, чому ми сміємося, читаючи цей уривок.

6. Знайдіть речення зі звертаннями. Поясніть уживання розділових знаків.

7. 1. Запишіть у формі кличного відмінка імена й по батькові трьох ваших учителів та імена і прізвища трьох однокласників. 2. Складіть словничок цікавих слів діда Варава.

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

- 1.** Доберіть до кожного слова синонім та антонім.
Спочатку спробуйте самостійно, а вже потім зверніться до довідки.

Сміх, робота, радість, дружба.

Довідка: безділля, веселощі, відпочинок, ворожнеча, втіха, журба, печаль, плач, праця, приятелювання, регіт, сльози, смуток, товаришування, труд.

- 2.** Доберіть до кожного слова спільнокореневе – назву чоловіків за професією. Усі слова розберіть за будовою.

Дизайнерка, вчителька, художниця, продавчиня, психологиня.

- 3.** Запишіть іменники в три стовпчики (чоловічий, жіночий, середній рід).

Біль, відкриття, дитина, дитя, зернятко, мандрівка, мрія, нежить, папороть, розумниця, собака, спілкування, чемпіон, шедевр, щеня.

- 4.** Випишіть тільки ті іменники, які не мають форми однини.

Болота, вершки, водойми, ворота, граблі, гроші, двері, джинси, дощі, дріжджі, дрова, краплі, ласощі, макарони, міста, ножиці, ножі, обійми, окуляри, пальці, печери, Суми, хрестини, Черкаси.

- 5.** Спишіть скоромовки. Підкресліть іменники. Над кожним іменником скорочено запишіть його відмінок (звертайтеся до таблиці на с. 77).

Кит kota по хвилях катав –
Кит у воді, кіт на киті.

Скриню зі скарбом
Знайшли карась із крабом.

Обережний хитрий лис
До нори вечерю ніс.

Пиляв Пилип поліна з лип.
Притупив пилку Пилип.

- 6.** Поставте слова в дужках у родовому відмінку (кого?, чого?).
Запишіть, позначте закінчення в утворених словах (-а або -у).

Хто ондатру впустив до (театр)?
Передайте бригадиру трохи (сир) і (кефір).
Не давайте більше (квас) неслухняному Тарасу.
Для (серце) та (шлунок) – вівсянка «Чаклунка»!
Чи немає в пана жовтого (тюльпан)?
Напустили (туман) – і ввели мене в оману.

- 7.** Поставте слова у форму давального відмінка однини (кому?, чому?).

Сусід Данило, гітарист Олег, Антон Іщук, пан генерал, пан Карпенко, Тарас Панченко, добродій Іван, академік Пилипенко.

- 8.** Спишіть, над кожним іменником скорочено напишіть назву відмінка – називний чи знахідний.

Пірат знайшов скарб. Художник малює дощ. Город змочив дощ. Падав сніг на поріг. Кіт зліпив пиріг. Той пиріг розтанув. На пиріг треба тісто, а не сніг.

- 9.** Поставте іменники в дужках у форму орудного відмінка (ким?, чим?). Утворені словосполучення запишіть.

Зауважте:

- 1) підметом у реченні виступає іменник у називному відмінку;
- 2) іменники в називному відмінку з прийменниками не вживаються.

Пригостити (груша), цікавитися (історія), чистим (аркуш), сховатися за (кущ), посипати (зелень), ходити (тінь), допоможемо з (радість), сніг з (дощ), покрити (глазур), навчати з (любов), морською (сіль).

- 10.** Спишіть, виправивши помилки.

Синиця в руці, сидіти на каміні, іти по дорозі, чекаємо осіні, свині в гороху, Сергієві Макаренкові, на уроку математики, гроші на картці, панно Ліда, добродію Андрій, Оксано Василівна, моя мила кице.

ПЕРЕВІРЯЄМО, ЩО ВМІЄМО І ЗНАЄМО

1. Прочитайте уривок із книжки Неллі Стерхової «Мій тато – блогер».

Моя мама – маркетологиня. Вона веде сторінки в інстаграмі, часто телефонує та ходить на ділові зустрічі. Мама дізнається, які товари потрібні людям, та розповідає про це у своїй компанії.

Якщо коротко, то маркетолог – це той, хто допомагає продавати товари. Він має вивчити, що і як продають інші (вони називаються «конкуренти»). З'ясувати, чим їхні товари відрізняються від наших, яка в них реклама. Що в них виходить краще, ніж у нас.

Слово «маркетинг» походить від «маркет» (ринок) – місце, де покупці і продавці збираються, щоби купувати і продавати товари та послуги.

Маркетолог продумує, скільки коштуватиме товар, як його упаковувати і зробити привабливим для покупців, як спілкуватися з клієнтами. Також його завдання – красиво розмістити товар на полицях у магазині. А ще потрібно проводити виставки, семінари, презентації товарів.

Юлія, мама Діани:

Зі шкільних предметів мені найбільше стала в пригоді математика (вміння працювати із цифрами, графіками, діаграмами), література (вміння працювати з текстами) і англійська мова (всі спеціальні поняття і терміни походять з англійської). Пізніше я навчилася користуватися комп'ютерними програмами для маркетингу.

2. Дайте письмові відповіді на запитання.

- А** Хто такий маркетолог? Хто такі конкуренти?
- Б** Що робить маркетолог? Виберіть 5 обов'язків, які вас зацікавили.
- В** Ким ви хочете стати, коли виростете? Які шкільні предмети вам стануть у пригоді? Чому?

3. Випишіть 5 іменників, зазначте їх число, рід, відмінок; істоту чи неістоту вони позначають.

4. Утворіть іменники жіночого роду від слів *учитель, продавець, журналіст*. Позначте суфікси, які ви використали.

*Ілюстрації
Катерини
Касьянкової*

Грудень

IV. КОСМІЧНА ПОДОРОЖ

**Художні й наукові тексти.
Реальне і фантастичне. Прикметник**

Цього місяця я буду вчитися:

- розрізняти художні й наукові тексти;
- знаходити реальне і фантастичне в художньому тексті;
- створювати фантастичне оповідання;
- упорядковувати інформацію за допомогою схем;
- складати тести;
- укладати словничок кольорів;
- описувати, використовуючи прикметники;
- визначати число, рід, відмінок прикметників;
- правильно писати прикметники із суфіксами **-ськ-, -цьк-, -зьк-**;
- порівнювати за допомогою прикметників.

ПОВТОРЮЄМО ОЗНАКИ ПРИКМЕТНИКА

1. Прочитайте твір вашого ровесника. Чим він схожий на інформацію з підручника «Я досліджую світ», а чим відрізняється?

Ми живемо на планеті Земля. Наша планета велика. На ній усім є місце. І маленькій комашці, і ГІГАНТСЬКОМУ СЛОНУ. А ще на всіх діє сила тяжіння. Це дуже корисна сила. Коли ми б'ємо по футбольному м'ячу, то знаємо, що він обов'язково впаде на землю. А не полетить десь у чорний холодний безмежний космос.

■ Випишіть прикметники разом з іменниками, з якими вони пов'язані. Визначте рід, число, відмінок прикметників. Як ви це будете робити? Усно поясніть значення прикметників (розмір, призначення, внутрішня ознака...).

Велика (планета) —
ж. р., одн., Н. в.

2. Обговоріть: а) що називають прикметники; б) як пов'язані між собою іменники і прикметники; в) чому в школі спочатку вивчають іменник, а потім прикметник, а не навпаки; г) якими членами речення є прикметники — головними чи другорядними. Поясніть свою думку.

Прикметник — це самостійна частина мови, що називає ознаку предмета і відповідає на питання *який?* або *чий?*:
великий, мамин.

Прикметники змінюються:

за родами: *великий, велика, велике;*

за числами: *великий — великі; синій — сині;*

за відмінками: *великий — великого, великому...*

3. Доберіть до іменників прикметники. Визначте, де можливо, рід прикметників. У якому разі цього не можна зробити?

Місяць, сонце, ніч, окуляри, двері, стіл, школа, вікно.

Прикметник стоїть у тому самому роді, числі й відмінку, що й іменник, від якого він залежить. У множині рід у прикметників визначити не можна.

4. Прочитайте вірш польського поета Яна Бжехви в перекладі Наталі Забіли.

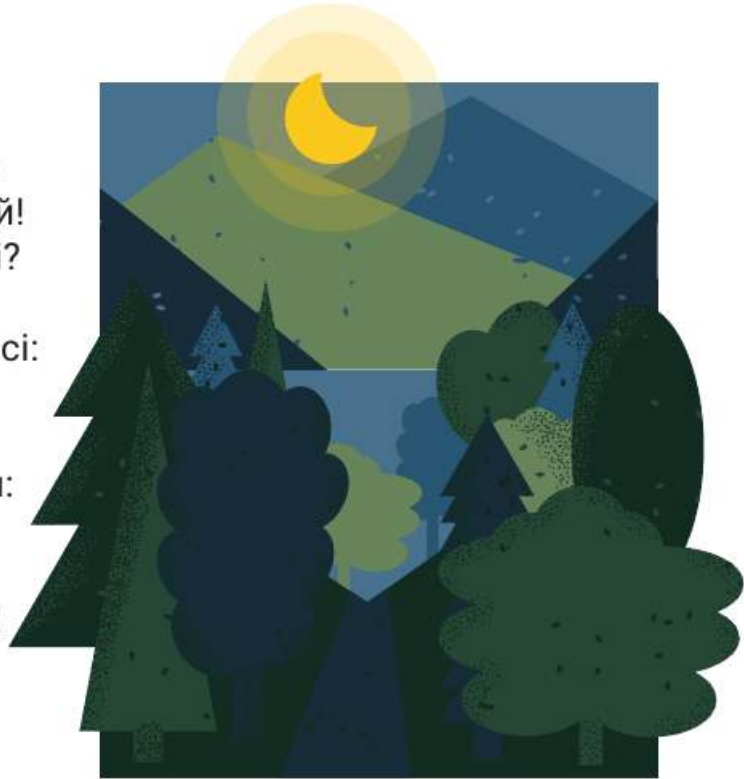
МІСЯЦЬ

Гомоніли в бору дерева:

— Щось-то Місяць сумний, як сова!
— Щось у Місяця настрої недобрий:
Він аж збліднув, як вийшов на обрій!
— Чом це Місяць не дивиться в очі?
— Він сердитий з минулої ночі!
— Мабуть, Місяць не виспався й досі:
Він неначе із мухою в носі!

Як не гримне тут Місяць над бором:

— Ну і як вам, плетухи, не сором?
Через вас мені гірко живеться, —
Тільки Сонце вам добрим здається!
Сонце хвалите завжди і всюди,
А про мене самі пересуди!
Не одна в мене й Сонця дорога,
І рівняти нас зовсім даремно:
Сонце світить удень, коли видно й без нього,
Я з'являюсь вночі, коли темно!

- Якими прикметниками описано Місяць? Знайдіть серед них синоніми. З чим порівнюється Місяць? Чому?
- За допомогою яких антонімів протиставляються у вірші Сонце і Місяць?
- Знайдіть у вірші фразеологізм зі значенням «бути вередливим, невірливо-важеним».
- Прочитайте два останні рядки. Чи є пояснення Місяця науковим?
- Уявіть, що ви — Місяць. Що б ви ввічливо відповіли деревам?

5. Користуючись довідковою літературою, напишіть кілька речень про Місяць. Підкресліть прикметники хвилястою лінією. Надпишіть над ними їх рід, число, відмінок.

ЯК ПОРІВНЯННЯ І ПРИКМЕТНИКИ ДОПОМАГАЮТЬ НАШІЙ УЯВІ

- 1.** Прочитайте уривок з оповідання американського письменника Рея Бредбері «Все літо за один день». Потім дайте відповіді на запитання.
Хто є головним героєм оповідання?
Де відбувається дія?
Коли відбуваються події в оповіданні?
Що відбувається з героями?
Чому герої саме так діють і так почуваються?

На Венері весь час ідуть дощі, а сонце можна побачити лише раз на сім років — кілька годин. Сьогодні саме такий день. Його дуже чекали дев'ятирічні школярі. Їхні батьки прилетіли сюди із Землі, щоб облаштувати цивілізацію.

Учора вони цілий день читали про сонце — що воно як лимон і гаряче. А ще писали маленькі оповідання й вірші про сонце:

*Сонце — воно як квітка,
Цвіте лиш годину влітку.*

То був вірш Марго, вона тихо прочитала його у припиншклому класі, а за вікном ішов дощ.

- Ні, ні, не ти його написала! — заlementsував один із хлопців.
— Я, — сказала Марго, — я.

— Вільяме! — гримнула вчителька.

Але то було вчора. А зараз дощ вщухав, і діти притискалися до великих вікон з товстими шибками.

— Де вчителька?

— Прийде.

— Хай би швидше, бо ж пропустимо!

Вони крутилися, миготіли, як спиці в несамопитому

колесі. Марго стояла сама. Вона була дуже слабка й тендітна, наче довгі роки блукала під дощем, і той дощ геть вимив синь їй з очей, і червінь із губ, і золото з волосся. Вона була як давня фотографія, що випала з альбому та вицвіла. А якби вона заговорила на весь голос, здалося б, що це привид. Зараз вона стояла осторонь, дивилась на дощ і грімкий мокрий світ за товстелезним склом.

— А ти, ти на що дивишся? — запитав Вільям.

Марго не відповіла.

— Відповідай, як до тебе говорять.

Він штовхнув її. Та вона не поворухнулася; тільки похитнулася від поштовху, і все.

Вони сахаються її, не дивляться на неї. Коли клас співав пісень про щасливе життя й ігри, вона навіть губами не ворушила. Вона не гралася з ними в лунки тунелях підземного міста. А найбільша її провина була в тому, що вона прилетіла сюди із Землі лише п'ять років тому. І пам'ятала сонце, — яким було сонце і яким було небо, коли їй було чотири роки, на Землі. А вони, вони жили на Венері усе своє життя, і їм було тільки по два, коли востаннє виходило сонце, і вони давно забули його колір, і жар, і те, яке воно насправді.

А Марго пам'ятала.

— Воно як копійка, — якось сказала вона, заплющивши очі.

— Ні, не таке! — кричали діти.

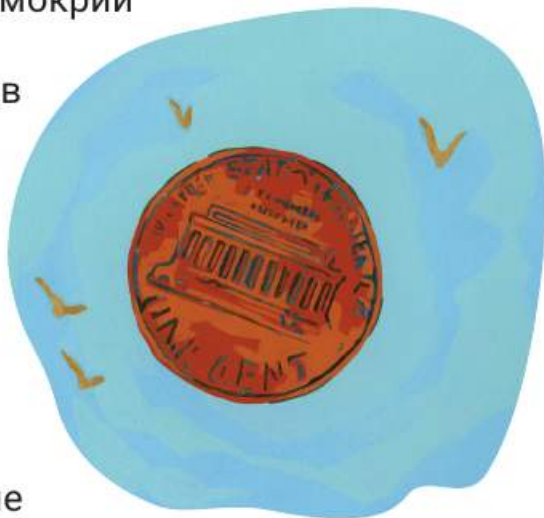
— Воно як вогонь, — сказала вона, — вогонь у печі.

— Брешеш, не пам'ятаєш! — кричали діти.

А вона пам'ятала, тихо стояла осторонь від усіх і дивилась на мережені патьоки у вікні. А якось, із місяць тому, вона не пішла митися у шкільній душовій, закривала руками голову й вуха і кричала, щоб вода не лилася їй на голову.

Тож після цього, — вона відчула це, неясно і тьмяно, — вона була не така, і вони знали, що вона не така, і трималися осторонь.

Казали, що батько й мати наступного року заберуть її на Землю; виглядало на те, що коли вони цього не зроблять, то вона не житиме, хоч її родині це коштуватиме тисячі доларів.

Ось так: діти ненавиділи її з усіх цих причин з усіма великими й малими наслідками. Вони ненавиділи її за бліде, як сніг, обличчя, за її чекання і мовчання, за те, що вона така тоненька, та за можливе майбутнє.

— Забирайся геть! — хлопчик штовхнув її ще раз. — Чого чекаєш?! Нічого ти не побачиш! Це жарт, чуєш, жарт! — Він повернувся до інших дітей. — Нічого сьогодні не буде, правда ж?

Усі вони спершу здивовано дивилися на нього, потім зрозуміли й закивали головами.

— Нічого, нічого!

— А як же... — прошепотіла Марго, в очах у неї був відчай. — Але ж сьогодні день... вчені передбачають... вони кажуть, що знають, коли сонце...

— Жарт! — сказав хлопчик і грубо схопив її. — Гей, усі, посадимо її до комірки, поки вчителька не прийшла!

— Ні, — прошепотіла Марго, відступаючи.

Діти стовпилися навколо неї, схопили її, понесли. Вона опиралася, потім просила, потім плакала, а вони несли її назад до тунелю, до кімнати, до комірки, куди вкинули її і замкнули двері. Вони стояли й дивилися на двері; двері двигтіли, бо вона билася в них і кидалася на них. Вони чули її притишене схлипування. Потім, усміхаючись, вони повернулися й рушили назад до тунелю, і тут прийшла вчителька.

*Переклад Андрія Іщенка
Ілюстрації Олександра Ковалю*

- 2.** Випишіть з уривка порівняння і яскраві прикметники. Чому вони важливі?
- 3.** Знайдіть і прочитайте портрет Марго. Які деталі допомагають її уявити?
- 4.** А як би ви розповіли про сонце тим, хто його ніколи не бачив? Із чим би порівняли? Які прикметники використали б? Запишіть.
- 5.** Чому спогади про Сонце були для Марго і радісними, і болючими водночас?

ЗНАХОДИМО РЕАЛЬНЕ І ФАНТАСТИЧНЕ

- 1.** Прочитайте продовження оповідання «Все літо за один день».
Підготуйтеся розповісти про те, як сонце вплинуло на дітей і природу.

- Готові, діти? — вчителька подивилася на годинника.
- Так, — сказали всі.
- Всі є?
- Так!

Дощ став ще слабшим. Вони кинулися до велетенських дверей. Вийшло сонце.

Воно було кольору племінки бронзи і дуже велике. Небо навколо нього скидалося на сліпучу синю глазур.

— Не заходьте далеко, — зачукала вчителька. — Ви ж знаєте, у нас тільки дві години. Ви ж не хочете там залишитися!

Та вони бігали і повертали обличчя до неба, а сонце гріло їм щок, як тепла праска; вони поскидали куртки і підставляли сонцю руки.

- Краще ж за лампи, еге ж?
- Краще, геть краще!

Діти розлягалися, сміючись, на подушці джунглів, слухаючи, як вони тихенько зітхають і пищать під ними — пружні, живі. Діти бігали між деревами, ковзали і падали, штовхали одне одного, гралися в піжмурки і квача. Але найбільше мружилися на сонце, доки сльози не починали котитися по обличчях. Вони тягнули руки до цього дивовижного жовтого й синього, дихали свіжим-свіжим повітрям та вслухалися в тишу, що охоплювала їх німім і непорушним морем. А потім дико, як звірі з нір, вони бігали і кричали.

Раптом — посеред цього кружляння — одна дівчинка схлипнула. Усі завмерли.

Дівчинка витягнула руку.

— Дивіться, дивіться, — вона тремтіла.

Діти повільно підступили до неї, щоб подивитися на руку.

Посередині долоні, горбата й величезна, лежала краплина дощу. Дівчинка дивилася на неї і плакала. Діти мовчки дивилися на сонце.

Нечасті холодні краплини падали їм на носи, щоки, губи. Сонце сховалося за маревом туману. Повіяв холодний вітер. Вони рушили назад до підземного дому — руки опустилися, усмішки стерлися.

Вони злякалися удару грому і, як листя перед ураганом, налітаючи одне на одного, побігли. За десять миль вдарила блискавка, за п'ять, милу, пів милі. А потім небо потемніло, і стало як уночі.

Якусь мить вони стояли біля дверей підземелля, поки дощ не перейшов у зливу. Тоді вони зачинили двері і слухали велетенський шум дощу, який падав тоннами й лавинами, скрізь і назавжди.

— Це ще на сім років?

— Так, на сім.

Тоді хтось скрикнув.

— Марго!

— Що?

— Вона досі в комірці, ми ж її там замкнули.

Вони застигли, наче хтось притиснув їх до підлоги. Подивилися одне на одного, потім відвели погляди. Поглянули на світ за вікнами, де тепер ішов дощ, ішов і йшов без упину. Вони не насмілювалися подивитися одне одному в очі. Обличчя в них були серйозні і бліді. Вони дивилися собі на руки і ноги, опустивши голови.

— Марго.

Одна з дівчаток сказала:

— То...

Ніхто не ворухнувся.

— Ходімо, — прошепотіла дівчинка.

Під звуки холодного дощу вони повільно рушили залом. Під звуки бурі й грому вони завернули коридором до кімнати. На їхніх обличчях відсвічували блискавки, сині і страшні. Вони повільно підійшли до дверей комірці і стали коло них.

За дверима було тихо. Вони відімкнули двері — ще повільніше — і випустили Марго.

Переклад Андрія Іщенка

2. Чому діти вирішили випустити Марго? Як вони при цьому почувалися?

3. Чого в оповіданні більше — реального чи фантастичного?

4. Яка головна думка оповідання? Чи зміниться вона, якщо перенести події в інше місце?

5. Якби ви могли щось змінити в оповіданні, що б це було?

6. А Створіть обкладинку для книжки. **Б** Напишіть рекламний текст для оповідання. **В** Напишіть, що ви відчували, читаючи оповідання.

ВІДМІНЮЄМО ПРИКМЕТНИКИ В ОДНИНІ

1. Розгляньте словосполучення. Чому вони так об'єднані?

горбата й величезна крапля
холодні краплини
холодний вітер
велетенський шум
серйозні бліді обличчя
холодний дощ
сині і страшні блискавки

пломінка бронза
сліпуча синя глазур
тепла праска
пружні, жвавi джунглі
дивовижне жовте й синє
свіже-свіже повітря
німотне і непорушне море

- Який настрій передають прикметники в оповіданні «Все літо за один день»?
 - Випишіть 5 словосполучень. Визначте число і рід (в однині) прикметників.
2. Прочитайте. Визначте рід прикметників. Як визначити відмінок прикметника? Поставте питання від іменника до прикметника і запишіть за зразком.

Н. який?, Р. якого? ...

Н. яскравий синій спалах
Р. яскравого синього спалаху
Д. яскравому синьому спалахові
Зн. яскравий синій спалах
Ор. яскравим синім спалахом
М. у яскравому синьому спалаху / у яскравім синім спалаху

- Усно провідмініайте словосполучення *сліпуча синя глазур*; *серйозне бліде обличчя*.

Початкова форма прикметника — називний відмінок чоловічого роду однини.

3. Утворіть прикметники чоловічого роду від назв пір року: **А** *осінь, зима*; **Б** *весна, літо*. Поедняйте їх з іменниками і провідмінійте їх за зразком (вправа 2), позначте закінчення. Перевірте роботи одне одного.

4. Прочитайте вірш Петра Бондарчука спочатку мовчки, а потім в особах.

Малюю сонце

Стоїть зима. Кипить зима.
Як мур, моє віконце.
На весну й натяку нема,
А я малюю сонце.

Красивим вийшло сонце те:

Сміються очі **сині**,
Горить волосся **золоте**,
А ніс у ластовинні.
Іще **червоним** я мазнув —
І сонце аж палає.
Мороз у шибку зазирнув.
— Ану облиш! — гукає. —
Малюй мене, лише мене,
Бо я владар віднині,
Тож славить царство **крижане**
Довік усі повинні.
А сонце справжнє морг мені:
— Не бійся, хай поскаче,
Ось я пригрію навесні,
І він тоді заплаче.
Малюй усе, що любиш ти,
Що радувати може. —
І на малюнок зирк: — Гляди,
А здорово я схоже!

5. Поясніть значення «сонячних» прикметників.

- Позмагайтеся, хто швидше знайде такі прикметники, у яких при відмінюванні з'являється м'який знак. Усно провідмінійте його разом з іменником *сонце*.

- Визначте відмінок прикметників у вірші. Поставте їх у початкову форму.

ПИШЕМО ФАНТАСТИЧНЕ ОПОВІДАННЯ

1. Подивіться на малюнки. Прочитайте й уявіть ситуацію. Подумайте, що ви робите, що ви думаєте, що відчуваєте в цій ситуації.

А Уявіть, що ви потрапили на Марс. Що ви бачите? Хто тут може жити? Що з вашим космічним кораблем?

Б Уявіть, що ви невидимі. Що ви робите? Що роблять люди, з якими ви зустрічаєтеся? Що ви хочете зробити?

В Уявіть, що ви грали в гру на телефоні. Ви так захопилися, що не помітили, як стали персонажем гри. Які ваші відчуття? Як ви будете діяти? Чи хочете ви повернутися?

2. Запишіть щонайменше три речення до кожної ілюстрації.

3. Виберіть одну з тем або придумайте свою. Використовуйте прикметники, порівняння, щоб читачі могли краще все уявити. Ваша розповідь може бути веселою чи сумною. Головне — вона має бути цікавою (і не надто довгою).

4. Обговоріть свої тексти. Перед цим прочитайте пам'ятки на с. 123.

УКЛАДАЄМО СЛОВНИЧОК КОЛЬОРІВ

1. Прочитайте порівняння. Запишіть назви кольорів, про які йдеться.

1. Як кров, як вишня, як жар, як буряк. 2. Як смола, як сажа, як жук, як ніч, як вугілля. 3. Як сніг, як молоко, як сметана, як крейда. 4. Як жовток, як віск, як цитрина. 5. Як небо, як море, як льон. 6. Як трава, як жаба.

2. Прочитайте словосполучення. Випишіть ті, у яких прикметники вжито в переносному значенні. Доберіть і запишіть до них синоніми у відповідній формі.

Рожева мрія, рожевий поні, зелені хлопці, зелена трава, чорні думи, чорні черевики, сірі очі, сірі будні, жовта преса, жовті стрічки.

Рожева мрія — радісна, світла.

Нудний,
радісний,
скандальний,
недосвідчений,
одноманітний,
світлий, юний,
сумний,
невеселий

3. Прочитайте уривок з оповідання Кості Гнатенка «Рожева мрія Томі».

Особисто я ніколи не чув, щоб мрія була зелена або червона, а от рожева, кажуть, є, хоча її ніхто ніколи не бачив. Томі вважав, що лише надзвичайно гарна і добра мрія може бути рожевою, тому ні крапельки не сумнівався, що його мрія саме така. Коли він замислювався над своїм найбільшим бажанням, то аж тремтів від захвату. А все почалось із того, що одного разу Томі побачив по телевізору циркову виставу. О, яке то захопливе видовище! Собачки ходили по канату, безстрашно стрибали через палаючі кільця, танцювали і навіть співали. Публіка їм гаряче плескала і кидала на арену квіти.

— Я теж обов'язково стану артистом, виступатиму в цирку, і мені теж плескатимуть, — вирішив тієї ж миті Томі.

Та несподівано радість майбутньої зірки цирку заступив сум. Томі раптом усвідомив, що живе на маленькому хуторі, а артистом можна стати лише у великому місті, що десь за безкраїм лісом і тією синьою горою, котру ледь видно з вікна його маленької спальні.

- Уявіть, що існує зелена або червона мрія. Про що вони могли би бути?
- Перечитайте останній абзац. Чи погоджуєтеся ви з думкою Томі? Що б ви могли йому сказати, щоб підбадьорити?

4. Утворіть прикметники від іменників — назв зображених предметів. Запишіть за зразком.

зразок кольору

прикметник

помаранчевий

У Бельгії світлофори замість жовтого мають помаранчевий ліхтар.

речення з прикметником

5. Відшукайте якомога більше прикметників — назв кольорів. Підготуйте аркуші — чверть А4 і фарби. Оформіть картки за зразком.

- Складіть картки за алфавітом або виберіть інший цікавий спосіб. Влаштуйте презентацію. Відзначте: у якій групі найповніший словник; яка група знайшла назви кольорів, що не повторюються в інших групах.

ПРАВИЛЬНО ПИШЕМО ПРИКМЕТНИКИ ІЗ СУФІКСАМИ -ськ-, -цьк-, -зьк-

1. Прочитайте текст. Це опис, розповідь чи міркування? З якою метою написано текст?

«Мета енциклопедії — зібрати знання, розсіяні по світу, привести їх у систему, зрозумілу сучасникам, і передати тим, хто прийде після нас», — казав французький письменник Дені Дідрі.

Енциклопедії містять багато фактичної інформації. Вони бувають універсальними — «про все на світі». Наприклад, «Велика Українська Енциклопедія» чи «Британська енциклопедія». А можуть бути присвячені окремим темам, як-от «Сільськогосподарська енциклопедія» чи «Український космос».

З енциклопедії «Український космос» ви дізнаєтеся про вагомий внесок українців у дослідження космосу. Зокрема про те, що завдяки ракетам-носіям українського виробництва на орбіту виведено сотні супутників. А також про те, що давньогрецьке слово **космонавтика** означає «космічні польоти». У деяких країнах вживають термін **астронавтика** — «зоряні польоти».

- Які енциклопедії ви читали (чи хочете прочитати)? Чи маєте улюблену енциклопедію? Розкажіть про неї.
- Випишіть із тексту прикметники із суфіксами -ськ-, -цьк-, -зьк-. Позначте суфікси.

У суфіксах **-ськ-, -цьк-, -зьк-** завжди пишемо м'який знак: морський, чумацький, криворізький.

Перед суфіксами м'який знак пишемо тільки **після букви л**: сільський, тернопільський, Ковальський. У словах український, уманський, панський, кінський м'який знак не пишемо, хоча й вимовляємо [н'].

- 2.** Від назв яких міст утворено прикметники? Запишіть слова парами за зразком.

Кременчук — кременчуцький, ...

Ужгородський, львівський, івано-франківський, одеський, полтавський, кременчуцький, запорізький, київський, черкаський, сумський.

- 3.** Виконайте завдання на вибір.

- А** Утворіть прикметник від назви свого міста чи села. Запишіть речення з цим прикметником.
- Б** Запишіть назви областей, з якими сусідить ваша область. Позначте суфікси.
- В** Утворіть прикметники від назв держав, з якими сусідить Україна. Запишіть їх і позначте суфікси.

- 4.** Утворіть від іменників у дужках прикметники за допомогою вказаних суфіксів. Запишіть словосполучення. У прикметниках позначте суфікси.

Паризькі круасани, ...

(Париж + -зьк-) круасани, (село + -ськ-) хата, (козак + -цьк-) шабля, (генерал + -ськ-) донька, (кінь + -ськ-) сила, (коваль + -ськ-) міхи,

(Умань + -ськ-) парк, (Тернопіль + -ськ-) став, (товариш + -ськ-) вдача.

- 5.** Запишіть відповіді на запитання повними реченнями. Яку іноземну мову ви вчите? Які мови хотіли би знати? Чому саме їх?

Виберіть у класі чи вдома дитячу енциклопедію і підготуйте її огляд за планом.

1. Назва.
2. Автор / автори.
3. Чому присвячена енциклопедія.
4. З яких частин складається енциклопедія.
5. Як подається інформація (за темами, за абеткою тощо).
6. Як упорядкована інформація на сторінці.
7. Які є ілюстрації і для чого вони призначені.
8. Кому ви порекомендуєте цю енциклопедію.

ЗНАЙОМИМОСЯ З МІФАМИ

1. Пригадайте, що ви дізналися торік із міфів різних народів про створення світу.

2. Прочитайте, як уявляли давні греки ніч, місяць, зорі й сонце. Випишуйте на чернетку імена богів, ключові слова. Потім за їх допомогою стисло перекажіть міф одне одному.

Поволі їде по вечірньому небу на колісниці, запряженій чорними кіньми, Нюкта, богиня-Ніч. Темною пеленою огорнула вона землю. Навкруг колісниці товпляться зірки, сини Зорі, і ллють на землю мерехтливе світло.

Аж ось ніби легка заграва з'явилася на сході. Це виїжджає довгокрила Селена, богиня-Місяць. Круторогі бики неквапно везуть її колісницю по вічному небу. Спокійно, велично їде богиня в довгій білій убранні, заливає все сріблястим сяйвом. Смутна Селена і сумне її світло, бо на землі, у глибокому гроті, лежить у вічній дрімоті її прекрасний коханий.

На сході ледь світліє. Яскраво загорілася вранішня зірка. Дме легенький вітерець. Ось відчинила ворота рожевоперста богиня Зоря-Еос. З них скоро виїде осяйний Геліос, бог-Сонце.

У шафранному вбранні, на рожевих крилах злітає Зоря на проясніле небо. Лле вона із золотого глечика на землю росу. Обсипає траву і квіти блискучими краплями-алмазами. Сповнене пахоців усе на землі. Пробуджена земля радісно вітає бога-Сонця Геліоса.

Геліос і колісниця. Мозаїка. Будапешт. Фото Заїрон

Міфи — оповіді, що передають уявлення первісних людей про світ.

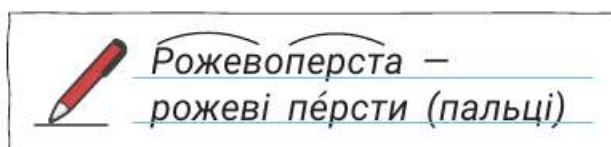

У золотій колісниці четверо крилатих коней вивозять із берегів Океану світлосяйного бога. Проміння вранішнього сонця золотить вершини гір. Зірки зникають з небосхилу, ховаючись у мороці. Все вище підіймається колісниця Геліоса. В осяйному вінці і в довгих блискучих шатах їде він по небу — ллє цілюще проміння на землю, дає їй світло, тепло і життя.

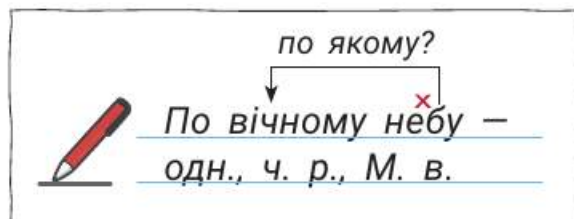
Скінчивши день, бог-Сонце спускається до священних вод Океану. Звідси в золотім човні попливе він на схід, до свого палацу. Відпочине, щоб наступного дня знову зійти в променистому сяйві.

За міфами Давньої Греції

- 3.** Давні греки у своїх описах полюбляли використовувати складні прикметники (із двома коренями). Знайдіть у міфі 4 такі прикметники. Випишіть їх, виділіть корені. Запишіть, з яких слів вони утворилися.

- 4.** Випишіть із першого абзацу міфу (вправа 2) словосполучення прикметників з іменниками. Запишіть їх за зразком.

У місцевому відмінку однини прикметники чоловічого і середнього роду можуть мати дві паралельні форми: *по вечірньому* небу — *по вечірнім* небі.

- 5.** Запишіть словосполучення, поставивши прикметники в паралельну форму.

У мерехтливому світлі, по вічному небу, в довгім білім убранні, у сріблястому світлі, у глибокому гроті, у променистому сяйві, в золотім човні, на цілющому промінні.

- 6.** Поставте прикметники в родовому, давальному, орудному й місцевому відмінках однини. Підкресліть м'який знак перед закінченням.

Вранішнє сонце, пізня година, дальня зоря.

- 7.** Знайдіть у міфі і спишіть абзац, у якому розповідається, як на землі з'являється роса. Підкресліть прикметники хвилястою лінією.

УПОРЯДКОВУЄМО ІНФОРМАЦІЮ

1. Прочитайте текст.

Марс

Планету Марс назвали на честь римського бога війни. У нічному небі ви можете побачити Марс неозброєним оком. У бінокль або маленький телескоп добре видно його червонуватий колір. Тому його також називають Червоною планетою. Червоний колір Марс отримує від мінералу, який дрібним пилом вкриває всю його поверхню. Він схожий на іржу, яка виникає, коли залишити під дощем шматок заліза.

Завбільшки Марс приблизно як пів Землі, але важить у 10 разів менше. Він має тверду кору і ядро, яке в основному складається із заліза та сірки. Але ядро Землі розплавлене і рухається, а Марса — тверде й нерухоме. Поверхня планети — це пустелі й гігантські вулкани. Один із них, гора Олімп, заввишки 27 км. На полюсах є льодовикові шапки із замерзлого вуглекислого газу.

Марс обертається навколо своєї осі. День там трохи довший, ніж на Землі. Газова оболонка, яка оточує Марс, дуже тонка. В його атмосфері багато вуглекислого газу і майже немає кисню. Тож ви не зможете зробити жодного вдиху.

Температура на Марсі сильно коливається. У деякі періоди вона може доходити до $+20^{\circ}\text{C}$ удень, а вночі опускатися до -90°C . Через таку різницю температур виникають сильні вітри. Вони разносять червоний пил, який огортає всю планету.

2. Створіть карту думок.

1. Напишіть тему посередині та обведіть її.
2. Подумайте, про що саме ви дізналися, — виділіть підтеми.
3. Запишіть кожну підтему як ключове слово. Обведіть його і з'єднайте з темою.
4. Перечитайте інформацію з тексту до кожної підтеми.
5. Виділіть у кожній підтемі ключові слова. Запишіть їх біля назви підтеми, обведіть, з'єднайте з відповідною назвою.

- 3.** За допомогою карти думок розкажіть про планету Марс.
- 4.** Випишіть із тексту 10 словосполучень іменників із прикметниками. Опишіть їх за зразком. Усно поясніть значення прикметників у тексті.

	Бога (якого?) римськ <u>ОГО</u> — одн., ч. р., Р. в.
---	---

- 5.** Прочитайте ще один текст і доповніть карту думок.

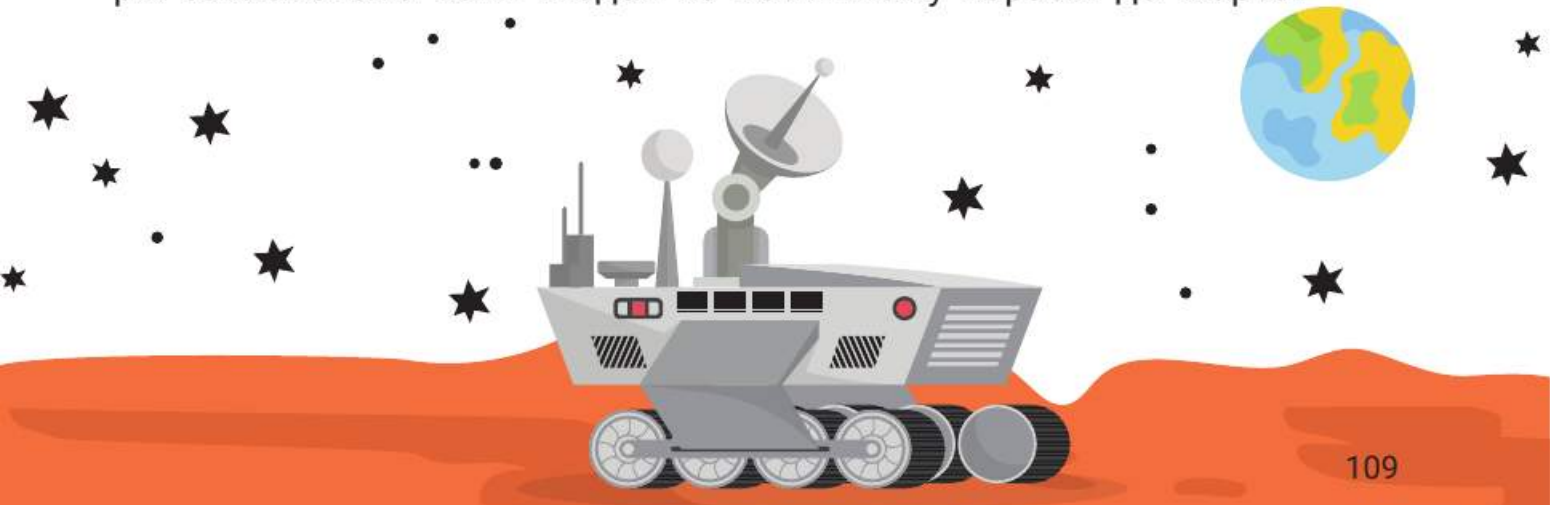
Польоти на Марс

Польоти на Марс — давня мрія людства. Венера ближча, але людині робити там нічого. На планеті пекельна спека, +450 градусів, і смердючі хмари смертельної сірчаної кислоти. А на Марсі можна вижити — якщо мати належну техніку. Її намагаються розробити в багатьох країнах. На поверхні Марса вже працювали п'ять марсоходів. Усі на дистанційному керуванні. Марсоходи передають дослідникам різну інформацію, роблять фото.

Щоб полетіти на Марс, потрібно правильно вибрати дату подорожі. Раз на два роки Земля і Марс опиняються дуже близько за космічними мірками — на відстані понад 55 мільйонів кілометрів. А це сім місяців польоту.

Щоб повернутися з Марса, потрібно багато пального. Взяти його із собою неможливо. Це зробило б космічний корабель надто важким.

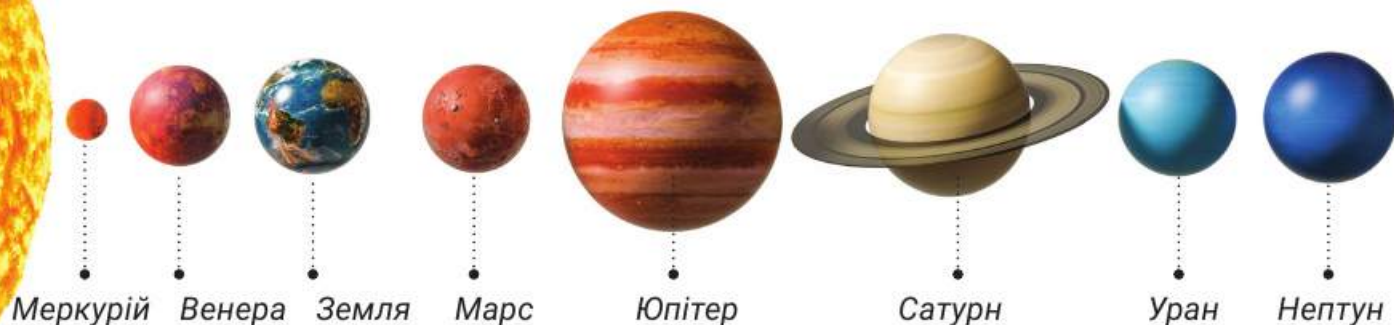
Навіть якщо вирішити проблему пального, космонавти мають протриматися на Марсі до наступного зближення із Землею. Тож їм потрібні кисень, вода, їжа. Цю проблему ще розв'язують. На 2033 рік заплановано політ людей на космічному кораблі до Марса.

ПОРІВНЮЄМО ЗА ДОПОМОГОЮ ПРИКМЕТНИКІВ

1. Розгляньте малюнок. Прочитайте речення.

Юпітер — **найбільша** планета Сонячної системи. Земля **більша за** Марс. А Нептун **більший від** Землі. Сатурн теж **більший, ніж** Земля.

Якщо ми хочемо порівняти предмети, то використовуємо прикметники. Запам'ятайте, щоб не помилитися:

ПРАВИЛЬНО

глибший
менш / більш глибокий
найглибший
найменш глибокий
глибший від / за всіх
глибший, ніж...

Леся вища за Ніну
Леся вища від Ніни
Леся вища, ніж Ніна
Леся найвища

НЕПРАВИЛЬНО

самий глибокий
більш / менш глибший
найменш глибший
глибший всіх

Леся вища Ніни
Леся вище Ніни
Леся сама висока

2. Назви яких трьох місяців року починаються літерою Л? Порівняйте їх тривалість, відповідно змінивши прикметники *довгий* і *короткий*.

3. Запишіть відповіді на запитання повними реченнями.

Люся Єва Максим

А
Хто вищий за Максима?
Хто вищий від Єви?
Хто найвищий?
Хто найнижчий?

Б
Хто повільніший, ніж Оксана?
Хто швидший від Оксани?
Хто найшвидший?
Хто найбільш повільний?

Петро Оксана Варвара

Таблиця. Найдовші річки України

Назва річки	Довжина, км
Дніпро	2201
Дністер	1362
Південний Буг	806
Сіверський Донець	1053

В
Яка річка коротша, ніж Дністер? Які річки довші за Південний Буг? Які річки довші від Сіверського Дінця? Яка річка найдовша?

красивіший
найкращий
веселий
легкий
важчий
веселіший
найлегший
важкий
найкрасивіший

4. Накресліть таблицю в зошиті й заповніть, використавши слова з рамки.

добрий	добріший	найдобріший
		найвеселіший
		найважчий
гарний	кращий	
красивий		
	легший	

5. А Порівняйте вік членів своєї сім'ї: запишіть речення, використовуючи слова *наймолодший*, *найстарший*, *старший* за та ін. **Б** Порівняйте планети: напишіть свої речення за зразком вправи 1.

ДОСЛІДЖУЄМО РОЛЬ ПРИКМЕТНИКІВ

1. Прочитайте вірш Тамари Коломієць. Поясніть, чому він має таку назву.

Про найкращих

Найкращі пташенята
В сонливої сови.
Найкращі травенята
В шумливої трави.

У вітра — найспритніші
Веселі вихорці.
У сонця — найясніші
Гарячі промінці.

У річки голубої —
Струмочки гомінкі.
В дороги степової —
Стежиночки в'юнкі.

Лиш райдуга у небі
Не вихваля синів —
Такі вони у неї,
Що не потрібно слів:

Аж сім найяскравіших,
Аж сім найвеселіших,
Аж сім найкрасивіших
На світі кольорів!

- Читайте виразно по черзі по два рядки. Останні чотири рядки прочитайте дуетом.
 - Прочитайте вірш без прикметників. Що змінилося? Для чого прикметники в цьому вірші?
- 2.** Спишіть кілька словосполучень прикметників з іменниками у називному відмінку множини. Позначте закінчення прикметників. Що ви помітили?

3. Розберіть подані слова за будовою.

А Сонливий, спритний, найвеселіший, пташенята.

Б Шумливий, гомінкий, найяскравіший, травенята.

4. Доберіть до поданих прикметників синоніми з рамки.

Запишіть ряди синонімів.

сонливий
шумливий
спритний
ясний
в'юнкий

Блискучий, моторний,
звивистий, дрімливий,
галасливий, гомінкий,
жвавий, променистий,
швидкий, дрімотний,
хвилястий.

5. Доберіть до поданих прикметників антоніми. Складіть речення так, щоб у кожному вживалася пара антонімів.

Найкращий, гарячий, веселий.

6. Поспостерігайте за рядами прикметників. Поясніть, як утворено ці ряди.

Найкращий — кращий — гарний.

Найспритніший — спритніший — спритний.

■ Створіть подібні ряди, використавши прикметники з префіксом *най-*.

7. Розгляньте ілюстрацію.

■ Пригадайте порядок кольорів веселки і складіть речення з поданих слів.

ЗАВЗЯТО **С**АНИ **Ч**АПЛЯ **Ж**ДЕ **Ф**АРБУВАТИ **О**СІНЬ **Б**УДЕ

8. Зашифруйте перші вісім рядків вірша за допомогою малюнків-пиктограм. Вивчіть ці рядки напам'ять і розкажіть, користуючись малюнками як підказками.

9. Об'єднайтеся в групи та обговоріть роботи одне одного.

10. Вивчіть напам'ять вісім останніх рядків вірша. Запишіть їх з пам'яті.

СКЛАДАЄМО ТЕСТИ

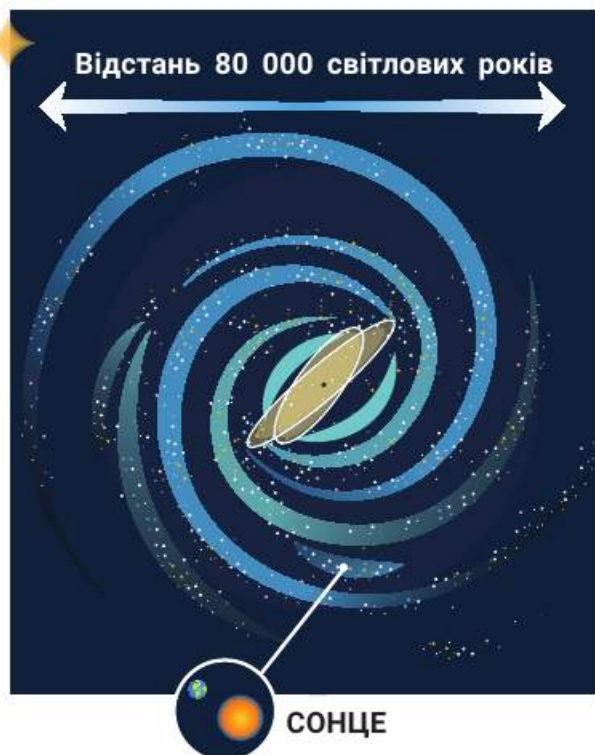

- 1.** Прочитайте науковий текст. З'ясуйте значення незрозумілих слів. Обговоріть, яка інформація вам була відома, а яка — нова.

Зоря, або **зірка**, — це велетенське розжарене самосвітне небесне тіло. Зірки є джерелом світла — на відміну від Місяця чи нашої планети Земля, які лише відбивають сонячне світло.

Галактика (від давньогрецького «галактос» — молоко) — це гігантська система зірок. Вони рухаються, але тримаються разом завдяки силі тяжіння. Галактики можуть утворювати групи — скупчення галактик. А скупчення, своєю чергою, під дією сили тяжіння утворюють суперскупчення.

ГАЛАКТИКА МОЛОЧНИЙ ШЛЯХ

Нашу галактику називають Молочним Шляхом. У ній близько 100 мільярдів зірок. Наше Сонце — одна з них.

Усі зірки, які ми бачимо неозброєним оком на нічному небі, належать до Молочного Шляху. За формою ця галактика нагадує спіраль. Крім Молочного Шляху, у космосі є мільярди інших галактик.

Світловий рік — це відстань, яку проходить світловий промінь за рік. Це близько 10 трильйонів (10 000 000 000 000) кілометрів.

- 2.** Знайдіть у текстах прикметники. Їх вжито в прямому чи переносному значенні? Чи така сама їх роль, як у художніх творах?

3. Спишіть тестові запитання і дайте на них відповіді.

1. Що таке галактика?
2. Істинним чи хибним є твердження? Обведіть *Так* або *Ні*.
Місяць — джерело світла. *Так* *Ні*
3. Позначте ✓ правильне закінчення речення.
У нашій галактиці
 - ☐ 100 тисяч зірок
 - ☐ 100 мільйонів зірок
 - ☐ 100 мільярдів зірок

4. Обговоріть, чим відрізняються наведені типи тестів. На які тести вам подобається відповідати найбільше? Чому?

5. Прочитайте. Складіть свої тестові запитання трьох типів за зразком вправи 3. Запишіть їх на окремому аркуші та обміняйтеся з товаришами. Виконайте тести одне одного.

Назва Молочний Шлях пов'язана із давньогрецьким міфом. Зевс хотів зробити Геракла (якого народила йому смертна жінка) безсмертним. Тож він підклав його дружині Гері, поки та спала. Прокинувшись, богиня відштовхнула чужу дитину, і з її грудей пролилося молоко. З нього нібито й утворився Молочний Шлях.

Давні слов'яни називали нашу галактику Дорогою у вирій. Вони вірили, що нею відлітають птахи і душі померлих.

За легендою, перші чумаки, їдучи з Криму, позначали дорогу сіллю, яка сипалася із дірок у мішках. Ця розсипана сіль відобразилася, як у дзеркалі, на небі. Відтоді чумаки орієнтувалися по цих зірках. Люди стали називати їх Чумацьким Шляхом.

Китайці називають нашу галактику Срібною рікою, японці — Небесною рікою, а індуси — Небесним Гангом.

ЧИТАЄМО ВІРШІ

1. Прочитайте вірші. Що їх об'єднує?

Зірка

Зірка не спить
у моєму вікні.
Зірці не спиться.
Не спиться й мені.
Що я для неї?
А бачиш: зі мною
зірка сумує
теж за весною...
Хочеться зірці
терпкої роси,
хочеться слухать
птих голоси,
хочеться
впасти під ранок
на землю
і загойдатись
на гілці зеленій...
Зірка сумує,
лиш зрідка змигне,
ніби, манюня,
втішає мене,
ніби шепоче:
— Скоро ж — весна!..
Я засинаю — й вона засина...

Анатолій Костецький

Зірка

Із коромислом по воду
аж до моря зірка ходить.
Коли зірка йде по воду —
весело сміється,
коли зірка йде з водою —
срібло з відер ллється.

Срібна зірка йде з водою,
срібні в зірки руки,
ллється чисте срібло з відер
на ліси та луки.

Ллється чисте срібло з відер
на маки й калину,
на завітчану у місяць
срібну Україну.

Євген Гуцало

2. Виберіть один вірш. Запишіть відповіді на запитання. Яку назву має вірш? Хто автор? Скільки строф у вірші? Які слова римуються? (Випишіть їх.)
3. Обміняйтеся зошитами і перевірте роботи одне одного.
4. Обговоріть, якими почуттями хотіли поділитися поети. А що відчуваєте ви, коли дивитеся на нічне небо?
5. Знайдіть у вірші цікаві прикметники, незвичайні образи.
6. Навчіться гарно читати вірш.
7. Намалюйте ілюстрацію до вірша.

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Спишіть, замінивши прикметники антонімами.

Глибока калюжа, свіжа сорочка, сумне обличчя, сонячний день, дешеві продукти, прозора вода, широкий коридор.

2. Доберіть із довідки синоніми до поданих слів.

Червоний, зелений, великий, малий.

Довідка: велетенський, гігантський, кораловий, крихітний, малиновий, мініатюрний, невеликий, недозрілий, немалий, неспілий, нестиглий, рубіновий, рум'яний.

3. Спишіть, дописуючи закінчення прикметників.

Над кожним прикметником скорочено запишіть рід, число, відмінок.

Та несподівано радість майбутн.. зірки цирку заступив сум. Томі раптом усвідомив, що живе на маленьк.. хуторі, а артистом можна стати лише у велик.. місті, що десь за безкра.. лісом і тією син.. горою, котру ледь видно з вікна його маленьк.. спальні (К. Гнатенко).

4. Спишіть, дописуючи закінчення.

Червон.. планета, на син.. небі, без холодн.. повітря, далек.. зірці, на космічн.. кораблі, у смішн.. ситуації, велетенськ.. каміння, цікав.. грою, літн.. дня, у сумн.. настрої, давн.. другу, справжн.. пригодою.

5. Спишіть, позначте суфікси.

Сильна, козацький, ковальський, лисячий, горобиний, тернопільський, міський, празький, дерев'яне, малиновий, читацький, глядацька, польський, трипільські.

6. Утворіть прикметники із запропонованими суфіксами.

Запоріжжя + -зьк

Україна + -ськ-

товариш + -ськ-

учень + -ськ-

козак + -цьк-

Галич + -цьк-

Норвегія + -зьк

Британія + -ськ-

7. Утворіть словосполучення іменника з прикметником.

Одеса, порт

Вінниця, область

сусід, собака

Запоріжжя, вокзал

Львів, політехніка

Умань, парк

Дніпро, набережна

село, будинок

пан, манери

8. Дайте відповіді повними реченнями.

Хто найвеселіший у вашому класі?

Хто у вашому класі легший від усіх?

Хто в класі нижчий за тебе?

Який фрукт солодший, ніж яблуко?

9. Спишіть, виправивши помилки.

Говерла – сама висока точка України.

Кримські гори більш нижчі Карпат.

Усі хлопці сильніші дівчат?

Озеро Світязь найбільш глибше в Україні.

ПЕРЕВІРЯЄМО, ЩО ВМІЄМО І ЗНАЄМО

1. Спишіть, ставлячи прикметники в потрібну форму.

Сонечко (семикрапковий) має (напівсферичний) форму. Довжина тіла — 5–8 мм. Ви впізнаєте його по (червона) спинці й семи (чорний) крапках. Сонечко живе у лісах, на луках, у садах.

Сонечка їдять попелиць, кліщів, білокрилок. Тому їх вважають (корисний) комахами для (сільське) господарства.

Їхні (природний) вороги — мурахи, птахи, павуки, ящірки. У разі небезпеки сонечка виділяють (яскраво-жовтий) (гіркий) рідину на згинах кінцівок і прикидаються (мертвий).

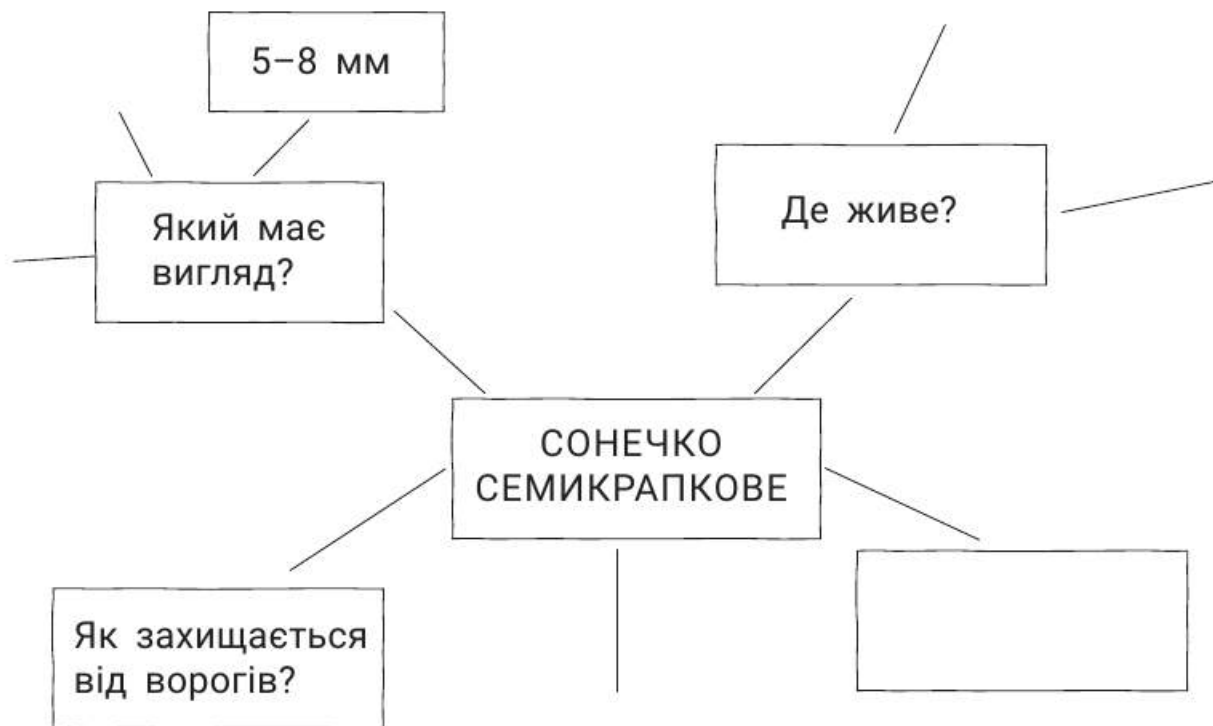

2. Випишіть три словосполучення прикметників з іменниками. Визначте їх число, рід (в однині), відмінок.

3. Доповніть карту думок.

4. Об'єднайтеся в групи та обговоріть роботи одне одного.

5. Перед вами тести із пропущеними запитаннями. Прочитайте відповіді і складіть запитання. Потім виберіть правильні відповіді.

1. ...

- ☐ циліндричну
- ☐ пірамідальну
- ☐ напівсферичну

2. ...

- ☐ п'ять
- ☐ шість
- ☐ сім

3. ...

- ☐ листя дерев
- ☐ попелиць та кліщів
- ☐ пилок квітів

4. ...

- ☐ безбарвну солодку
- ☐ яскраво-жовту гірку
- ☐ червоно-коричневу кислу

5. ...

- ☐ Сонечко живе лише в пустелях.
- ☐ Природними ворогами сонечка є птахи та мурахи.
- ☐ Сонечко вважають шкідливою для саду комахою.
- ☐ Довжина тіла сонечка – 5–8 мм.

6. Запишіть відповіді на запитання.

1. Чому сонечко називають корисною комахою?
2. Які два способи захисту використовує сонечко?

7. Поясніть значення виділених слів.

Сонечко має *напівсферичну* форму.

Комаха живе на *луках*.

У разі небезпеки виділяє рідину на *згинах* кінцівок.

8. Виправте помилки.

Сонечко семикрапкове – самий поширений вид родини сонечок в Україні.

Оса-їздець менша всіх комах.

Паличник – найбільш довша комаха.

Жук-голіаф важче сонечка.

Мураха – сама сильніша комаха.

Шершні більші бджіл.

9. Запишіть словосполучення, утворивши прикметники від виділених іменників.

село + господарство

місто + джміль

море + комахи

гігант + жук

кінь + каштан

Тернопіль + новини

пан + палац

10. Складіть загадку за інструкцією.

1. Уважно подивіться на сонечко семи-
крапкове.

2. Згадайте його ознаки: колір, форму,
розмір, особливі риси.

3. Не називайте його прямо, а опишіть
так, щоб інші мали подумати й відгадати.

4. Використовуйте порівняння або ціка-
ві образи.

5. Пишіть коротко.

ВІКТОРИНА МІСЯЦЯ

«10 з 10»

1. Де відбувається дія оповідання Рея Бредбері «Все літо за один день»?
2. Як часто можна побачити сонце на планеті, яку описав Рей Бредбері?
3. Із чим Марго порівняла сонце у своєму вірші?
4. Якого кольору була мрія в оповіданні Кості Гнатенка?
5. Яку мрію мав песик Томі з оповідання Кості Гнатенка?
6. Які енциклопедії називають універсальними?
7. Як звали бога Сонця в давньогрецькій міфології?
8. Де ночує бог Сонця згідно з давньогрецьким міфом?
9. Чому сумує Селена, давньогрецька богиня Місяця?
10. Хто не вихваляє своїх дітей у вірші «Про найкращих» Тамари Коломієць?

Можна користуватися підручником!

Виграють перші п'ятеро, які напишуть правильні відповіді на запитання. Зазвичай це 1–2 слова.

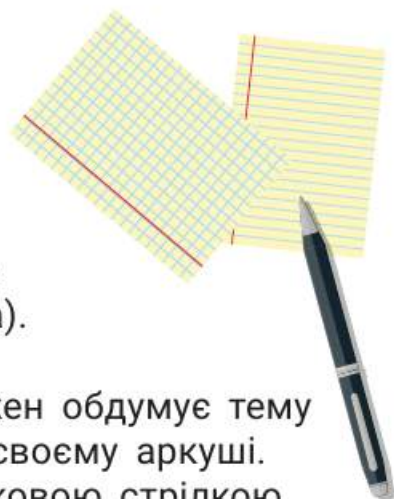
Або працюйте в групах, у парах – по черзі читайте запитання і відповідайте.

ПАМ'ЯТКИ

Як працювати спільно: 5 аркушів

1. Сформууйте групу з чотирьох дітей. Роздайте кожному по аркушу паперу (наприклад, із зошита).
2. Виберіть тему, над якою хочете подумати.
3. Думайте самостійно. Працюйте мовчки. Кожен обдумує тему або питання і записує факти, ідеї, пропозиції на своєму аркуші.
4. Передайте свій аркуш товаришу за годинниковою стрілкою.
5. Ознайомтеся із записами одне одного. Коментуйте або доповнюйте те, що ви читаете, на аркуші, який лежить перед вами.
6. Повторюйте такі дії доти, доки ваш аркуш знову не повернеться до вас.
7. Обговоріть усі записи. Узгодьте загальні ідеї чи відповіді.
8. Напишіть свої спільні відповіді на п'ятому аркуші. Представте результати своєї роботи іншим групам.

Як ми створюємо навчальний плакат

1. Складаємо план.
 - Визначаємо тему плаката. ■ Обговорюємо, звідки ми будемо брати інформацію (науково-популярні книжки, художні книжки, словники, журнали, кіно, інтернет, звернемося до когось).
2. Збираємо інформацію.
 - Ми шукаємо джерела інформації. ■ Записуємо на окремих картках дані, які плануємо використати.
3. Систематизуємо інформацію.
 - Акуратно записуємо на окремих аркушах або друкуємо на комп'ютері. ■ Виділяємо заголовки – пишемо більшими буквами, іншим кольором. ■ Виділяємо ключові слова. ■ Добираємо малюнки, фото.
4. Робимо макет.
 - Беремо великий аркуш. ■ Думаємо, як ми розмістимо на ньому зібрану інформацію. ■ Пишемо назву плаката великими літерами. ■ Пишемо підзаголовки.
5. Розміщуємо тексти й ілюстрації.
 - Коли всі тексти й ілюстрації розкладено, приклеюємо їх.
6. Тренуємося і проводимо презентацію за допомогою навчального плаката.

Як ми пишемо диктант у парі

1. Ми читаємо слова або текст **разом**.

2. Потім **домовляємося**, хто пише першим. Якщо я, то диктує партнер.

3. Ми **одразу перевіряємо** написане.

4. Якщо у слові помилка, я **ви-правляю** її і **пишу** слово ще раз.

5. Після того ми **міняємося**.

Як я готуюся писати текст

1. Я обдумую **тему** (про що буду писати).

2. Я визначаю **головну думку** (для чого я пишу, що саме хочу сказати, у чому переконати).

3. Я обмірковую зміст і порядок речень (як почну; яку думку висловлю / що опишу / які приклади наведу; як закінчу).

4. Якщо я не знаю, як почати, пишу основну частину. Перше речення придумую після того, як напишу основну частину.

Як я аналізую текст товариша

1. Я слухаю товариша.

2. Вибираю одне або кілька речень, які мені найбільше сподобалися. Пояснюю товаришу чому.

3. Ставлю товаришу запитання, які в мене виникли (1–2). Пропоную, як можна поліпшити текст.

4. Перечитуємо текст разом. Робимо паузу після кожного речення.

5. Перевіряємо разом: чи все зрозуміло? Чи правильно оформлено речення? Чи немає помилок у словах? Якщо потрібно, виправляємо.

Джерела текстів та ілюстрацій

1. Богдан Жолдак про Карпа Соленика, Йосипа Тимченка, Івана Піддубного, Юрія Кондратюка, Миколу Лукаша / іл. Олена Котова. Київ : Грані-Т, 2008.
2. Гнатенко Костя. Рожева мрія Томі / іл. Вікторія Ковальчук. Київ : Академія, 2015.
3. Енде Міхаель. Джим Ґудзик і машиніст Лукас / пер. Ігоря Андрущенка. Київ : Грані-Т, 2010.
4. Нестайко Всеволод. Тореадори з Васюківки / худож. К. Перепелиця. Харків : ВД «Школа», 2024/
5. Поставна Таня. Коли я була лисицею / іл. Марія Фоя. Харків : Віват, 2019.
6. Стерхова Неллі. Мій тато – блогер / іл. Катерина Касьянова; пер. Оксана Савостіна. Київ : Штучка, 2020.
7. Ткачівська Марія. Обережно, діти! / дизайнер обкладинки Юлія Пилипчатіна, художник Тетяна Копитова. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013.

ЗМІСТ

Вересень

I. Я — ти — ми

Повторюємо
вивчене
у третьому
класі. Текст

Навіщо ми спілкуємося	6
Повторюємо: звуки і букви	8
Повторюємо правила правопису	10
Вчимося спілкуватися	11
Пригадуємо типи текстів	13
Вчимося описувати	
<i>Міхаель Ёнде. Джим Ґудзик і машиніст Лукас</i>	15
Передбачаємо зміст тексту	
<i>Всеволод Нестайко. Тореадори з Васюківки</i>	16
Перевіряємо розуміння тексту	
<i>Всеволод Нестайко. Тореадори з Васюківки</i>	18
Досліджуємо будову тексту-розповіді	21
Аналізуємо твори-розповіді	22
Змальовуємо почуття	23
Пишемо твір-розповідь	24
Редагуємо твір-розповідь	25
Читаємо статтю з журналу	26
Тренувальні вправи	27
Перевіряємо, що вміємо і знаємо	29
Вікторина місяця	30

Жовтень

II. Все починається з малого

Розуміємо
і порівнюємо
тексти.
Речення

Вчимося порівнювати	
<i>Микола Сингаївський. Дощ із краплі починається</i>	
<i>Дмитро Павличко. Зернина</i>	32
Виділяємо підмет і присудок. <i>Ірина Петренко. Срібне яйце</i>	34
Поширюємо речення	36
Знаходимо однорідні члени речення	38
Уявляємо героїв твору. <i>Таня Поставна. Коли я була лисицею</i>	40
Правильно пишемо речення з однорідними членами	
<i>Таня Поставна. Коли я була лисицею</i>	42
Вчимося розуміти іншого.	
<i>Таня Поставна. Коли я була лисицею</i>	44
Знайомимося зі складним реченням	
<i>Максим Рильський. Ми збирали з сином на землі каштани</i>	46
Визначаємо причину. <i>Марія Ткачівська. Обережно, діти!</i>	48
Коли ставимо кому	
<i>Григорій Фалькович. Комашка писала нікому</i>	50
Розрізняємо факти і думки. <i>Фізкультура в Давній Греції</i>	52
Тренувальні вправи	54
Перевіряємо, що вміємо і знаємо	56
Вікторина місяця	58

Листопад

III. Дивовижні можливості людини

Використовує-
мо інформацію
з різних
джерел.
Іменник

Пояснюємо лексичне значення слів	60
Опрацьовуємо інформацію з різних джерел	62
Готуємо усне повідомлення	64
Створюємо інформаційний плакат	65
Повторюємо будову слова. За Наталкою Сіробаб.	
Астронавтка-лікарка. Астронавтка-військовослужбовиця	66
Пригадуємо ознаки частин мови	68
Повторюємо ознаки іменника	69
Визначаємо рід і число іменників	
Неллі Стерхова. Мій тато – блогер	71
Вчимося пояснювати. Богдан Жолдак. Життя видатних дітей	73
Перевтілюємося в героїв. Богдан Жолдак. Життя видатних дітей	75
Відмінюємо іменники	77
Визначаємо роль прийменників	79
Родовий відмінок	80
Давальний і місцевий відмінки	81
Орудний відмінок	83
Кличний відмінок. Всеволод Нестайко. Тореадори з Васюківки	85
Тренувальні вправи	87
Перевіряємо, що вміємо і знаємо	89
Вікторина місяця	90

Грудень

IV. Космічна подорож

Художні
й наукові
тексти.
Реальне
і фантастичне.
Прикметник

Повторюємо ознаки прикметника. Ян Бжехва. Місяць	92
Як порівняння і прикметники допомагають нашій уяві	
Рей Бредбері. Все літо за один день	94
Знаходимо реальне і фантастичне	
Рей Бредбері. Все літо за один день	97
Відмінюємо прикметники в однині	
Петро Бондарчук. Малюю сонце	99
Пишемо фантастичне оповідання	101
Укладаємо словничок кольорів	
Костя Гнатенко. Рожева мрія Томі	102
Правильно пишемо прикметники із суфіксами -ськ-, -цьк-, -зьк-	104
Знайомимося з міфами. За міфами Давньої Греції	106
Упорядковуємо інформацію	108
Порівнюємо за допомогою прикметників	110
Досліджуємо роль прикметників	
Тамара Коломієць. Про найкращих	112
Складаємо тести	114
Читаємо вірші. Анатолій Костецький. Зірка. Євген Гуцало. Зірка	116
Тренувальні вправи	117
Перевіряємо, що вміємо і знаємо	119
Вікторина місяця	122
Пам'ятки	123
Джерела текстів та ілюстрацій	125

Навчальне видання

Іщенко Олена Леонідівна
Іщенко Андрій Юрійович

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник інтегрованого курсу для 4 класу
закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах)

Частина 1

Відповідно до Типової освітньої програми колективу авторів
під керівництвом Р. Б. Шияна

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Зображення використовуються відповідно до ліцензій
brgfx, svekloid / Shutterstock / Фотодім Україна

Відповідальна за випуск О. О. Бородина

Підп. до друку 07.04.2026. Формат 84×108/16. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 13,44. Обл.-вид. арк. 9,80. Наклад 23 905 пр. Зам.

Видавництво «Літера ЛТД». Україна, 03057, м. Київ, вул. Нестерова, 3, оф. 508.
E-mail: commerce.litera@gmail.com
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 6901 від 10.09.2019 р.

Віддруковано у ТОВ «КОНВІ ПЛЮС».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 8257, від 30.04.2025.
Юридична адреса: 01094, м. Київ, вул. Антона Цедіка, 12, тел. +38 (044) 391-33-73.